

วารสารปรัชญาอาศรม

Journal of Prajna Ashram

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม) 2564

Vol. 3 No. 2 (July - December) 2021

วัตถุประสงค์

วารสารปรัชญาอาศรม เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน (ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน, ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม) มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่บทความทางวิชาการ ด้านปรัชญา วัฒนธรรม และศาสนา และเพื่อเผยแพร่บทความวิชาการ ด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ที่ประยุกต์องค์ความรู้จากมิติทางด้านปรัชญา วัฒนธรรม และศาสนา

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารปรัชญาอาศรม จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารปรัชญาอาศรม อย่างเคร่งครัดรวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่วารสารปรัชญาอาศรมกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสารปรัชญาอาศรม ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารปรัชญาอาศรม

๑ เจ้าของ (Owner)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

139 ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

053 - 278967, 053 - 270451 ต่อ 311

๑ ที่ปรึกษา (Advisors)

พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.	อธิการบดี
พระวิมลเมธี	รองอธิการบดีวิทยาเขตเชียงใหม่
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
พระมหาสมบุรณ์ วุฒิกโร, รศ. ดร.	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร.	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
พระมหาชุตีภัก อภินนโท	ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย

๒ บรรณาธิการบริหาร (Executive Editor)

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
------------------------	---

๓ หัวหน้ากองบรรณาธิการ (Chief Editor)

พระวิสิทธิ์ จิตวิสิโท, ผศ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
--------------------------------	---

๔ กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

พระสัญญาชัย ญาณวีโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
พระอธิวัฒน์ รตนวณโณ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่
รศ.ดร. ฉลองเดช คุณานุมาน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ. ลิปิกร มาแก้ว	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตล้านนา
ผศ.ดร. ตระกูล ชำนาญ	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
ผศ.ดร. โผน นามณี	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
ผศ.ดร.สมหวัง แก้วสุฟอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร. สัญญา สะสอง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ผศ.ดร.ประทีป พิษทองกลาง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ดร. ส่งเสริม แสงทอง
ดร.บุญญาพร ยอดคง

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่

๑ ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระครูปลัดจันทรบ โขติวิโส

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

๑ ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัย

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูสิริปริยัตยานุศาสตร์, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

พระครูสิริบรมธาตุพิทักษ์, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

พระวิสิทธิ์ จิตวิสิทฺโธ, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

พระอธิวัฒน์ รตนวณฺโณ, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

รศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทรแรง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

๑ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย

รศ. ดร. ทิพวรรณ ทังมั่งมี	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ. ดร. สัณญา สะสอง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
รศ. ดร. วิโรจน์ อินทนนท์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ. ดร. ฉลองเดช คุณานูมาต	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ. ดร. รศ.ดร.ปรุทม์ บุญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ. ลิปิกร มาแก้ว	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตล้านนา
ผศ. ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ. ดร. สุขชาติ เศรษฐมลินี	มหาวิทยาลัยพายัพ
ผศ. ดร. ชัยณรงค์ ศรีมันตะ	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผศ. ดร. ประทีป พีชทองกลาง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตล้านนา
ผศ. ดร. สยาม ราชวัตร	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ. ดร. โผน นามมณี	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
ผศ.ดร. วินิจ ผาเจริญ	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ผศ. ดร. ตระกูล ชำนาญ	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
ผศ. ดร. ประสิทธิ์ ชาระ	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร
ดร. ส่งเสริม แสงทอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ดร. อุเทน ลาพิงค์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร
ดร. ประสาน เล้าอรุณ	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
ดร. สุรชัย พุดชู	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร. พิรภานุวัฒน์ ชื่นวงศ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
ดร. ธาวิษ ถนอมจิตต์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

๑ ฝ่ายประสานงานและจัดการ (Coordination and Management)

นายบุญมี แก้วตา

นายอำนาจ ใจยาว

๒ ฝ่ายกฎหมาย (Law Department)

นายปรัชญา สะท้อนพ่ายัพ

๓ ฝ่ายพิสูจน์อักษร

ดร.ทิพาภรณ์ เยสุวรรณ์

นางสาวอรชร เรือนคำ

นางสาวสุรีย์ ศิริสุภา

นางสุพัตรา ปวนไผ่

๔ ออกแบบปก(Cover Designed)

พระสร้อย ชยานนโท

Phra Sonethavy Thoumpaseuth

๕ จัดรูปเล่ม (Content Designed)

นายธรรมรัตน์ มาทิพย์

๖ กำหนดออกเผยแพร่

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม

๗ Website : <https://firstojs.com/index.php/jpa>

๘ Email.: jpaprajnaashram@gmail.com

๙ หมายเลข ISSN : 2774-0986 (Print) | ISSN : 2774-0994 (Online)

สารบัญ

หน้า

- ๑ **ศึกษาวิเคราะห์อธิกรณสมณะในพระวินัยปิฎก** 1
The Study of Suppression (Adhikaranasamatha) in Vinayapitaka
นำพล พรหมการ์ตัน
พระเทพปวรเมธี
วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
โผน นามมณี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
- ๑ **ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลโลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัยในพระพุทธศาสนา** 15
An Analytical Study Of The Influence On Lokavajja Through
The Monastic Legislation in Buddhism
พระบุญรอด ปคุณธมโม (บุญมีประเสริฐ)
วิโรจน์ วิชัย
วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ๑ **การศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา** 27
A Study of the Good Quality of Life Development in Buddhist Perspective
อดุลย์ กันธิตา
พระครูประวิตรวรานุกฤต
วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ๑ **ศึกษาวิเคราะห์จริยศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดภาคเหนือ** 40
An Analytical Study of Ethics for Community Development of Northern
Provinces
อุทุมพร เกตุสุนทร
เยื้อง ปั่นเหน่งเพ็ชร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
สังเสริม แสงทอง
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- ๑ **แนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ซาทร์** 53
The Concepts of Freedom and Choice in Jean – Paul Sartre’s Philosophy
ยี่ดวง ศรีคำ
พระมหาดนัยพัชร์ คมภีรปญโญ (ยุนิรัมย์)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ๑ **การศึกษาวิเคราะห์ความรักในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต** 67
An Analytical Study of Love in Buddhism for Developing
the Quality of Life
ชาญธาดา มั่นประเสริฐ
พูนชัย ปันธิยะ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
พิรภานุวัฒน์ ชื่นวงศ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
- ๑ **แนวคิดเกี่ยวกับไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมร่วมสมัยของวัดร่องขุน** 82
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
The Concept of Tri- bhumi in the Contemporary Buddhist Arts Made
by Rongkhun Temple Muang district Chiangrai province
อำนาจ ชัดวิชัย
พระอธิวัฒน์ รตนวณฺโณ, จันทรธัมม์ ตาบูลิง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
ลิปิกร มาแก้ว
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
- ๑ **การประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีดัดตนเพื่อการเจริญสติ** 96
An Application of Rishi - Dat Ton for Mindfulness Development
ชญาภากร พัฒนรัฐ
เทพประวิณ จันทรแรง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
อุเทน ลาพิงค์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ศึกษาวิเคราะห์อภิรณสมถะในพระวินัยปิฎก

The Study of Suppression (Adhikaranasamatha) in Vinayapitaka

นำพล พรหมการัตน์, พระเทพปวรเมธี

Numpol Promkarat, PhraTheppavaramethi

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

โผน นามณี

Phon Namanee

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus

Corresponding Author, E-mail: Numpol.Pkr@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความหมาย ความ เป็นมา และประเภทของอภิรณในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ และ กระบวนการอภิรณสมถะในพระวินัยปิฎก เป็นงาน วิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) อภิรณ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดทำให้ แล้วเสร็จ โดยเป็นเรื่องการโต้เถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย การโจทก์กล่าวหาซึ่งกันและ กัน ด้วยอาบัติ ซึ่งการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ รวมถึงการแก้ไขตัวเองให้พ้นจากอาบัติ พระพุทธเจ้าได้แบ่งอภิรณ ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) วิวาทาธิรณ ปัญหาที่เกิดจาก การทะเลาะวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัย (2) อนุวาทาธิรณ ปัญหาที่เกิดจากการโจทก์ ฟ้อง หรือกล่าวหากันด้วยเรื่องการต้องอาบัติต่างๆ (3) อาปัตตาธิรณ เรื่องที่เกี่ยวกับภิกษุ ละเมิดสิกขาบท หรือต้องอาบัติที่จะต้องระงับโดยการแสดงคืน (4) กิจจาธิรณ ปัญหา หรือกิจธุระที่สงฆ์พึงจะต้องร่วมกันทำให้เสร็จด้วยการประกอบสังฆกรรม

2) รูปแบบ และกระบวนการอภิรณสมถะมี 7 ประการ ประกอบด้วย (1) สัม มุขาวินัย ใช้ระงับ วิวาทาธิรณ อนุวาทาธิรณ อาปัตตาธิรณ และกิจจาธิรณ (2) สติ วินัย ใช้ระงับ อนุวาทาธิรณ (3) อมูพหวินัย ใช้ระงับอนุวาทาธิรณ (4) ปฏิญญาตกระณะ ใช้ระงับอนุวาทาธิรณ และอาปัตตาธิรณ (5) เภกฺยยลิกา ใช้ระงับ วิวาทาธิรณ (6) ตัสส

ปาปิยสิกา ใช้ระงับ อนุวาทาธิกรณ์ (7) ตินวัตถการกวินัย ใช้ระงับ อนุวาทาธิกรณ์ และ อาปัตตาธิกรณ์

คำสำคัญ: อธิกรณสมณะ, พระวินัยปิฎก

Abstract

This research article focused on 1) to study the meaning, background and type of missionaries in Buddhism 2) to study and analyze the forms And the contentment process in the discipline Use qualitative research regulations.

The study found that 1) the superior is a matter that has happened and the monks have to finish. Which is a matter of controversy regarding Dharma discipline the prosecution accuses each other with misdemeanor deeds. Penalties Including correcting oneself from offense The Lord Buddha has divided the missionaries into 4 categories which are (1) legal questions concerning disputes (Vivadadhikarana) (2) legal questions concerning accusations (Anuvadadhikarana) (3) legal questions concerning offences (Apattadhikarana) (4) legal questions concerning obligations (Kiccadhikarana)

2) There are 7 forms and processes of the leap of the Lord Buddha, consisting of (1) verdict of presence (Sammukhavinaya) used to suppress Vivadadhikarana, Anuvadadhikarana, Apattadhikarana And Kiccadhikarana (2) verdict of innocence (Sativinaya) used to suppress Anuvadadhikarana (3) verdict of past insanity (Amuhavinaya) Used to suppress Anuvadadhikarana (4) proceeding on the acknowledgement (Patinnatarakana) Used to suppress Anuvadadhikarana And Apattadhikarana (5) decision according to the majority (Yebhuysika) used to suppress Vivadadhikarana (6) decision for specific depravity (Tassapiyasika) used to suppress Anuvadadhikarana (7) procedure for covering over with grass (Tinavattharaka) used to suppress Anuvadadhikarana and Apattadhikarana.

Keywords: Adhikaranasamatha, Vinayapitaka

บทนำ

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งมีองค์ประกอบ ของศาสนา ซึ่งเรียกว่าพระรัตนตรัย แปลว่า แก้วสามดวง ประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เมื่อพิจารณาในส่วนองพระสงฆ์ มีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมาของสงฆ์ และมีจำนวนองพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้น การอยู่ร่วมกันในสังคมายุคแรกองพระพุทธศาสนานั้น ได้มีรูปแบบการอยู่ร่วมกันในลักษณะสังคมาองบรรพชิตที่เรียกว่า “สังฆะ” หมายถึง หมู่หรือกลุ่มบุคคลมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งจะพบว่าระบบสังฆะนั้นเองที่เป็นบ่อเกิดองพระวินัยคือกฎเกณฑ์ที่สังคมาพึงยอมรับ และปฏิบัติร่วมกันทั้งในส่วนที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาต โดยคำว่า สังฆะ นั้นยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือ หมายถึง พระสงฆ์จำนวน 4 รูป (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)ม, 2538: 295) ขึ้นไปซึ่งเป็นจำนวนองพระสงฆ์ที่สามารถทำสังฆกรรม และประกอบพิธีกรรมบางอย่างองสังคมาได้แล้ว ยังหมายถึงจำนวนพระภิกษุสงฆ์สามเณรที่รวมกันอยู่เป็นสังคมา (Society) ที่มีการทำกิจกรรมหรือ มีปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ร่วมกัน

ดังนั้นการที่สังคมาในหมู่สงฆ์ มีความเห็น หรือทัศนคติ ความเชื่อ ความต้องการที่แตกต่างกันย่อมเกิดข้อขัดแย้ง ซึ่งเมื่อมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นจึงต้องมีวิธีในการบริหารจัดการข้อพิพาทองสงฆ์ ตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์จะเรียกให้มีการประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุ และทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และทรงตั้งพระบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุประพฤติเหตุดังกล่าวอีก ทั้งนี้พุทธวิธี หรือเครื่องมือที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารจัดการข้อพิพาทดังกล่าว ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎกได้แก่ อธิกรณสมณะ ซึ่งมี 7 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม2 ข้อ36: 736) อันได้แก่ (1) สัมมุขาวินัย คือ วิธีจัดการความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า (2) สติวินัย คือวิธีจัดการความขัดแย้งโดยถือสติเป็นหลัก (3) อมูหะวินัย คือวิธีจัดการความขัดแย้งด้วยการยกประโยชน์ให้ในขณะเป็นบ้า (4) ปฎิญาตกรณะ คือวิธีจัดการความขัดแย้งโดยถือเอาตามคำรับรององจำเลย (5) เยกยงสิกา คือวิธีจัดการความขัดแย้งโดยใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ (6) ตัสสปาปิยสิกา คือวิธีจัดการความขัดแย้งด้วยการลงโทษแก่ ผู้กระทำผิด 7. ตินวัตถารกะวินัย คือวิธีจัดการความขัดแย้งโดยการประนีประนอม ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าหลักการอธิกรณสมณะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าได้ทรงออกแบบ และให้พระสงฆ์สามารถนำไปประยุกต์ให้สอดคล้อง

กับความเป็นไปของบริบทต่างๆ เพื่อให้สังคมสงฆ์เป็นสังคม ที่สอดคล้อง และเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์ และใช้สังคมดังกล่าวเป็นฐานในการพัฒนาตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระนิพพานต่อไป (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยคุณยากร), 2444): 243)

การอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้องมีกฎระเบียบสำหรับประพฤติปฏิบัติร่วมกัน สังคมสงฆ์ก็มีพระธรรมวินัยเป็นหลักแห่งการปฏิบัติร่วมกัน หากมีผู้กระทำความผิดก็มีวิธีระงับซึ่งเรียกว่าอภิรณสมณะ วิธีระงับอภิรณซึ่งเป็นข้อกำหนดที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นหลักการและแนวทางในการระงับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์นับตั้งแต่ครั้งพุทธกาล

กล่าวคือเมื่อเกิดเรื่อง มัวหมองขึ้นภายในคณะสงฆ์แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ถูกรับแล้วทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น แล้วตรัสอานิสงส์แห่งความสำรวมระงับแล้วจึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป ทั้งนี้พระพุทธเจ้าจะใช้วิธีไหนระงับอภิรณแบบใดก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมากพระพุทธองค์จะเริ่มต้นด้วยการประชุมสงฆ์แล้วสอบถามความจริงจากคู่กรณี และทรงมีการกำหนดโทษสำหรับการฝ่าฝืน หรือล่วงละเมิดเรียกว่าปรับอาบัติ (วิมหา. (ไทย). 1/39/27-29) วิธีการลงโทษ และระงับโทษที่เกิดจากอาบัตินั้นเรียกว่าอภิรณสมณะ ถือว่าเป็นกระบวนการยุติธรรมในการแก้ปัญหา และกระบวนการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ที่เป็นทางการของสังคมสงฆ์ที่แสดงให้เห็นรูปแบบแห่งระบอบประชาธิปไตย และรูปแบบการทำงานในสังคมสงฆ์นับแต่ครั้งพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 655: 736) พระวินัยปิฎกจึงเป็นที่รวบรวมข้อบัญญัติหรือเรื่องของศีลซึ่งประกอบด้วยกฎเกณฑ์กติกาสำหรับรักษาพรหมจรรย์ของภิกษุสงฆ์ไว้ ซึ่งพระสงฆ์ในยุคต่อมาต่างยึดถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ด้วยดีเสมอมา

ในยุคปัจจุบัน โลกมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเทคโนโลยี มีความหลากหลายในการดำเนินชีวิตโดยมีระเบียบข้อกฎหมายต่างๆ เป็นเครื่องมือในการพิจารณาเพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าวิธีการในทางพระพุทธศาสนามีความละเอียดอ่อน ยืดหยุ่น และครอบคลุมได้มากกว่าการนำบทกฎหมายมาใช้ในการระงับข้อพิพาทนั้น จึงต้องการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการอภิรณสมณะในพระวินัยปิฎก ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการการรักษาธรรมวินัยในการตัดสินผู้กระทำความผิด และ การลงโทษในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแบบอย่างในกรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับการประพฤติกว้างละเมิดพระธรรมวินัยจนถึงขั้นที่ต้องใช้กระบวนการระงับอภิรณ และการบริหารจัดการข้อพิพาทของสงฆ์ เพื่อทำให้ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องขัดแย้งได้รับการแก้ไขในทางที่ถูกต้อง

ขอบธรรม มีประสิทธิภาพ และได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย ทำให้การปกครองสงฆ์มีความเรียบร้อยดีงาม มีความสงบสุขร่มเย็น อันส่งผลให้คนในสังคมเสื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความหมาย ความเป็นมา และประเภทของอภิภรณ์ในพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ และกระบวนการของอภิภรณ์สมณะในพระวินัยปิฎก

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยประเด็น คือ ความหมาย ความเป็นมา และประเภทของอภิภรณ์ในพระพุทธศาสนา จากนั้นก็จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์รูปแบบ และกระบวนการของอภิภรณ์สมณะในพระวินัยปิฎก เพื่อประโยชน์แก่ผู้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

ขอบเขตด้านเอกสาร ประกอบด้วย (ก) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และ (ข) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง นิตยสารและหนังสือพิมพ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการวิจัย

ผลการวิจัย

1. อภิภรณ์ในพระพุทธศาสนา

คำว่าอภิภรณ์ หมายถึง เหตุ ปัญหา คดี เรื่องหรือกรณี เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว สงฆ์จะต้องจัดต้องทำ เรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539: 362-363) ซึ่งมีทั้งที่เป็นปัญหาด้านการทะเลาะวิวาท การโจทก์ปรับอาบัติกัน การพิจารณาโทษ หรือการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การทอดกฐิน การอุปสมบท เป็นต้น ก็รวมเรียกว่าอภิภรณ์เช่นกัน ดังนั้น คำว่าอภิภรณ์ จึงไม่ได้หมายความถึงเฉพาะเรื่องราวเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาเท่านั้น แต่ยังมีความหมายรวมถึงเรื่องราวหรือกิจของสงฆ์คือหน้าที่ ระเบียบปฏิบัติ เช่น การอุปสมบท การทอดกฐิน เป็นต้น แต่หากพิจารณาตามความหมายของภาษา

ไทยตามบทนิยามในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เป็นคติความ เป็นโทษ เช่น การทะเลาะวิวาทชกต่อยกัน

ดังนั้น ความหมายในภาษาไทยจึงแคบกว่าความหมายในทางพระพุทธศาสนา มากเมื่อกกล่าวโดยสรุปคำว่าอิทธิภวณั้นจึงมีความหมาย 2 ประการคือ (1) หมายถึงเรื่องที่เป็นปัญหาหรือเรื่อง เหตุที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในหมู่คณะหรือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วทำลายระเบียบให้เกิดความวุ่นวายในหมู่คณะ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วทำลายระเบียบแบบแผนของสังคมทำให้สังคมส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อน ซึ่งถือเป็นความหมายโดยตรง (2) หมายถึงกิจที่สงฆ์ร่วมกันทำให้สำเร็จ เช่น การรับกฐิน การอุปสมบท เป็นต้นแม้ว่ากิจนั้นจะไม่เป็นปัญหาก็ตาม ซึ่งความหมายนี้เป็นความหมายโดยอ้อมแต่เมื่อกกล่าวถึงอิทธิภวณโดยทั่วไปมักจะหมายถึงความหมายในนัยแรกเท่านั้น (พทยา สายหู, 2545: 211) เพื่อให้สังคมสงฆ์สามารถดำเนินไปตามวิถีทางปกติ ประกอบกับเพื่อให้รักษาไว้ซึ่งความดำรงอยู่และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้กำหนดกรอบความประพฤติของสงฆ์ หรือที่เรียกว่า วินัย ประกอบกับกระบวนวิธีในการบริหารจัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้น อันเนื่องจากพระสงฆ์บางรูปได้กระทำการฝ่าฝืนวินัยที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติรวมทั้งกระบวนวิธี ในการบริหารจัดการข้อพิพาทอื่นนอกเหนือจากการฝ่าฝืนวินัย

ทั้งนี้ สาเหตุแห่งการเกิดข้อพิพาทของสงฆ์ ผลจากการประกาศหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่มหาชน และมีบุคคลต่างๆ ขอบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธองค์อย่างมากมาย สิ่งก็ตามมาก็คือมีการขยายตัวของหมู่คณะสงฆ์ การที่สังคมในหมู่สงฆ์มีความเห็นหรือทัศนคติ ความเชื่อ ความต้องการที่แตกต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดข้อขัดแย้งอันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์อย่างหนึ่งอย่างใดขึ้น เพราะความที่มีลาภสักการะเกิดขึ้นแก่พระสงฆ์จำนวนมาก รวมทั้งได้มีภิกษุสงฆ์บางรูป บางกลุ่ม ได้ประพฤติตนไม่เหมาะสมต่อความเป็นสมณสาธูป ไม่เหมาะสมต่อความเป็นผู้ที่ออกจากเรือนมาประพฤติพรหมจรรย์ มีการต้องอิทธิภวณ ล่วงละเมิดในข้อปฏิบัติของหมู่คณะ มีความมักมาก ไม่สันโดษ และเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการประพฤตินั้นไม่น่าออกจากทุกข์ ไม่น่าไปสู่การจำกัดราคะ กิเลส ตัณหา ดังนั้น พระพุทธองค์เมื่อตรัสโทษแห่งความเป็นผู้เลี้ยงยาก มักมาก ไม่สันโดษ ตรัสคุณของความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ความมักน้อยสันโดษ ทรงเล็งเห็นความจำเป็นที่หมู่คณะจะต้องมีวิธีการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน และเห็นประโยชน์แห่งความพร้อมเพรียงแห่งหมู่คณะ รวมทั้งความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม พระพุทธองค์จึงทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระภิกษุ

ตรงนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการบัญญัติพระธรรมวินัย ซึ่งเห็นได้ว่า การบัญญัติพระวินัยเป็นเทคนิคและวิธีการปกครองสงฆ์และการแก้ไขปัญหาของพระพุทธเจ้า คนหมู่มาต้องมิวินัยวินัยจึงบัญญัติสำหรับปกครองคนหมู่มาทำให้เรียบร้อย

ผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจากตระกูล และภูมิหลังแตกต่างกัน สมัยพุทธกาลนั้นเห็นชัด เพราะสังคมอินเดียสมัยนั้นยึดถือ “วรรณะ” กันเคร่งครัด พวกที่เกิดในวรรณะสูงก็จะทะนงตัวว่าประเสริฐกว่าคนวรรณะอื่น คนวรรณะสูงเป็นคนดี ส่วนคนวรรณะต่ำเป็นคนเลว ค่านิยมดีและเลวตัดสินกันด้วยการเกิดชาติกำเนิด การดูถูกเหยียดหยามกัน เบียดเบียนรังแกกันจึงมีอยู่ทั่วไปในสังคมเมื่อพระพุทธเจ้าทรงนำเอาคนทุกวรรณะมาบวชรวมกันในสังคม “สงฆ์” ของพระองค์ ทรงขจัดความเหลื่อมล้ำนั้นด้วยการบัญญัติวินัยให้ยึดถือปฏิบัติเมื่อมีวินัยมีศีลเหมือนๆ กัน มีระเบียบปฏิบัติเสมอภาคกัน ความดีงามผาสุกก็เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ พระสงฆ์เคารพกันตามอายุพรรษาที่เข้ามาบวช เคารพกันเพราะวินัยเพราะศีล ไม่ได้ยึดเอาชาติชั้นวรรณะมาเป็นเกณฑ์อีกต่อไป

ในสมัยพุทธกาล พระวินัย คือ ขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนข้อบังคับสำหรับภิกษุ กุลบุตรผู้มาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งล้วนแล้วแต่มาจากสกุลต่างๆ นิสัยใจคอ และความประพฤติย่อมไม่เหมือนกัน ซึ่งต่อมาเมื่อมาถือเพศเป็นสมณะแล้ว จะต่างคนต่างประพฤติตามชอบใจ ผู้เป็นพระธรรมราชา จึงทรงตั้งวินัยบัญญัติขึ้นไว้ เพื่อเป็นบรรทัดฐานสำหรับปรับความประพฤติของเหล่าภิกษุให้เป็นไปอย่างเดียวกัน และปกครองกันในฝ่ายคณะสงฆ์ตามวินัยบัญญัติ เปรียบกับบ้านเมืองต้องมีกฎหมายเพื่อใช้ปกครองประชาราชนพลเมือง ฝ่ายพระศาสนาที่ต้องมีวินัยบัญญัติสำหรับปกครองคณะสงฆ์ (คณกรรมการกองตารา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530: 8-9)

ผู้รักษาศีลและประพฤติตามวินัย ควรเข้าใจ คือประโยชน์ที่พระพุทธเจ้าทรงแถลงก่อนบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ ที่แสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความดีงามประโยชน์สุขของสังคม ซึ่งมีอยู่ 10 ประการ และเพิ่มในอังคุตตรนิกายอีก 10 ประการ (พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2552: 436-437) และบรรดาบทบัญญัติทั้งหลายในวินัยนั้น เป็นเรื่องที่ยืนยันถึงการให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมอย่างหนึ่ง ก็คือบทบัญญัติเกี่ยวกับสังฆกรรมต่างๆ อันได้แก่การดำเนินกิจการของสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณาของภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก แต่สังฆกรรมทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยดีก็เพราะสงฆ์มีความสามัคคีไม่แตกแยก จึงเป็นเหตุผลหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญของสังฆเภทและสังฆสามัคคี เป็นธรรมเอก ที่เมื่อเกิดมีในโลกก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพหูชน

ส่วนสังฆเภทก็เป็นธรรมเอกฝ่ายตรงข้าม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 196: 237-238) ซึ่งจะเห็นว่า เมื่อเกิดเหตุแล้วพระพุทธเจ้าจะทรงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ สอบถามผู้ก่อเหตุเมื่อผู้ก่อเหตุให้การรับทรงชี้โทษแห่งการประพตฺติเช่นนั้น เมื่อภิกษุรู้โทษแล้วจึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุกระทำอีกต่อไป โดยวางโทษปรับอาบัติไว้

การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแง่ของพระวินัยคือ วิีระงับอธิกรณ์ หรืออธิกรณ์สมณะ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นข้อปฏิบัติเพื่อระงับ (สมณะ) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ ซึ่งได้แก่พระภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น โดยมีได้เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ โดยให้เหตุผลว่าความขัดแย้งของคฤหัสถ์ในเรื่องต่างๆ เช่นการเถียงกันระหว่างชนทั้งหลายมีมารดาที่บุตรเป็นเพียงการวิวาททั่วไป ไม่จัดเป็นอธิกรณ์ เพราะไม่มีความเป็นเหตุที่ต้องระงับด้วยสมณะทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะอ้างว่าพระพุทธเจ้าทรงออกแบบอธิกรณ์สมณะ เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมพระภิกษุเท่านั้น แต่พระองค์ก็ทรงไม่ได้ตรัสห้ามในหลักการที่จะสามารถประยุกต์รูปแบบไปใช้ได้กับสังคมคฤหัสถ์ได้ การปฏิบัติความขัดแย้งตามแนวนี้น่าจะเป็นหลักการที่มีการผสมผสานระหว่างวิถีโลกกับวิถีธรรมเข้าด้วยกัน เพื่อประยุกต์ให้พระภิกษุได้นำไปปฏิบัติในลำดับต่อมา

2. วิเคราะห์รูปแบบ และกระบวนการของอธิกรณ์สมณะในพระวินัยปิฎก

รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยสติวินัยกรณีเหตุที่มาของการใช้สติวินัย เนื่องมาจากพระเมตติยะ และพระภุมมชกะซึ่งเป็นพระบวชใหม่เข้าใจผิดว่าพระทัฬหฬมลบุตร ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้จัดแจงเสนาสนะ จัดกิจนิมนต์กลิ่นแก๊ลังโดยใส่ร้ายจนทำให้เศรษฐีถวายปลายข้าว และน้ำผักดองอันเป็นอาหารที่ตนเองไม่ชอบ พร้อมทั้งได้ขอร้องให้ เมตติยาภิกษุณีใส่ร้ายว่าถูกพระทัฬหฬมลบุตร ช่มชืด พระภิกษุทั้งสองรูปพร้อมด้วยเมตติยาภิกษุณี ได้นำประเด็นนี้ไปฟ้องพระพุทธเจ้า ละได้มีการสั่งให้ประชุมสงฆ์ทั้งหมดเพื่อพิจารณาตัดสินอธิกรณ์ดังกล่าว

การพิจารณาอธิกรณ์ ปรากฏว่า พระทัฬหฬมลบุตรให้การว่า “ข้าพระองค์ไม่รู้จักการเสพเมถุนแม้ในความฝัน ไม่จำต้องกล่าวถึงเมื่อตอนตื่นอยู่” พระพุทธเจ้าจึงได้ตัดสินให้เมตติยาภิกษุณีลาสิกขา และสั่งให้ลงโทษนิคหกรรมแก่พระเมตติยะ และพระภุมมชกะทั้งสองรูปในข้อหาโจทพระภิกษุรูปอื่นโดยไม่มีมูลความจริง หลังจากนั้น พระสงฆ์จึงให้ “สติวินัย” ตามพระดำรัสของพระพุทธเจ้าโดยให้พระทัฬหฬมลบุตรเข้าไปหาสงฆ์ และแจ้งแก่สงฆ์เป็นจำนวน 3 ครั้งว่า ท่านไม่ได้กระทำผิดตามข้อกล่าวหาของโจทก์พระสงฆ์ใน “สังฆสภา” และได้ร่วมกันประกาศคืนความชอบธรรม เป็นจำนวน 3 ครั้งว่า ภิกษุเม

ตติยะ และภิกษุภุมมชกะ ใส่ความท่านพระทัฬหฬลบุตร ด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ท่านพระทัฬหฬลบุตรถึงความไพบูลย์ด้วยสติแล้ว สติวินัยสงฆ์ให้แล้วแก่ท่าน สงฆ์เห็นด้วยเพราะฉะนั้นจึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งเป็นมตಿಯ่างนี้

ซึ่งการที่สงฆ์สวดประกาศต่อพระอรหันต์ว่า เป็นผู้มัสติเต็มบริบูรณ์ เพื่อมิให้ใครกล่าวหาว่าทำผิดเรียกว่า สติวินัย โดยวิธีระงับอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสีลวิบัติ สงฆ์สวดประกาศสมมติให้แก่มตเป็นพระอรหันต์นั้นว่า “ท่านผู้มัสติสมบูรณ์” เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้ ทั้งนี้ วิธีการให้สติวินัย ภิกษุผู้ถูกโจทจะเข้าไปหาสงฆ์และกล่าวท่ามกลางสงฆ์ว่าภิกษุทั้งหลายใส่ความข้าพเจ้าด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ข้าพเจ้าถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ขอสติวินัยกับสงฆ์ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุทั้งหลายใส่ความภิกษุชื่อนี้ ด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ภิกษุนั้นถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ขอสติวินัยกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้สติวินัยแก่ภิกษุชื่อนี้ ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุทั้งหลายใส่ความภิกษุชื่อนี้ ด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูลภิกษุนั้นถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ขอสติวินัยกับสงฆ์ สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุชื่อนี้ ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้สติวินัยแก่ภิกษุชื่อนี้ ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง แม้ครั้งที่ 2 ข้าพเจ้ากล่าวความนี้ว่า ฯลฯ แม้ครั้งที่ 3 ข้าพเจ้ากล่าวความนี้ว่า ฯลฯ สติวินัยอันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุชื่อนี้ ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว สงฆ์เห็นด้วยเพราะฉะนั้นจึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมตಿಯ่างนี้ ฯลฯ

การระงับอธิกรณ์ด้วย “สติวินัย” ก็คือ “สังฆสภา” โดยสามารถใช้วิธีนี้ แก่พระชีณาสพ หรือพระอรหันต์เท่านั้น ไม่สามารถที่จะให้แก่พระภิกษุรูปอื่นๆ ได้ ซึ่งมีเหตุผลที่สำคัญคือพระอรหันต์ไม่อยู่ในฐานะที่จำเลยจะไปลวงละเมิด และหากมีการฟ้องร้อง หรือกล่าวหาอีกก็ไม่จำเป็นที่จะนำอธิกรณ์ดังกล่าวมาสู่ “สังฆสภา” ได้อีก

ซึ่งในกรณีดังกล่าวของสติวินัย เป็นการคุ้มครองพระชีณาสพ (พระอรหันต์) เพื่อมิให้ถูกโจทด้วยสีลวิบัติ และเป็นการประกาศให้รู้ว่าผู้ใดจะโจทพระอรหันต์มิได้ เพราะพระอรหันต์ย่อมมีสติควบคุมตนเองอยู่เป็นนิตย จึงตัดประเด็นมิให้มีการฟ้องพระอรหันต์ การให้สติวินัยที่เหมาะสมชอบธรรม กล่าวคือ ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ ผู้อื่นโจทภิกษุ

ภิกษุณีนขอ สงฆ์ให้สตีวินัยแก่ภิกษุณีน สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรมให้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 6 ข้อ 195: 309)

การให้สตีวินัยใช้ได้กับอนุวาทาธิกรณ์ กล่าวคือ มีการกล่าวโจทก์กันด้วยอาบัติ เพื่อเป็นการรับรองความบริสุทธิ์ของพระอรหันต์ ดังนั้น สงฆ์ผู้ระงับอธิกรณ์ต้องพึงให้สตีวินัย และสวดรับรองประกาศแก่สงฆ์ให้ทราบ เพื่อจะได้ไม่ต้องโจททอาบัติแก่ภิกษุรูปนั้นอีก (อติเทพ ผาธา, 2535: 36) ประกอบกับเป็นการประกาศเพื่อให้สาธารณชนรู้ว่าท่านถูกใส่ความในเรื่องที่ไม่เป็นความจริง และท่านไม่มีความผิดอีกต่อไป

วิธีการใช้สตีวินัยในการจัดการข้อพิพาท คือสวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ เป็นผู้ได้รับยกเว้นจากอาบัติทุกๆ อย่างเพื่อระงับ อนุวาทาธิกรณ์ ในกรณีที่มีผู้โจททท่านด้วยอาบัติ จึงเห็นได้ว่า สตีวินัย เป็นการบริหารจัดการข้อพิพาทที่มีลักษณะของการตัดประเด็นพิพาทออกเสียแต่ต้น โดยเป็นระเบียบการตัดการฟ้อง ซึ่งในกรณี อนุวาทาธิกรณ์ ที่สงฆ์ให้แก่พระอรหันต์ที่ร้องต่อคณะสงฆ์ ในเมื่อท่านถูกภิกษุอื่นแกล้งโจทก์ฟ้องด้วยศีลวิบัติ คือ เมื่อพระอรหันต์ถูกภิกษุอื่นฟ้องว่า ต้องอาบัติปาราชิกหรือสังฆาติเลส เพราะโดยปกติพระอรหันต์ย่อมไม่ล่วงละเมิดในสิกขาบทหนัก เพราะพระอรหันต์ท่านมีสติควบคุมตนเองเพื่อจะได้ตัดฟ้อง ที่จะเกิดขึ้นในกาลต่อไป พระอรหันต์ย่อมขอร้องต่อคณะสงฆ์ ให้คณะสงฆ์ทำการตัดฟ้องด้วยการให้สตีวินัยแก่ท่าน คณะสงฆ์ต้องใช้สตีวินัยแก่ท่านด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา เมื่อสงฆ์ให้สตีวินัยแล้ว คำฟ้องในกรณีนั้นย่อมระงับ โดยสงฆ์จะไม่รับฟ้อง และห้ามมิให้ใครฟ้องท่านด้วยข้อกล่าวเช่นนั้นอีก จนตลอดชีวิตของท่าน

อภิปรายผล

กระบวนการของอธิกรณ์สมณะในพระวินัยปิฎก

1. วิวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยสมณะ สัมมุขาวินัย และเยภุยสิกา การระงับวิวาทาธิกรณ์ด้วยสัมมุขาวินัย คือ ระงับด้วยการตกลงกันเอง คือ คู่วิวาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมรับว่าตนเองผิดและอีกฝ่ายหนึ่งถูก ประกอบด้วยองค์ 4 คือ พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย พร้อมหน้าบุคคล เกิดจากการที่พระพุทธรองค์ทรงค้นพบพระธรรมแล้วใช้พระธรรมเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างสังคมหรือชุมชนทางพระพุทธศาสนาขึ้น ซึ่งระบบของสงฆ์ได้อาศัยพระวินัยเป็นเสมือนหนึ่งเส้นด้ายในการร้อยรัดขัดเกลาพฤติกรรมของสังคมสงฆ์ให้เกิดการเรียนรู้พระธรรมและพระวินัยก็เป็นเสมือนหนึ่งระบบการศึกษาที่จะทำให้สมาชิกในสังคม สามารถที่จะปรับพฤติกรรมเพื่อที่จะสามารถเรียนรู้และก้าวไปสู่เป้าหมายสูงสุด

ของพระพุทธศาสนาได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543: 18)

2. ระวังด้วยการตั้งผู้วินิจฉัย คู่วิวาทกันทั้ง 2 ฝ่ายพร้อมกันเลือกตั้งพระเถระรูปเดียวก็ได้ 2 รูปก็ได้มากกว่านั้นก็ให้เป็นผู้วินิจฉัย เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยอภินิหารสมถะวิธีในสมัยพุทธกาล พบว่าพระพุทธร่องค์ทรงแยกหมวดของปัญหาไว้ และทรงกำหนดวิธีให้เหมาะสมกับปัญหาอย่างชัดเจน เช่น เรื่องการทะเลาะวิวาทขัดแย้งกันของพระภิกษุสงฆ์ (วิวาทาธิกรณ์) ก็ทรงใช้วิธีแก้ไขปัญหาแบบพร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) และการปิดเสียงข้างมาก (เยภยยสีกา) ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการฟ้องร้องใส่ความกันด้วยเรื่องไม่มีมูลบ้าง (อนูวาทาธิกรณ์) ก็ทรงกำหนดวิธีการแก้ปัญหาโดยใช้วิธีการถึง 4 วิธี (อิทิเทพ ผาธา, 2549: 7) คือ พิจารณาพร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) การสวดประกาศ ให้สังคมรับรู้ว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้บริสุทธิ์เพราะท่านเป็นพระอรหันต์ ดังนั้น การกล่าวหาจึงไม่มีมูล (สติวินัย) การสวดประกาศว่าผู้ถูกฟ้องร้องทำผิดขณะเป็นบ้าไม่มีสติ ดังนั้นเมื่อหายบ้าแล้วจะหาเหตุ ฟ้องท่านด้วยเรื่องดังกล่าวไม่ได้ (อมุหวินัย) และด้วยการตัดสินลงโทษผู้ที่ไม่ยอมรับว่าผิด (ตัสสปปายสีกา) ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมหรือการทำสังฆกรรมเพื่อลงโทษภิกษุผู้ประพฤติเสียหายในหลายๆ กรณี อันจัดเป็นกิจหรือหน้าที่นั้น ทรงกำหนดให้แก้ไขด้วยวิธีการ ชำระเหตุในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) เป็นต้น และผู้ได้รับเลือกจะต้องปฏิญาณก่อนว่า จักแจ้งข้ออธิกรณ์นั้นตามจริง และจักยอมรับวิธีการวินิจฉัยอันชอบแก่พระธรรมวินัย

3. วิธีระงับด้วยอำนาจแห่งสงฆ์ เนื่องจากสงฆ์เห็นว่าภิกษุบางพวกปฏิบัติพระธรรมวินัยผิดแผกแตกต่างออกไปจากที่ถือกันมา ดังเช่น การระงับอธิกรณ์ไว้ว่าการระงับอธิกรณ์คือการที่พุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทกำหนดโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้นๆ อันเป็นการบัญญัติโทษอาญา ซึ่งเรียกว่าพุทธอาญา เพื่อปราบปรามผู้ควรปราบปราม และทรงบัญญัติหลักการปฏิบัติอื่นเป็นส่วนแห่งการยกย่อง เช่น ทรงตั้งพระอัครสาวก ทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม การที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท แม้จะเป็นการบัญญัติวิธีการลงโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้แล้วก็ตาม แต่เพราะราชอาณาจักรเป็นฐานรองรับพุทธจักร จึงอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติตรากฎหมายตราสามัคคีขึ้น เพื่อเป็นหลักเกณฑ์และวิธีการลงโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดพระวินัยอีกชั้นหนึ่ง มิใช่บัญญัติขึ้นใหม่ เป็นพิธีการลงโทษ ซึ่งอาศัยกฎหมายแผ่นดินเท่านั้น (พระธรรมปริยัติโสภณ, (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2545: 77)

ถ้าสงฆ์เห็นว่าจะวินิจฉัยไม่สะดวกเพราะเหตุมีคนมาก่อความวุ่นวายหรือความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในสงฆ์ ทรงอนุญาตให้ การเลื่อนการประชุมออกไป เพราะถ้าประชุมกันต่อไปก็ไม่เกิดผลในทางระงับอธิกรณ์ที่เรียกว่าชอบด้วยพระธรรมวินัย

องค์ความรู้จากงานวิจัย

เพราะภิกษุเป็นผู้นำของชาวบ้านเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เมื่อภิกษุสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์เกิดความสงสัยไม่แน่ใจในหลักการว่าผิดหรือถูกแล้ว ย่อมจะทำให้การประพฤติปฏิบัติไขว้เขวไป ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ตามก็จะไขว้เขวตามไปด้วย อีกทั้งจะเป็นสาเหตุแห่งการแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย เป็นนิกายออกไปดังที่เคยเกิดขึ้นแล้ว ฉะนั้นสงฆ์จึงให้ความสำคัญโดยเข้าดำเนินการชี้ขาดว่าฝ่ายใดถูก ฝ่ายในผิด เพื่อการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง และป้องกันการแบ่งแยกแตกความสามัคคี

สงฆ์จะต้องแก้ไขด้วยการลงโทษคนผิด และให้การรับรองผู้บริสุทธิ์ที่ถูกกล่าวหา นั้นดังกล่าว ตามแนวทางที่ทรงวางไว้โดยเริ่มตั้งแต่การพิจารณามูลเหตุ พิจารณาเจตนาของผู้ฟ้องร้องว่ามีเจตนาดี หรือแกล้งใจให้ผู้อื่นเสียหาย และทรงกำหนดคุณสมบัติ คุณธรรม สำหรับภิกษุที่จะโจทภิกษุอื่นเพื่อความเป็นธรรมกับผู้ถูกโจทและเพื่อประโยชน์ต่อภิกษุสงฆ์ และพระศาสนา

ภิกษุที่ต้องอาบัติเมื่อรู้สึกสำนึกตัวว่าได้กระทำผิด สงฆ์ให้โอกาสกลับเนื้อกลับตัว โดยการแสดงศินอาบัติที่ต้องนั้นตามระเบียบวิธีที่กำหนดไว้ในพระวินัย อันเกิดจากการล่วงละเมิดข้อบัญญัติว่าด้วยศีลหรือวินัย ซึ่งสงฆ์จะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการปรับอาบัติ เช่น การเข้าปริวาสอยู่กรรม ประพฤติมานติ เพื่อออกจากอาบัติเป็นต้น

ประกอบไปด้วยกิจหรือการงานที่จัดว่าเป็นกิจแต่ไม่เป็นอธิกรณ์ และการงานที่เป็นทั้งกิจและเป็นทั้งอธิกรณ์เช่น กิจที่ภิกษุทำแก่พระอาจารย์ อุปัชฌายะ หรือทำแก่ภิกษุผู้เสมอพระอาจารย์ พระอุปัชฌายะ ซึ่งจะต้องดำเนินการถูกต้องตามข้อกำหนดเป็นอันระงับ ถ้ากระทำไม่ถูกต้องกิจเหล่านั้นก็ยังคงเป็นอธิกรณ์อยู่ต่อไป

สรุป

อธิกรณ์ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำ ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จ ซึ่งเป็นเรื่องการโต้เถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย การโจทกล่าวหาซึ่งกันและกัน ด้วยอาบัติ ซึ่งการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ รวมถึงการแก้ไขตัวเองให้พ้นจากอาบัติ ประกอบทั้งกิจจรุระต่างๆ ที่ภิกษุสงฆ์พึงจะต้องกระทำในเรื่องต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่า อธิกรณ์นั้นไม่ใช่เรื่องเฉพาะที่เป็นปัญหาเท่านั้น แต่ได้รวมไปถึงกิจหรือหน้าที่ของสงฆ์ที่ต้องพึงกระทำด้วย

อธิกรณ์ มีความหมาย 2 ประการคือ (1) หมายถึงเรื่องที่เป็นปัญหา หรือเรื่องเหตุที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในหมู่คณะหรือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วทำลายระเบียบให้เกิด

ความวุ่นวายในหมู่คณะ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วทำลายระเบียบแบบแผนของสังคมทำให้สังคมส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อน ซึ่งถือเป็นความหมายโดยตรง และ (2) หมายถึงกิจที่สงฆ์ร่วมกันทำให้สำเร็จเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำ ซึ่งมีทั้งที่เป็นปัญหาด้านการทะเลาะวิวาท การโจทก์ปรับอาบัติกัน การพิจารณาโทษ หรือการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง รวมเรียกว่าอภิรณเช่นกัน ดังนั้น คำว่าอภิรณจึงไม่ได้หมายความถึงเฉพาะเรื่องราวเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาเท่านั้น แต่ยังมีความหมายรวมถึงเรื่องราว หรือกิจของสงฆ์ ที่มีหน้าที่ และระเบียบปฏิบัติ เช่น การอุปสมบท การทอดกฐิน เป็นต้น

ดังนั้น เพื่อให้สังคมสงฆ์สามารถดำเนินไปตามวิถีทางปกติ ประกอบกับเพื่อให้รักษาไว้ซึ่งความดำรงอยู่และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้กำหนดกรอบความประพฤติของสงฆ์ เมื่อภิกษุก่ออภิรณ หรือเกิดข้อปัญหาอภิรณขึ้นในสงฆ์ ตลอดจนการละเมิดพระวินัยของภิกษุ อันมีลักษณะขาดความละอาย ต้อदान ขาดความรับผิดชอบและเป็นการกระทำซ้ำๆ ซากๆ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ระงับอภิรณเหล่านั้นเพื่อให้เรื่องราวสงบ ส่วนจะใช้วิธีโดยยอมขึ้นอยู่กับประเภทของอภิรณที่เกิดขึ้น ทั้งนี้พระพุทธเจ้าได้แบ่งอภิรณ ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) วิวาทาธิกรณ หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัย (2) อนุวาทาธิกรณ หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการโจทก์ฟ้องหรือกล่าวหากันด้วยเรื่องการต้องอาบัติต่างๆ ทั้งหนักและเบา (3) อาปัตตาธิกรณ หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับภิกษุละเมิดสิกขาบท หรือต้องอาบัติที่จะต้องระงับโดยการแสดงคืน (4) กิจจาธิกรณ หมายถึง ปัญหาหรือกิจธุระที่สงฆ์พึงจะต้องร่วมกันทำให้เสร็จด้วยการประกอบสังฆกรรม

สติวินัย หมายถึงระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้ สมมตติแก่พระอรหันต์ ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ ที่มีผู้โจทก์ท้วงด้วยศีลวิบัติ หมายความว่าจำเลยเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่าไม่มีฐานะที่จำเลยจะทำการล่วงละเมิดตั้งโจทก์ กล่าวหาจึงสวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกให้สติวินัย แล้วยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังจำเลยจะถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยอาบัตินั้นอีกก็ไม่ต้องพิจารณา ให้อภิรณระงับด้วยสติวินัย

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการกองตำรา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2530). **วินัยวินิจฉัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. (2539). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปริยัติโสภณ, (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2545). **คำบรรยายกฎหมายอาญา** **สมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2521) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2552). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยานกร). (2444). **พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการ และเครื่องมือจัดการ ความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.
- พัทธา สายหู. (2545). **กลไกของสังคม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อติเทพ ผาธา. (2535). “การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนา เถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีอิทธิกรณสมณะ 7 และกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535. **ดุสิตบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลโลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัย ในพระพุทธศาสนา

An Analytical Study of The Influence on Lokavajja Through the Monastic Legislation in Buddhism

พระบุญรอด ปคุณธมโม (บุญมีประเสริฐ), วิโรจน์ วิชัย

Phra Boonrawd Pagunadhammo (Boonmeeprasert), Virot Vichai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Corresponding Author, E-mail: Numpol.Pkr@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดโลกวัชชะในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลโลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า 1) คำว่า “โลกวัชชะ” มี 2 ประการ คือ ประการแรกโลกวัชชะในความหมายโทษทางพระวินัย ใช้เรียกอาบัติหรือความผิดของพระภิกษุที่ชาวโลกตำหนิตีเดียมน่าไม่ควรแก่สมณะ ประการที่สอง โลกวัชชะหมายถึงอาบัติที่เป็นโทษทางโลก คือ คนสามัญที่มีใช้ภิกษุทำเข้าก็เป็นความผิดความเสียหายชาวโลกติเตียน เช่น การดื่มสุรา มีโทษทางพระวินัยและเป็นโลกวัชชะที่ถูกตำหนิ พระอรธรรคถาจารย์และภิกษุจารย์ได้ขยายขอบเขตไปถึงสิกขาบทว่า สิกขาบทข้อใดที่ต้องอาบัติด้วยกุศลจิตล้วนๆ สิกขาบทนั้นชื่อว่าเป็นโลกวัชชะ

2) ในส่วนอิทธิพลโลกวัชชะ วิเคราะห์จะเห็นว่า มีความสำคัญอย่างมากต่อการบัญญัติพระวินัย ซึ่งมีอยู่ 2 ประการ คือ (1) โลกวัชชะกับพระวินัยในส่วนของประโยชน์ของพระศาสนา หมายถึงตัวพระวินัยหรือตัวสิกขาบท พระภิกษุที่ไม่มีเป้าหมายคือพระนิพพาน การล่วงละเมิดพระวินัย ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎกอยู่มากหลายสิกขาบท การกระทำของพระภิกษุที่ละเมิดนี้จึงถูกชุมชนสังคมตำหนิ ไม่เหมาะแก่สมณวิสัย (2) โลกวัชชะกับพระวินัยในส่วนของประโยชน์ของประชาชนหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับชุมชนสังคม

ภิกษุอาศัยการดำรงชีวิตด้วยปัจจัย 4 จากชุมชนสังคม และชุมชนสังคมเองก็อาศัยการภิกษุ ได้ศึกษาพระธรรมวินัยแล้วเอื้อเฟื้อด้วยหลักธรรม

คำสำคัญ: โลกวัชชะ, การบัญญัติพระวินัยในพระพุทธศาสนา

Abstract

This research article focused on 1) to study the concept of Lokavajja in Buddhism and 2) to analyze of the Influence of Lokavajja through the Monastic Legislation in Buddhism.

The results revealed that the term “Lokavajja” has 2 concepts, firstly, Lokavajja in the concept of discipline accusation which called an ecclesiastical offence or *âpatti* or an ecclesiastical offence that blamed by laypeople. The second concept, Lokavajja means *âpatti* which is the world demerit like the incorrectness of laypeople not monk and blamed by common people: such as drinking alcohol is an ecclesiastical offence and is the Lokavajja to be blamed. The Buddhist commentator and the sub – sub commentary master had expanded the concept to the disciplinary rules that any offence involved with the evil mind that is called Lokavajja.

In the Lokavajja influence, when analyzed, it was found that there was a great importance of laying down the monastic rules based on two aspects: 1) Lokavajja and monastic rules in term of the religious benefits, it referred to the rules of training which all monks must train for attaining Nibbana. However, disciplinary offenses have appeared in many disciplines. The actions of the monks who have violated this have been blamed by the lay people for not being a monk. 2) Lokavajja and Monastic Rules, in term of the public benefit, it refers to the relationship between Buddhist monks and communities. That is to say, all monks live their lives upon the 4 requisites from the communities. Therefore, if any monk violates monastic rules with selfishness, it can cause problems for them.

Keywords: The Influence, Lokavajja Through The Monastic Legislation in Buddhism

บทนำ

พระวินัยได้แบ่งสิกขาบทออกตามความสำคัญเป็น 2 ส่วน คือ สิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ เรียกว่าอาทิพรหมจาริกสิกขาบท ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส นิสสัคคียปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ สิกขาบทที่ว่าด้วยจรรยา มารยาท ขนบธรรมเนียม เรียกว่า อภิธมาจารสิกขาบท ได้แก่ เสขียวัตร แต่โดยลักษณะของความผิด (โทษ) ทางวินัย มี 2 ประเภท คือ (1) โลกวัชชะ ได้แก่ ความผิดที่มีโทษทางโลกและชาวโลกติเตียน กล่าวคือ เป็นความผิด ที่กฎหมายบัญญัติไว้ เช่น ชำมนุชย์ ลักทรัพย์ แต่การตี้มเหล่า หรือทานข้าวในเวลากลางคืน เป็นสิ่งที่หากพระภิกษุกระทำจะถูกติเตียน แต่สิ่งเหล่านี้ไม่มีความผิดในตัวเอง ชาวโลกยอมทำได้ (2) ปณณัตติวัชชะ ได้แก่ ความผิดที่ไม่มีโทษในตัวของมันเอง แต่เป็นความผิดเพราะพระวินัยบัญญัติไว้ เช่น พระภิกษุฉันอาหารที่เขายังไม่ได้ให้หรือยังไม่ได้รับประเคนเป็นอาบัติ หรือพระภิกษุเข้าไปในบ้านในเวลาวิกาลโดยไม่บอกลาภิกษุที่มีอยู่และไม่มีกิจรีบด่วน เป็นอาบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 232: 172)

โลกวัชชะเป็นอาบัติที่ต้องในเวลาที่มีจิตเป็นอกุศล ท่านยกการตี้มสุราด้วยรู้ว่าเป็นสุราเป็นตัวอย่างอาบัติที่เป็นโลกวัชชะนั้น ล่วงเข้าแล้วยังความเสียหายให้เกิดขึ้นมาก แม้ทำคืนแล้ว ความเสียหายนั้นก็ยังเป็นเหมือนแผลติดอยู่ไม่หายได้ง่ายควรประหยัดให้มาก กออย่าลวงง่าย ๆ คืออาบัติที่เป็นโทษทางโลกคือ คนสามัญที่มีใช้ภิกษุทำเข้าก็เป็นความผิด ความเสียหาย เช่น โจรกรรม ชำมนุชย์ ต่างกัน เป็นต้น บางทีว่าเป็นข้อเสียหายที่ชาวโลกเขาติเตียนถือว่าไม่เหมาะสมกับสมณะ เช่น ตี้มสุรา เป็นต้น และเป็นความผิดความเสียหายเหมือนกัน เช่น กายวาจาที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ทุบัติ ลักขโมย โกหก ด่าทอ เป็นต้น ข้อเสียหายที่ชาวโลกติเตียนว่าไม่เหมาะสมกับสมณะ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 748)

ความหมายข้างต้นเกี่ยวกับโลกวัชชะจะให้ความหมายไปในโทษทางพระวินัยเสียส่วนใหญ่ หรือบางครั้งใช้เรียกอาบัติหรือความผิดของพระภิกษุที่ชาวโลกตำหนิติเตียนว่าไม่เหมาะสมไม่ควรแก่สมณะ ความผิดที่เป็นโลกวัชชะนั้น เช่น ทะเลาะวิวาท ทำโจรกรรมฆ่าคนตาย ความผิดอย่างนี้แม้คนทั่วไปทำเข้าก็ถูกตำหนิติเตียนเหมือนกันพระภิกษุไปทำเข้า ยิ่งถูกตำหนิมากขึ้นการกระทำบางอย่างแม้ไม่มีความผิดตามพระวินัย แต่ก็ยังเป็นโลก

วัชชะ คือ ถูกตำหนิติเตียนได้

เมื่อกล่าวถึงสิกขาบทแต่ละสิกขาบทนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต้องมีเหตุเกิดขึ้นก่อนจึงทรงบัญญัติ คือเมื่อมีภิกษุกระทำความเสียหายขึ้น พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามความประพฤตินั้นเป็นเรื่อยๆ ไป สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว แม้ภายหลังจะไม่สะดวกในการที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติ พระองค์ก็ไม่ทรงยกเลิกเอง จะทรงแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อให้ปฏิบัติได้สะดวก ถ้ากวดขันก็ทรงผ่อนให้หย่อนลง ถ้าอ่หย่อนก็ทรงเพิ่มให้กวดขัน รวมความพระบัญญัติ มีอยู่ 2 อย่าง คือ ก. มูลบัญญัติ คือ ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิม (สิกขาบทแรกเมื่อภิกษุประพฤตินิด) ข. อนุบัญญัติ คือ ข้อที่ทรงเพิ่มเติมภายหลัง (บัญญัติเพิ่มเติมให้รัดกุมยิ่งขึ้น)

จะเห็นได้ว่าจากเหตุผลการบัญญัติขึ้นในเบื้องต้นนั้น โลกวัชชะมีส่วนสำคัญ และสัมพันธ์เป็นเหตุให้มีการบัญญัติพระวินัย ด้วยมุ่งผลประโยชน์ความเป็นอยู่ที่ดีและความสะดวกสบายของคณะสงฆ์ คณะสงฆ์มีระเบียบวินัย การดำเนินชีวิตย่อมจะเป็นเรื่องง่ายขึ้น เพราะมีสิกขาบทช่วย

ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิเคราะห์โลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัยในพระพุทธศาสนา เพราะผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโลกวัชชะที่ยังมีปัญหาคงต้องนำมาศึกษา เช่น ความหมาย ขอบเขต และอิทธิพลของโลกวัชชะ ซึ่งก็รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างโลกวัชชะที่มีผลต่อการบัญญัติพระวินัย โดยเป็นการวิเคราะห์ให้เกิดความเข้าใจที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ในเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาโลกวัชชะในพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลโลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัย

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูล ในประเด็นต่างๆ ตามขอบเขตด้านเอกสาร ประกอบด้วย เอกสารปฐมภูมิ จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 และเอกสารทุติยภูมิ จากหนังสือหรืองานวิจัยและเอกสารอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับขอบเขตด้านเนื้อหา

คือ ศึกษาความหมายและความสำคัญของพระวินัย ขอบเขตการบัญญัติสิกขาบท ประโยชน์ของพระวินัย โทษแห่งอาบัติ คือโลกวัชชะ แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของโลกวัชชะที่มีในครั้งพุทธกาล ได้ส่งผลต่อการบัญญัติพระวินัย

ผลการวิจัย

1. โลกวัชชะในพระพุทธศาสนา

พระวินัย คือ กฎหมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการละเมิดและการกระทำผิดในครั้งต่อไปของพระภิกษุ ในกรณีที่พระภิกษุรูปนั้นๆ กระทำผิดที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาของพระองค์มีหมอง (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2537: 9) ทำให้พุทธศาสนิกชนขาดศรัทธาที่จะทำนุบำรุง และขาดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงทรงบัญญัติข้อห้ามไว้เพื่อป้องกันพระภิกษุรูปอื่นที่จะละเมิดและกระทำผิดในอนาคตเช่นนั้นอีก พระองค์จะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นบังคับก่อนเหตุการณ์จะเกิดขึ้น จะบัญญัติพระวินัยเพื่อลงโทษพระภิกษุรูปนั้นๆ หลังกระทำผิดแล้ว เพื่อไม่ให้ภิกษุรูปอื่นยึดถือเป็นเยี่ยงอย่างในการกระทำผิดต่อไป เริ่มแรกสมัยพุทธกาล ยังไม่ได้มีบทบัญญัติเพิ่มเติม ด้วยเหตุผลที่เหล่าภิกษุส่วนใหญ่ยังมีความปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ด้วยมีเป้าหมายในชีวิตของการเป็นนักรบคือ พระนิพพาน จนมาถึงพระชากาลที่ 20 ของพระพุทธเจ้า มีเหตุให้ภิกษุได้กระทำล่วงธรรมอันลามก จนเป็นเหตุให้เกิดเสื่อมเสียต่อหมู่คณะสงฆ์ ทั้งเป็นเรื่องที่ขัดกับหลักของการเป็นนักรบ การถูกชุมชนสังคมโจมตี ฟ้องภิกษุสงฆ์จึงเกิดขึ้นเรื่อยๆ มา จนเรียกได้อีกอย่างว่า เป็นโลกวัชชะ

โลกวัชชะในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีโทษทางโลก ใช้เรียกอาบัติหรือความผิดของพระภิกษุสงฆ์ที่ชาวโลกติเตียนว่า ไม่เหมาะสม ไม่ควรแก่สมณสาธูป เช่น ทะเลาวิวาท การดื่มน้ำเมา เป็นต้น แม้ความผิดอย่างนี้คนทั่วไปทำเข้าก็ถูกตำหนิติเตียนเหมือนกัน พระภิกษุไปทำเข้าก็ยิ่งถูกตำหนิมากขึ้น การทำบางอย่างแม้ไม่เป็นความผิดตามพระวินัย แต่เป็นโลกวัชชะ คือ ถูกตำหนิติเตียน เช่น สูบบุหรี่ในที่สาธารณะ ส่งเสียงดังในที่ชุมชน มูลเหตุของโลกวัชชะเกิดจากพระภิกษุสงฆ์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม โลกวัชชะเองนั้นยังสามารถส่งผลต่อการบัญญัติพระวินัย ที่มีทั้งเป็นอาบัตินักและอาบัติเบา กล่าวคือ อย่างต่ำ หมายถึงถึงการถูกคฤหัสถ์ชาวบ้านตำหนิติเตียน และอย่างสูง หมายถึงถึงการถูกลงโทษหรือมีความผิดอาญาในทางกฎหมายบ้านเมือง ความผิดที่มนุษย์ทำขึ้น เช่น ข้ามมนุษย์ การโจรกรรม การดื่มสุรา สูบบุหรี่ในที่สาธารณะ เป็นต้น เป็นความเสียหายที่ชาวโลกติเตียน ถือว่าเป็น

อาบัติทางโลก คือไม่เหมาะสมกับภิกษุ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 745)

แต่ในพระอรธกถาจารย์ได้อธิบายขยายขอบเขตของโลกวัชชะไว้ ด้วยมุ่งไปที่สภาพจิต สิกขาบทใดมีจิตที่เป็นอกุศลล้วนๆ ย่อมเป็นโลกวัชชะ การกระทำใดที่เป็นสิกขาบทที่มีการต้องอาบัติที่ประกอบด้วยอกุศลจิตล้วนๆ การกระทำนั้นถือเป็นโลกวัชชะ และยังรวมไปถึงสิกขาบทในครุกาบัติมีปาราชิกทั้ง 4 สิกขาบท มีเสพเมถุนธรรม มีอทินนาทาน มีมนุสสวิคคห และอุตตริมนุสสธรรม ในสังฆาภิเสสมิห้ามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ห้ามจับต้องกายหญิง ห้ามพูดเกี้ยวหญิง ห้ามพูดชกส่อ เป็นต้น และในลหุกาบัญชานั้น มีอนียตกันท์ มีติงสกัณทวรรณบางสิกขาบท มีชุกทกัณทวรรณบางสิกขาบท หรือแม้ในเสขียวัตตรทั้งหมด ก็จัดเป็นโลกวัชชะ พระอรธกถาจารย์ได้ให้เหตุผลว่า สิกขาบทที่มีสมุฏฐานมาจากอกุศลจิตจึงละเมิดพระพุทธรบัพัญญติ ฉะนั้นจึงจัดเป็นโลกวัชชะทั้งสิ้น

โลกวัชชะ มีส่วนกับการบัญญัติพระวินัยของภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่เริ่มจากการแจ้งโทษภิกษุที่มีความประพฤติไม่เหมาะสม จากนั้นก็พัฒนาการจนเป็นสิกขาบทเป็นกรอบกติกาให้ภิกษุได้ปฏิบัติตามระเบียบวินัยนี้ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมสงฆ์ที่ถือเป็นสังคมมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันอันถือเป็นอุดมคติอีกด้วย

2. วิเคราะห์อิทธิพลโลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัยในพระพุทธศาสนา

ในการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ยุคแรกทรงปกครองด้วยพระองค์เอง ต่อมาได้มอบหน้าที่ให้กับคณะสงฆ์ปกครองกันเอง ซึ่งเป็นชี้ให้เห็นว่า พระพุทธองค์ มีพระประสงค์จะมอบอำนาจให้กับคณะสงฆ์ โดยยึดหลักพระธรรมวินัย มุ่งผลคือความสามัคคีและความผาสุกของคณะสงฆ์ ทั้งนี้ก็มีการบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ตามลำดับ เพื่อเป็นกรอบระเบียบในการดำเนินชีวิตของคณะสงฆ์ เมื่อคณะสงฆ์ที่เข้ามาอุปสมบทมีจำนวนมากขึ้น ซึ่งก็มีทั้งภิกษุที่ประพฤติดี ประพฤติชอบ และภิกษุผู้มีความประพฤติอันลามก ละเมิดสิกขาบทเป็นเนืองนิต พฤติกรรมเหล่านี้ ย่อมจะส่งผลให้เกิดโลกวัชชะ ที่ชาวโลกติเตียน

อิทธิพลของโลกวัชชะย่อมมีผลต่อการบัญญัติพระวินัย ด้วยปัญหาอยู่ 2 ประการ ด้วยกันคือ ประการที่โลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์พระศาสนา ซึ่งหมายถึงตัวพระวินัยหรือตัวสิกขาบท พระภิกษุที่ไม่มีเป้าหมายคือพระนิพพาน มีเป้าหมายเป็นอย่างอื่น ก็จะมีทัศนคติถึงสิกขาบทหรือพระวินัยจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อการดำรงสมณเพศ และโลกวัชชะกับการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์ของประชาชน หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับชุมชนสังคม การมีความสัมพันธ์กันภิกษุก็อาศัยการดำรงชีวิตด้วยปัจจัย 4 จากชุมชนสังคม และชุมชนสังคมเองก็อาศัยการภิกษุได้ศึกษาพระ

ธรรมวินัยแล้วเอื้อเฟื้อด้วยหลักธรรม กำลังใจ เกื้อกูลกัน การบวชของบางคนกลับทำให้ พระศาสนาเสื่อมถอย (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539: 62)

อย่างไรก็ตาม โลกวัชชะต่อกรณีทั้งสองนั้น หากนำมาจัดเป็นรูปแบบอิทธิพล ของโลกวัชชะต่อการบัญญัติพระวินัย จะเริ่มตั้งแต่การที่ภิกษุมีความประพฤติไม่เหมาะสม ชุมชนสงคมก็จะเป็นโจทย์ยื่นฟ้องต่อพระพุทธเจ้าหรือต่อสงฆ์ ซึ่งชุมชนสังคมนั้นก็ไม่ได้ หมายรวมเฉพาะชาวบ้านเท่านั้น หากยังรวมไปถึงภิกษุสงฆ์ด้วยตัวเอง เมื่อตรวจสอบ พิจารณา ใต้สวนต่างๆ ที่ชี้ได้ว่า ชัดกับหลักธรรมวินัยมีเป้าหมายของการบวชคือพระ นิพพาน จากนั้นชุมชนสังคมก็จะสามารถตั้งเป็นเกณฑ์การตัดสินซึ่งนำไปสู่กติกาสังคม สงฆ์ในที่สุด จะเห็นได้ว่า การบัญญัติพระวินัยในครั้งพุทธกาล อิทธิพลของโลกวัชชะมีส่วน สำคัญในการบัญญัติพระวินัย

ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ได้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากโดยเฉพาะด้านวัตถุนิยม การฟุ้งเฟ้อใช้จ่าย ชอบความสะดวกสบายที่ไม่ต้องลงแรงทุนอะไรมาก กลายเป็นค่านิยม ในสังคม กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม ผู้คนในสังคมก็เป็นสังคมสุดแขน หมายความว่า เป็น สังคมที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ยอมละทิ้งความชอบธรรมของสังคมที่เป็น กฎสากลร่วมกัน เพื่ออำนวยความสะดวกในกลุ่มผลประโยชน์เล็กๆ สร้างกระแสนิยมที่ อาจแปรเปลี่ยนไปได้อย่างหาความแน่นอนไม่ได้ ยิ่งถึงยุคของโลกเทคโนโลยียอมแสดงให้ เห็นผู้คนภายในสังคมยิ่งเห็นแก่ตัวมากขึ้น การแบ่งประโยชน์ของตนเพื่อส่วนรวมก็แทบ จะหาไม่ได้เลย ยุคสังคมนี้อาจก่อให้เกิดกระแสสิ่งที่เรียกว่า โลกวัชชะ ที่เป็นโทษทางโลก ดิเตียน ได้ขยายความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ความไม่เหมาะสมหลายประการที่เกิดขึ้นในขณะ สงฆ์ก็ยิ่งเพิ่มขึ้น

ดังนั้นการปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมเกิดประโยชน์มากมายทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และคณะสงฆ์ ทำให้เกิดสังฆสามัคคีมีความพร้อมเพรียงในหมู่สงฆ์ ในทางกลับกันถ้าพระรูป ใด เมื่อไปละเมียดหรือไม่ใส่ใจต่อสิกขาบทเมื่อใด ย่อมเกิดโทษอย่างมากมาย ทั้งต่อตัวท่าน เอง และต่อคณะสงฆ์เมื่อนั้นเช่นกัน

อภิปรายผล

โลกวัชชะจะยังมีอิทธิพลต่อภิกษุที่ล่วงละเมิดพระวินัยอยู่เสมอแม้ในอนาคต การ ลดปัญหาที่เกิดจากโลกวัชชะนั้นควรที่ส่งเสริมให้ภิกษุกับชุมชนสังคมได้มีความสัมพันธ์ กันมากขึ้น ซึ่งควรมีการศึกษาในรูปแบบพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับชุมชน

สังคม อธิกรณณ์ที่เกิดจากการกระทำด้วยเจตนาดี คือต้องการให้การประพฤติของภิกษุสงฆ์ เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย เช่น กรณีวิวาทาธิกรณณ์ของภิกษุโกสัมพี และ อธิกรณณ์ที่เกิดจากการกระทำด้วยเจตนาชั่ว พยายามล่องละเมิดพระธรรมวินัยเพื่อประโยชน์ ของตนเองและพวกพ้อง (สมผล อื่นคำ, 2540: 2) สามารถมองได้ในมิติของการเอื้อเพื่อ สงเคราะห์ทั้งกายและจิตใจ ไม่เพียงจะช่วยลดโลกวิฆเนแล้วยังช่วยให้ชุมชนสังคมได้เกิด ความสามัคคีกันภายในสังคมด้วย ดังนั้น ควรศึกษาบทบาทของประชาชนที่มีส่วนช่วย เผยแผ่และปกป้องพระพุทธศาสนา วิเคราะห์ระหว่างประชาชนกับพระสงฆ์แล้ว จำนวน ประชาชนย่อมมีมากกว่า และน่าจะมียุทธศาสตร์มากกว่าด้วย ในการดูแลพระพุทธศาสนา

ในมุมมองของพระพุทธศาสนา ถ้ามองจากพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าแสดง ท่าที่เหมือนไม่ยอมเข้าไปยุ่งกับการเมือง เวลาพระองค์ตรัสเรื่องการเมืองจะตรัสผ่านผู้ อื่น ไม่ค่อยตรัสกับพระราชโอรสโดยตรง แม้จะสนิทสนมกับกษัตริย์หลายพระองค์ แต่ก็วาง ระยะเวลาไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการของรัฐ และมีการบัญญัติศีลที่ห้ามภิกษุพูดเรื่องเดรัจฉาน วิชา เช่น การเกณฑ์ทหาร กองทัพ การรบ อำมาตย์ พระราชา โจร ไว้ในมัชฌิมศีล จะเห็น ว่าพระพุทธเจ้าวางระยะระหว่างพระสงฆ์กับรัฐไว้ห่างพอสมควร แต่ในกรณีของคุลิมาล พอ พระพุทธเจ้าทราบข่าวพระเจ้าปเสนทิโกศลจะยกทัพไปปราบองคุลิมาล พระพุทธเจ้าก็เข้าไป ช่วยองคุลิมาล ทั้งที่องคุลิมาลในสายตาชาวเมืองสาวัตถีคือฆาตกรที่ต้องกำจัดทิ้ง ถ้ามอง จากมุมมองของการเมืองจะเห็นว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญที่สุดคือรักษาชีวิตผู้คน ดัง เช่น กระบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกของพระพุทธศาสนา กับกระบวนการยุติธรรม กฎหมายไทยว่าทั้ง 2 ระบบนี้มีกำเนิดและพัฒนาการ มีต้นบัญญัติของพระวินัย รวมถึง บทบัญญัติของกฎหมายไทยด้วย ทั้ง 2 ระบบนี้ต่างมุ่งไปที่ความรวดเร็ว และความยุติธรรม มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้เพื่อให้สังคมสงฆ์ของฝ่ายศาสนจักรกับสังคมคฤหัสถ์มีความสงบ ร่มเย็นก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป (อิริราช มณีภาค, 2546: 63.)

แนวคิดทางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนานั้นเป็นอย่างไร ซึ่งก็ รวมไปถึงแนวคิดโลกียวิสัย (Secularism) ที่แยกระหว่างรัฐกับศาสนาออกจากกันนั่นคือ อะไร มีหลักการสำคัญอะไร บางประเทศหรือสังคมที่มีความเป็นรัฐสมัยใหม่ (Modern state) ได้ผ่านกระบวนการแนวคิดโลกียวิสัยนี้ไปแล้ว และเมื่อนำแนวคิดนี้มาศึกษาในมุมมอง ทางพระพุทธศาสนานั้น จะมีลักษณะอย่างไร สามารถอธิบายได้หรือไม่ อย่างไร ซึ่งการ ศึกษานี้จะทำให้ได้รับความรู้ที่เป็นประโยชน์เชิงวิชาการต่อไป เพราะพระพุทธศาสนาถือเอา ความจริงทั้งหลายเป็นเรื่องธรรมดา มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่

สิ่งนี้พระพุทธรเจ้าทรงค้นพบแล้วนำมาประกาศเผยแผ่ การนำหลักความจริงคือธรรมนั้นมาจัดตั้งวางเป็นระเบียบโดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องกฎแห่งเหตุปัจจัย หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น โดยเป็นเหตุผลแก่กันนั้น หรือเอาหลักเกณฑ์ในกฎธรรมชาตินั้น มาวางรูปแบบเป็นกฎในหมู่มนุษย์ จากการจัดตั้งกฎระเบียบนี้เรียกว่า วินัย กฎของธรรมชาติเรียกว่า “ธรรม” กฎของมนุษย์เรียกว่า “วินัย” มีอยู่ 2 กฎ ที่มีความสัมพันธ์กัน คือ ประการที่ 1 โดยหลักการสำคัญ วินัย ต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือ ต้องมีความจริงในธรรมชาติเป็นฐานอยู่ ถ้าไม่มีความจริงในธรรมชาติเป็นฐาน วินัยก็ไม่มี ความหมาย ประการที่ 2 การที่เราจัดวางกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นในหมู่มนุษย์ ก็เพื่อให้ได้ผลตามธรรม และมีความมุ่งหมายเพื่อธรรม นั่นเอง คือเพื่อให้ช่วยให้การกระทำตามธรรมนั้นเกิดผลเป็นจริงในหมู่มนุษย์ เราจึงได้วางกฎเกณฑ์ของมนุษย์ขึ้นมา พุดให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์จะปฏิบัติตามและได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาติ ให้ได้ประโยชน์สูงสุดนั่นเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 45)

องค์ความรู้จากงานวิจัย

พระวินัยเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งเป็นพระสัพพัญญูผู้รู้ทุกสรรพสิ่ง ผู้มีปัญญาและเป็นผู้ประเสริฐสูงสุดเป็นผู้ทรงบัญญัติ ซึ่งจากที่ได้กล่าวข้างต้นมาแล้วว่า ผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนานั้น ต่างก็มีจำนวนมากมาย นอกจากมีจำนวนมากมายแล้ว ก็ยังมีความหลากหลายอีกด้วย ทั้งความหลากหลายในการเข้ามาบวช และความหลากหลายทางด้านโคตรตระกูล ชนชั้นวรรณะและอริยาศัย แต่ไม่ว่าผู้ที่เข้ามาบวชจะมาจากที่ใด หรือจะหลากหลายประมาณไหนก็ตาม เมื่อเข้ามาบวชแล้วก็จะมิพระวินัยเป็นสิ่งที่หล่อหลอม ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคณะสงฆ์

ตัวอย่างเช่นผู้ที่เข้ามาบวชจะได้รับการสั่งสอนมารยาทมาก่อนหรือไม่ แต่เมื่อเข้ามาบวชแล้วได้ประพฤติปฏิบัติตนตามพระวินัย ก็จะมีผลประพฤติกิริยาที่งดงาม เช่น การฉันอาหาร ก็จะมีวินัย ในหมวดรับประทานอาหาร ชื่อเสขยวัตร อบรมสั่งสอนหล่อหลอมขัดเกลาผู้นั้นให้เป็นผู้มีสติ มีกิริยาและวัตรงดงามในขณะที่รับประทานอาหาร ลองคิดว่าถ้าไม่มีวินัยกำหนดเกี่ยวกับการรับประทานอาหารแล้ว อีกทั้งคนที่เข้ามาบวชบางคนเป็นคนที่ไม่ได้รับการอบรมมารยาทมาก่อน ขณะทานอาหารก็ไม่สำรวมไร้สติมูมามตะกละตะกลาม ส่งเสียงซูดปาก เคี้ยวก็เสียงดัง สร้างความสะอิดสะเอียนต่อผู้มาพบเห็น

ถ้าเหตุการณ์เป็นเช่นนี้จะสร้างความเสื่อมเสียต่อคณะสงฆ์มากมายแค่ไหน

สรุป

โลกวัชชะในพระพุทธศาสนา จากการศึกษาค้นคว้า วินัย หมายถึง กฎของมนุษย์ ที่ตั้งขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบของสังคม โดยได้นำหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัย โดยเป็นเหตุเป็นผลแก่กันนั้น พุทธสัน ๆ ว่า เอาหลักเกณฑ์ในกฎธรรมชาตินั้น มาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อธิบายความหมายของวินัยไว้ดังนี้ วิวัชชะสนยตตา วินยโนโต เจว กายวาจาณิ วินยตถ วิหุหิ อยั วินโยติ อุกขาโต วินยอันบัณฑิตผู้รู้บรรณแห่งวินัยทั้งหลาย กล่าววา วินัย เพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษ และเพราะฝึกกายและวาจา

วินัยมุ่งหมายเพื่อจัดระเบียบแบบแผนสำหรับประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อความดีงามของสังคม เริ่มต้นอาจมีวินัยตั้งแต่ส่วนปัจเจกบุคคล แล้วขยายวงกว้างสู่สังคม การมีระเบียบวินัยนี้มีส่วนสำคัญสร้างกฎกติกาของสังคมให้มีความแบ่งปันกันได้อย่างสุขเสรี เพราะนัยหนึ่งของเสรีมีใช้หมายถึงเอาเพียงสุขส่วนตน หากมีมุ่งหมายเพื่อสุขส่วนรวมด้วย

การมีวินัยจึงเป็นแบบอย่างของฝึกฝน เพื่อพัฒนาให้ก้าวข้ามผ่านอุปสรรคที่ไร้ความเป็นระเบียบภายในทั้งทางด้านจิตใจและภายนอกคือการเชื่อมต่อกับบุคคลอื่นๆ จึงกล่าวได้ว่า วินัย ย่อมหมายถึงระบบชีวิต ระบบการฝึกอบรมของอริยชนที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้น เพื่อเกื้อกูลต่อชุมชน และการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์

ในส่วนของความหมายโลกวัชชะ มี 2 ประการ คือ (1) โลกวัชชะในความหมายโทษทางพระวินัย ใช้เรียกอาบัติหรือความผิดของพระภิกษุที่ชาวโลกตำหนิติเตียนว่าไม่เหมาะสมไม่ควรแก่สมณะความผิดที่เป็นโลกวัชชะนั้น เช่น ทะเลาะวิวาท ความผิดอย่างนี้แม้คนทั่วไปทำเข้าก็ถูกตำหนิติเตียนเหมือนกันพระภิกษุไปทำเข้า ยิ่งถูกตำหนิมากขึ้น และ (2) โลกวัชชะหมายถึงอาบัติที่เป็นโทษทางโลก คือ คนสามัญที่มีใช้ภิกษุทำเข้าก็เป็นความผิดความเสียหายชาวโลกติเตียน หากมุ่งไปที่สภาพจิต แม้ชาวโลกจะไม่ติเตียน และสีกขาบทข้อใดที่ต้องอาบัติด้วยอกุศลจิตล้วนๆ สีกขาบทนั้นชื่อว่าเป็นโลกวัชชะ เช่น การดื่มสุรา มีโทษทางพระวินัย และเป็นโลกวัชชะที่ถูกตำหนิ หากวิเคราะห์จะเห็นว่า โทษทางพระวินัยสามารถปรับอาบัติปาจิตตีย์ แต่เมื่อเป็นสิ่งซึ่งสังคมชุมชนตำหนิติเตียนแล้ว สามารถจับสึกเลยก็มี

ในส่วนอิทธิพลของโลกวัชชะนั้น จะมีความสำคัญอย่างมากต่อการบัญญัติพระวินัย สืบเนื่องจากพระภิกษุไม่ได้มีความมุ่งหมายของการบวชเพื่อที่สุดแห่งพรหมจรรย์ มี

กลุ่มภิกษุณีพวักศิย์ที่ผู้วิจัยได้ยกมาเป็นส่วนการวิเคราะห์ต่อปัญหาการบัญญัติพระวินัย ภิกษุคณะนี้ได้เข้ามาบวชในพระศาสนาแต่มีความประสงค์เพื่อความสุขสบาย มีอาหารอุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง อาศัยอาหารบิณฑบาตจากชุมชนสังคม ท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่างๆ มีความประพฤติเลวทราม ล่วงมารยาท หาความไม่ตีไม่งามไว้ทั้งสิ้น เป็นผู้มึนเมาไม่ตั้งมั่น ชอบอวดดี ความประพฤตินี้ชื่อว่า ไม่เคารพในพระพุทธเจ้า อยู่ห่างไกลจากธรรมวินัย และย่อมไม่เจริญอกงามในพระธรรมวินัย ดังนั้น อิทธิพลของโลกวัชชเย่อมมีผลต่อการบัญญัติพระวินัย ผู้ศึกษาได้กล่าวถึงปัญหาอยู่ 2 ประการ ดังนี้

ประการที่ (1) โลกวัชชเยกับพระวินัยในส่วนของประโยชน์ของพระศาสนา

ประการที่ (2) โลกวัชชเยกับพระวินัยในส่วนของประโยชน์ของประชาชนนี้

โลกวัชชเยต่อกรณีทั้งสองนั้น หากนำมาจัดเป็นรูปแบบอิทธิพลของโลกวัชชเยต่อการบัญญัติพระวินัย จะเริ่มตั้งแต่การที่ภิกษุมีความประพฤติไม่เหมาะสม ชุมชนสังคมก็จะเป็นโจทก์ยื่นฟ้องต่อพระพุทธเจ้าหรือต่อสงฆ์ ซึ่งชุมชนสังคมนั้นก็ไม่ได้หมายรวมเฉพาะชาวบ้านเท่านั้น หากยังรวมไปถึงภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง เมื่อตรวจสอบพิจารณา ใต้สวนต่างๆ ที่ชี้ได้ว่า ขัดกับหลักธรรมวินัยโดยมีเป้าหมายของการบวชคือพระนิพพาน จากนั้นชุมชนสังคมก็จะสามารถตั้งเป็นเกณฑ์การตัดสินซึ่งนำไปสู่กติกาสังคมสงฆ์ในที่สุด

หากวิเคราะห์ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุมีความสัมพันธ์กับรัฐ และกับชุมชนพอดีกัน คือใกล้ชิดกับชุมชนแต่เห็นห่างจากรัฐ การตรวจสอบ ควบคุม โดยประชาชนจึงมีมาก พระจึงได้ตระหนักว่าตนเป็นพระของชาวบ้าน โดยมีคณะสงฆ์ที่ทำหน้าคล้ายระบบราชการที่คอยตรวจสอบความประพฤติของพระภิกษุด้วยกัน ความสัมพันธ์ของพระกับชุมชน และรัฐ จึงมีลักษณะแบบอิงอาศัยกัน หลายครั้งรัฐเองเป็นผู้เรียกร้องยื่นโจทก์ตั้งกรณีพระธนิยะ แต่รัฐเองก็ทำหน้าที่เพียงกฎกติกาหนึ่งของสังคม

บรรณานุกรม

- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2539). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. (2539). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). **วินัย : เรื่องที่ใหญ่กว่าคิด**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2537). **วินัยมุข เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: มหา มกุฏราชวิทยาลัย.
- สมผล อินคำ. (2540). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีระงับอธิกรณ์ตามพระวินัยปิฎก : ศึกษาตัวอย่างจากกรณีพระนิกร ธมฺมาที”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**.
- อธิราช มณีภาค. (2546). “การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับ กระบวนการยุติธรรมของกฎหมายไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

การศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา

A Study of the Good Quality of Life Development in Buddhist Perspective

อดุลย์ กันธิดา, พระครูประวิตรวราญยุต

Adul Kuntida, Phrakrupavitvaranuyut

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Corresponding Author, E-mail: Adul.kuntida@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวความคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา คือ แนวความคิดพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สำคัญของพระพุทธศาสนา คือ กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักไตรสิกขา มี 3 กระบวนการ คือ (1) การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) (2) การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) เป็นเครื่องแก้ปัญหาชีวิต หรือสังคม และ (3) การพัฒนาความรู้ (ปัญญา)

2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยหลักภาวนา 4 ประกอบด้วย (1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักกายภาวนา คือ การพัฒนาทางด้านการสำรวมกาย (2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีลภาวนาและศีลสิกขา คือ การพัฒนาทางด้านจริยธรรมการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคม (3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักจิตตภาวนาและจิตตสิกขา คือ การพัฒนาทางด้านอารมณ์และจิตใจ และ (4) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักปัญญาภาวนาและปัญญาสิกขา คือ การพัฒนาทางด้านปัญญา

การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยหลักจักร 4 ประกอบด้วย (1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยปฏิรูปเทสวาสะ (2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยสัปปริสุปัสสยะ (3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยอัตตสัมมาปณิธิ (4) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยปุพเพกตปุญญตา

การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยหลักประโยชน์ 3 ประกอบด้วย (1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยอรรถประโยชน์ (2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยสัมปรายิภักตประโยชน์ (3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยปรมัตตประโยชน์

คำสำคัญ: พุทธธรรม, การพัฒนาคุณภาพชีวิต

Abstract

This research article focused on 1) to study the concept of quality of life development in Buddhism and 2) to study the principles of Buddhism for the development of good quality of life according to Buddhism. This research uses documentary research methodology.

The summary is as follows: 1) The development of the quality of life according to Buddhism is the concept of the development of the quality of life in Buddhism. It is the process of developing the quality of life through the Threefold Learning (Sikkhà): (1) the development training in higher morality (Adhisāla-sikkhà). (2) the development of the mind training in higher mentality (Adhicitta-sikkhà) and (3) the development training in higher wisdom (Adhipannà-sikkhà).

2) The development of good quality of life through four developments (Bhàvanà): (1) The development of quality of life by the physical development (Kàya-bhàvanà). (2) The development of quality of life through the moral development Sālabhàvanà. (3) The development of quality of life through cultivation of the heart; emotional development (Citta-bhàvanà) and (4) The development of the quality of life through the cultivation of wisdom (Pannà-bhàvanà).

In addition, the quality of life is improved by the four virtues wheeling one to prosperity (Cakka): (1) The development of quality of life through living in a suitable region (Pañirāpadesavàsa). (2) The development of quality of life association with good people (Sappurisāpassaya). (3) The development of

quality of life setting oneself in the right course (Attasammāpaōidhi) and (4) The development of quality of life having formerly done meritorious deeds (Pubbekatapunnatā). The development of quality of life through the 3 main benefits: (1) The development of quality of life by benefits obtainable here and now (Diññhadhammikattā). (2) The development of quality of life with the good to be won in the life to come (Samparāyikatthā) and (3) The development of quality of life with the highest good (Paramatthā).

Keywords: Buddhist Perspective, Good Quality of Life Development

บทนำ

การพัฒนา (Development) มักจะถูกตีความให้หมายถึงการทำให้ทันสมัย (Modernization) การเจริญเติบโตทางวัตถุ (Material Growth/Progress) การใช้เทคโนโลยีใหม่ (New Technology) สิ่งเหล่านี้คือการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย ความเจริญ ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ส่งผลกระทบต่อสังคม จากความเรียบง่ายกลายเป็นความฟุ้งเฟ้อ แบบสังคมบริโภคนิยม (Consumerism) ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย จนทำให้สภาพทางสังคมนั้นเริ่มเสื่อมโทรมทางด้านศีลธรรมจริยธรรม เป็นความจริงที่ได้กระตุ้นใหม่ในอนาคตมองเห็นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของล้าหลังล้าสมัยโบราณไม่ทันสมัย สนใจแต่เทคโนโลยีที่ถูกป้อนเข้ามาจนหลีกเลี่ยงไม่ได้ หมกมุ่นตัวเองไปกับไอที ไม่สนใจสิ่งแวดล้อมรอบๆ ข้าง ขาดปัญญาพื้นฐานของชีวิตที่จะรู้จักเป็นอยู่ให้ถูกต้อง ไม่เข้าใจระบบการดำเนินชีวิตของตน และไม่ตระหนักถึงการที่พัฒนาการดำเนินชีวิตนั้นให้เป็นอยู่ด้วยดี จึงว้ายเวียนอยู่ในวังวนแห่งปัญหาของชีวิต ที่เราเรียกว่าไม่มีสุขภาวะ คุณภาพชีวิตที่ดี จะเป็นลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 253)

คุณภาพชีวิต มีความหมายที่หลากหลายแตกต่างกันตามบริบทของผู้ศึกษา กล่าวคือ ระดับผู้กำหนดนโยบายทางสังคม เช่น รัฐบาล หรือสังคมนั้นๆ แท้ที่จริง คุณภาพชีวิตเป็นแนวคิดที่มีการนิยามกันอย่างหลากหลาย คือเป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่สามารถบรรยายตีความ โดยผ่านตัวกรองด้านความคิดและภาษาที่แตกต่างกัน ความคลาดเคลื่อนจากการมองที่หลากหลาย เกิดจากประสบการณ์ พื้นฐานความรู้ ประเด็นการนำเสนอและข้อเท็จจริงต่างๆ (The WHO Group, 1995: 1403-9) และแนวความคิดเรื่อง

คุณภาพชีวิต ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่แฝงอยู่อย่างมาก ผู้ศึกษาจึงต้องกำหนดกรอบความหมายให้ชัดเจน เพื่อให้สามารถประเมินผลได้กระบวนการต่างๆ ที่ถือว่าเป็นคุณภาพชีวิตที่ “ดีกว่า” นั้นเป็นอย่างไร ดังนั้น การศึกษาความหมายของคุณภาพชีวิตจึงยังเป็นประเด็นหัวข้อปัญหาที่จะต้องมีการถกเถียงและให้คำนิยามกันต่อไป

การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาให้มีคุณภาพที่ดี เพราะมนุษย์เป็นทรัพยากรสำคัญต่อการพัฒนาสังคม โดยอย่างยิ่งความจำเป็นที่จะต้องสร้างคนในสังคมให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะทำงานเพื่อตนเอง ครอบครัว สังคม และให้คุณค่าของชีวิตในแง่คุณงามความดี การฝึกฝนอบรมตนด้านกาย วาจา ใจ เพราะคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งประสงค์ของฉันทะ ซึ่งความหมายอย่างหนึ่งของฉันทะ คือ ความรักในคุณภาพชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555: 1005) โดยยึดหลักไตรสิกขาเป็นธรรมที่ครอบคลุมการสร้างเสริมคุณภาพชีวิต ในพัฒนาคน 3 ด้าน คือ (1) ฝึกให้มีพฤติกรรมที่ร่วมสร้างเสริมสังคมที่ดีงาม (2) อาศัยสภาพแวดล้อม สังคม ความเป็นอยู่ภายนอกที่เอื้อนั้นเป็นพื้นฐาน (3) ด้วยจิตที่ดีนั้น ก็สามารถฝึก/พัฒนาด้านปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมตาแห่งเหตุปัจจัย

คุณภาพชีวิตที่ดีในพระพุทธศาสนานั้นจะต้องมีการพัฒนาตนเองใน 4 ด้าน เรียกว่า ภาวนา 4 ได้แก่ (1) กายภาวนา หรือ ภาวิตกาย (Physical Development) เป็นการฝึกอบรมกาย (2) สीलภาวนา หรือ ภาวิตศีล (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรมทางด้านกาย วาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น (3) จิตตภาวนา หรือ ภาวิตจิต (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี (4) ปัญญาภาวนา หรือ ภาวิตปัญญา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญา ได้แก่ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์

การพัฒนาปัญญาทางพระพุทธศาสนามี 3 ประการคือ (1) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง (2) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด และ (3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555: 1016) อีกประการหนึ่ง ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิต อยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เรื่องจักรสูตร ว่าด้วยจักร 4 ว่า

ภิกษุทั้งหลาย จักร 4 ประการนี้ ที่เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เพียบพร้อมแล้วย่อมมีผล เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้เพียบพร้อม

แล้ว คือ ปฏิรูปเทสวาสะ (ความอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม) 1 สัปปริสุปัสสยะ (ความพึงพิง สัตบุรุษ) 1 อตต สัมมาปณิธิ (ความตั้งตนไว้ชอบ) 1 ปุพเพกตปุญญตา (ความเป็น ผู้มีความดีอันได้ทำไว้ก่อน) 1 จักร 4 นี้แล ที่เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เพียบพร้อมแล้วย่อมมีผลเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้เพียบพร้อมแล้ว ถึงความยิ่งใหญ่ความไพบลูย์ในภคทรัพย์ทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 31 : 119)

จากหลักจักร 4 ในพระสูตรข้างต้น สามารถนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิต เป็น หลักที่สร้างคุณประโยชน์ในทุกๆ ด้าน ทำให้ปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น เพื่อยกระดับคุณภาพ ชีวิตให้มีคุณภาพสูงขึ้น ซึ่งต้องประกอบด้วย (1) ปฏิรูปเทสวาสะ จะอยู่ที่ไหนต้องเลือก โดย ใช้หลักความเจริญของคนเราเป็นเกณฑ์ คือทรัพย์เจริญ ชีวิตเจริญ และคุณความดีเจริญ (2) สัปปริสุปัสสยะ การไปเสวนาคบหากับผู้มีธรรมดี มีจิตใจที่ดี ความคิดดี และพูดดี ย่อมเป็น บุคคลต้นแบบในสังคม (3) อตตสัมมาปณิธิ การดำรงตนมั่นอยู่ในธรรม และทางดำเนินชีวิต ที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้ตั้งงามแน่วชัดมั่นคง (4) ปุพเพกตปุญญตา การ ทำความดีตามคำสอนในศาสนา ความดี คุณความดี คุณงามความดี

ดังนั้น คุณภาพชีวิตในทางพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเป็นองค์รวมขององค์ ประกอบต่างๆ ซึ่งจำแนกได้ 2 ประเภท คือ รูปกับนาม หรือเรียกง่ายๆ ว่ากายกับใจ ชีวิตที่มี คุณภาพจะประกอบด้วยกายที่มีคุณภาพกาย และคุณภาพใจ อย่างไรก็ตาม ชีวิตไม่ใช่สิ่งที่ ตั้งอยู่นิ่งๆ แต่เป็นองค์รวมที่เคลื่อนไหวเมื่อพูดถึงคุณภาพชีวิตที่เคลื่อนไหวหรือชีวิตที่ดำเนิน ไปในโลกท่ามกลางสภาพแวดล้อมจะมีวัตถุประสงค์ กิจกรรม และเรื่องราวต่างๆ ที่ต่อเนื่องกับชีวิต เพิ่มขยายออกไปไม่ใช่เฉพาะกายกับใจล้วนๆ เท่านั้น วัตถุประสงค์และเรื่องราวต่างๆ เกี่ยว กับชีวิตเหล่านี้จัดเป็นส่วนประกอบของคุณภาพชีวิต โดยแยกเป็นคุณภาพธรรมดาสามัญที่ มองเห็นกันอยู่ประเภทหนึ่งและคุณภาพที่ลึกลับเลยไปจากที่มองเห็นด้วยตาอีกประการหนึ่ง ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการศึกษาในรายละเอียดของหลักการ พัฒนาคุณภาพที่ดีในทางพระพุทธศาสนาให้มีความลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทัศนะของพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัย จะทำการศึกษาแนวความคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทัศนะของพระพุทธศาสนา จากการศึกษาจากพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท หลังจากนั้น จะนำเนื้อหาสาระที่ได้ไปสู่การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนา โดยเป็นการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ตำราวิชาการต่างๆ ผลงานวิจัยวิทยานิพนธ์ เอกสาร หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ รวมถึงสื่อสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. แนวความคิดพัฒนาคุณภาพชีวิตในทัศนะของพระพุทธศาสนา

คุณภาพชีวิต ประกอบด้วย (1) การดำรงชีวิตทั่วไป (Normal Life) หมายถึง การที่บุคคลปราศจากข้อจำกัดทางด้านร่างกายและจิตใจ สามารถประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิตต่างๆ ได้ มีอายุที่ยืนยาว สามารถแสวงหาสิ่งต่างๆ ที่ตนเองต้องการ โดยเปรียบเทียบกับ ประชากรที่มีอายุอยู่ในกลุ่มเดียวกันหรือประชากรกลุ่มที่มีสุขภาพปกติ (2) องค์กรทางสังคม (Social Utility) หมายถึง การที่บุคคลสามารถคงไว้ซึ่งบทบาททางสังคมและการได้รับการยอมรับจากสังคมจากบทบาทของตน เช่น บทบาทของการเป็นครู บิดา มารดา การประกอบอาชีพ การจ้างงาน เป็นต้น (3) องค์กรรวม (Utility) ความหมายของคุณภาพชีวิตตามแนวคิดนี้ แบ่งได้เป็นสองมุมมอง คือ มุมมองด้านเศรษฐศาสตร์และด้านจิตวิทยา มุมมองทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ระดับ สุขภาพของบุคคลนั้นๆ เปรียบเทียบเกณฑ์อ้างอิงของประชากรปกติ การเปรียบเทียบใช้ดัชนีชี้วัด ที่มี ค่าระหว่าง 0 ถึง 1 กล่าวคือ หากบุคคลมีค่าดัชนีสุขภาพเป็น 0 หมายถึง การเสียชีวิต ในขณะที่ค่าดัชนีเท่ากับ 1 หมายถึงการมีสุขภาพสมบูรณ์ (Liddle J, 2000: 77-85)

เป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา คือ พหุการธรรม 4 ประกอบด้วย ปฏิรูปทสวาสะ คือ การอยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม เป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิต เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนเอง มีความสงบ สามารถปฏิบัติธรรมได้ สัปปริสุปปัสสยะ คือ การสมาคมกับสัตบุรุษ สัตบุรุษ คือคนดีหรือคนสงบ เหมือนดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” การที่มี

เพื่อนที่ดีก็เป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในวัยรุ่นเพื่อนถือว่ามีอิทธิพลต่อเราในการตัดสินใจหรือทำสิ่งต่างๆ อัดตัมมาปณิธิ คือ การตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง คือ การตั้งตนให้อยู่ในศีลธรรม ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีมีเป้าหมายชัดเจน มีเส้นทางเดินที่มั่นคง มีแบบอย่างที่ดีถูกต้อง ไม่ตั้งตนไว้ในทางที่ผิด คือ เว้นจากการประพฤติดุจจริต ให้ดำรงมั่นอยู่ในคุณธรรมนั่นเอง ปุพเพตปุญญา คือ ความเป็นผู้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว การทำความดีไม่ว่าจะเป็นการทำบุญ ตักบาตร การไหว้พระหรือนั่งสมาธิ ล้วนเป็นการประพฤดีในทางที่ดีทั้งนั้น นอกจากนี้เรายังทำความดีได้อีกหลายอย่าง เช่นการช่วยเหลือผู้อื่น การให้กำลังใจคน การเคารพผู้ใหญ่ หรือแม้กระทั่งการยกมือไหว้ผู้ที่สูงอายุกว่าก็ถือว่าเป็นความดี ซึ่งความดีนี้จะเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตเรา และส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีอีกด้วย

ความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น เป็นเรื่องของปัจเจกและองค์รวม ส่วนที่สำคัญควรเริ่มจากตนเองก่อนเป็นสำคัญ ซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่วนตน น่าจะพัฒนาให้มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง มั่นคง อดทน พร้อมทั้งจะเผชิญอุปสรรคในชีวิตได้ทุกเมื่อและทุกรูปแบบ นอกจากนี้ยังต้องมีการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ให้มีงานทำเพื่อเป็นการพัฒนาความคิด ความฉลาดทางอารมณ์ด้วย ให้มีรายได้ มีงานทำ เพียงพอที่จะส่งเสริมให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวมีความสุขได้ ส่วนเรื่ององค์รวมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของรัฐ เป็นเรื่องของคุณภาพชีวิตของประชาชน และเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างรากฐานชีวิตที่ดีของประชาชนเพื่อการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน เพราะส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ คือ การให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี การที่ประชาชนมีคุณภาพที่ดีย่อมส่งผลต่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ การส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนได้รับความจำเป็นขั้นพื้นฐานตามมาตรฐานที่แต่ละสังคมกำหนดจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญตามไปด้วยนั่นเอง ที่จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในประเทศให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

2. หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนา

การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยหลักภavana 4 และไตรสิกขา หลักธรรมหมวดใหญ่ที่ชี้แนะแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ดีเป็นพื้นฐาน หลักธรรมเหล่านี้ จะแสดงหลักการทั่วไปของการพัฒนา ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ ครอบรอบ และครอบคลุม หรือรอบด้าน และตลอดวงจร (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540: 79) เรียกว่า ภavana หมายถึง การพัฒนาชีวิตให้เกิดความเจริญงอกงามในทางที่ดีงาม ตามหลักพุทธธรรม เริ่มตั้งแต่การรู้จัก

สำรวมอินทรีย์ 6 คือ สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วปฏิบัติตนตามสิกขาบทที่ตนดำรงสถานภาพอยู่ทั้งสิกขาบทของพระภิกษุ สามเณร และศีลสำหรับคฤหัสถ์ เมื่อพัฒนาตนอยู่ในหลักศีลแล้ว ย่อมสามารถเจริญจิตภาวนาหรือเจริญสมาธิให้มั่นคงเป็นสัมมาสมาธิได้ และภายหลังจิตมั่นคงพอเป็นเหตุปัจจัยแก้ปัญญาแล้ว ย่อมพิจารณาธรรมทั้งปวง มีไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ได้อย่างถ่องแท้ชัดเจน เข้าใจถูกต้องตามความจริงตามลำดับแห่งการพัฒนา จนสามารถบรรเทาความทุกข์ได้ตามลำดับ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2543: 203) หรือ ได้แก่ การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 305 : 272) คุณค่าในแง่ของประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่น ประกอบด้วย (1) อตตัตถะ (ประโยชน์ตน) ได้แก่การถึงประโยชน์ 3 อย่างมีประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งยวด นั่นเอง โดยผลที่เกิดขึ้นนั้นตนได้รับประโยชน์ เน้นการพึ่งตนได้ทุกระดับ เพื่อไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น เช่น หลักนาถกรรม ธรรม 10 ประการ มีศีล สดับฟังมาก มีกัลยาณมิตร คือ ปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา มีศีลสมาธิ ปัญญาได้สมบูรณ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 346 : 359-361) (2) ปรัตถะ (ประโยชน์คนอื่น) ได้แก่ การพัฒนาตนเองตามหลักประโยชน์ 3 อย่างที่กล่าวมาแล้ว และไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เกี่ยวข้องกับสังคม หน้าที่งานการร่วมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยจะต้องอาศัยหลักธรรม คือ กรุณา และมีหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญ คือ สังคหวัตถุ 4 นั่นเอง สงเคราะห์ อนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อ ดูแลกันและกันให้มีที่พึ่งทั้งภายนอก คือ วัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินเป็นสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น (3) อุภยัตถะ (ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย) ได้แก่ ตนและคนอื่นได้รับประโยชน์ร่วมกัน เพราะกิจกรรมนั้นๆ อำนวยให้ เช่น หลักสาราณียธรรม เป็นต้น ตลอดจนพฤติกรรมที่เกื้อกูล ที่พึงประสงค์ ที่สังคมพึงต้องการโดยทั่วไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 323 : 321-322)

ในการวางกรอบวิจัยในบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัย ได้อธิบายหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยได้วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของหลักพุทธธรรม ดังต่อไปนี้

มนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาตนเอง ทั้งภายนอก และภายใน หมายถึง ควรที่จะพัฒนาทั้งสภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้ชีวิตสามารถดำเนินไปได้ด้วยดีเช่น การดำเนินอาชีพที่สุจริต เว้นอาชีพที่ทุจริต จัดเป็นการพัฒนาด้านกาย และศีลในเบื้องต้น ขณะเดียวกัน ก็ทำกิจการหน้าที่ด้วยความสำรวมกาย คือ สำรวมอินทรีย์ 6 อันได้แก่ระมัดระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของตัณหา ความอยาก

จนทำให้ตนเองต้องประสบทุกข์ ความเดือดร้อน หลังจากนั้น ก็พัฒนาตนให้มีจิตใจที่เข้มแข็งด้วยการเจริญสมณะกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดทั้งจิตใจที่มั่นคงและมีปัญญาที่รู้แจ้ง รู้อย่างถูกต้อง นอกจากนั้น พึงพัฒนาตนเองด้วยหลักของปัญญาตามนัยแห่งโยนิโสมนสสิการ คือ อุบายคิดอย่างฉลาด มีขั้นตอน มีระเบียบ เป็นระบบแบบแผนที่ควรนำไปใช้ในชีวิตจริงของตนเอง เพื่อจะได้เกิดปัญญา รู้เท่าทันต่อปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้น และสามารถดับปัญหานั้นได้ทันทั่วทั้งที่ และมีหลักการ มีวิธีการ

อย่างไรก็ตาม เมื่อบุคคลไม่พัฒนาตนเองทางกาย ทางความประพฤติ ทางจิตใจ และทางสติปัญญาแล้ว ย่อมทำให้เกิดโทษตามมาหลายอย่างเช่นกัน คือ ทำให้เกิดความประทุษร้ายต่อกันทั้งทางกาย ทางวาจา และด้านจิตใจ เพราะขาดศีลเป็นเครื่องกำกับชีวิต เมื่อขาดสติไม่สำรวมอินทรีย์ ก็จะทำให้เพลิดเพลिन ไปตามวัตถุที่วิ่งเข้าสู่อินทรีย์ ทั้งทางหู ทางตา เป็นต้น ในแต่ละวัน ซึ่งมากับสื่อมวลชนบ้าง มากับคนบ้าง มากับสถานที่บ้าง จึงทำให้คนในปัจจุบัน มักจะประสบกับปัญหาความเครียดตามมา เช่น เครียดในการทำงาน เครียดในการปกครองหมู่คณะ เครียดในการศึกษาเล่าเรียน แต่ก็ทางแก้ไขไม่ได้ มีจิตใจหดหู่ ไม่กล้าตัดสินใจให้มั่นคง ขณะเดียวกันเมื่อพัฒนาตนก็ขาดปัญญาในการวินิจฉัยปัญหาต่างๆ จึงมีมากในสังคมทั้งส่วนครอบครัว และส่วนประเทศชาติ เพราะคนมีแต่ความรู้ด้านวิชาการ แต่ถ้าขาดปัญญาทางพระพุทธศาสนาแล้ว ปัญญาอย่างนั้น ก็เป็นไปเพื่อการโกงกิน คอร์รัปชัน ททุจริต เป็นมิถฉลาอาชีวะ หาได้เป็นไปเพื่อความเจริญต่อตนและประเทศชาติบ้านเมืองไม่ ตรงกันข้าม ถ้าบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว พัฒนาตนให้เป็นที่พึงแก่คนอื่นได้ ย่อมทำงานให้แก่สังคมได้ดี อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีจิตใจสุขสบาย ไม่เครียด ไม่กังวลใจ มีความอบอุ่นด้วยความดีของตนที่ปฏิบัติอยู่เสมอ นั้น ไม่ร้อนใจ มีความเกื้อกูลกัน เห็นใจกัน ช่วยเหลือกันตามความเหมาะสม ประคับประคองสังคมให้ดำเนินไปสู่ความเจริญก้าวหน้า

หลักพุทธธรรมที่ควรนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ไตรสิกขา 3 ปัญญา 3 เบญจศีล 5 เบญจธรรม 5 และสังคหวัตถุ 4 เพราะหลักธรรมเหล่านี้ สามารถจะทำให้ผู้ปฏิบัติตามประสบกับความสุขในชีวิตปัจจุบัน และสัมปรายิกภพด้วย (ภพหน้า) ดังนั้น เมื่อบุคคลพัฒนาตนเองไปตามระดับต่างๆ แล้วสิ่งที่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคต่อการพัฒนาตนเอง คือ อบายมุข 6 ประการ และตัณหา 3 นี้เป็นสิ่งที่กั้นขวางอย่างหลีกเลี่ยงได้ยากยิ่ง เพราะอบายมุข 6 มีการติดสุรา ยาเสพติด เป็นต้นนั้น ทำให้ชีวิตต้องเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกอยู่เสมอ ถ้าขาดสติก็จะตกเป็นเหยื่อได้ง่ายขึ้น ส่วนตัณหานั้น เป็นเรื่องภายในของมนุษย์ที่จะต้องให้การควบคุม ไม่ให้ก่อโทษ หรือ ละเมิดศีลธรรมอันดี

อภิปรายผล

ความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น เป็นเรื่องของปัจเจกและองค์รวม ส่วนที่สำคัญควรเริ่มจากตนเองก่อนเป็นสำคัญ คุณภาพชีวิตที่มีความหมายที่หลากหลายแตกต่างกันตามบริบทของผู้ศึกษา กล่าวคือ ระดับผู้กำหนดนโยบายทางสังคม เช่น รัฐบาล คุณภาพชีวิตมีความหมายในด้านหลักประกันแก่ประชาชนในด้านการบริการหรือการสงเคราะห์ทางสังคมด้านต่างๆ เช่น การให้บริการด้านสาธารณสุขโรค การช่วยเหลือด้านสิ่งของ การยกระดับรายได้และการส่งเสริมประชากรทุกคนให้มีสิทธิเท่าเทียมกันในด้านต่างๆ ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์ คุณภาพชีวิตหมายถึง รายได้มวลรวมของประเทศ อัตราเงินเฟ้อ หรือดัชนีผู้บริโภค รายได้เฉลี่ยประชากร หากเป็นทางการแพทย์ เช่น นักกิจกรรมบำบัดหรือแพทย์ คุณภาพชีวิตหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางบวกของการรักษาหรือการฟื้นฟูสมรรถภาพที่ผู้ใช้บริการได้รับ ดังนั้น ความหมายของคุณภาพชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของงาน ที่ส่งผลต่อการวัดและการแปลผลหากวิธีการวัดมีความแตกต่างกัน (ปิยะวัฒน์ ตรีวิทยา, 2559: 171-184) ซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่วนตน น่าจะพัฒนาให้มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง มั่นคง อดทน พร้อมทั้งจะเผชิญอุปสรรคในชีวิตได้ทุกเมื่อและทุกรูปแบบ นอกจากนี้ยังต้องมีการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ให้มีงานทำเพื่อเป็นการพัฒนาความคิด ความฉลาดทางอารมณ์ด้วย ให้มีรายได้ มีงานทำ เพียงพอที่จะส่งเสริมให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวมีความสุขได้

ส่วนเรื่ององค์รวมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของรัฐ เป็นเรื่องของคุณภาพชีวิตของประชาชน และเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างรากฐานชีวิตที่ดีของประชาชนเพื่อการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน เพราะส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ กล่าวว่าการพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงแก้ไขสรรพสิ่งเกี่ยวกับตนเอง เพื่อนำไปสู่ความดีความงาม ความเจริญในตนเอง โดยมีความมุ่งหมายสูงสุดที่การมีชีวิตที่มีคุณภาพ (สมใจ ลักษณะ, 2553: 83) คือ การให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี การที่ประชาชนมีคุณภาพที่ดีย่อมส่งผลต่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนได้รับความจำเป็นขั้นพื้นฐานตามมาตรฐานที่แต่ละสังคมกำหนด จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญตามไปด้วยนั่นเอง ที่จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในประเทศให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยหลักการอยู่ในประเทศอันสมควร การเสาะแสวงหา เสวนากับคนดี ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้วด้วย มีสติ

ปัญญาและมีความสันตจิตต์โดยอาศัยเหตุอดีตกับอาศัยเหตุปัจจุบัน การประยุกต์ใช้แนวทางพุทธศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตั้งต้นจาก ปัจจัย 4 ของพุทธองค์ คือ ให้ทุกคนกินอยู่แต่พอดี บริหารชีวิตให้รอดให้เป็นสุข ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์มากที่สุดที่จะเจริญงอกงาม เพื่อให้บุคคล ครอบครัว และชุมชน ได้วิเคราะห์ว่า มีปัญหาอะไร เกิดจากสาเหตุอะไร มีการดับทุกข์อย่างไร จะใช้วิธีการใด ขณะเดียวกันใช้หลักของ ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งตนเอง โดยการที่บุคคล และชุมชนต้องพัฒนาตนเองในการก่อตั้งกองทุนร้านค้า และถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสม ระหว่างบุคคล และชุมชนเพื่อผลการแพร่กระจายให้เกิดสูงสุด ซึ่งก็ตั้งอยู่พื้นฐานของหลักศรัทธาของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา โดยที่จะต้องทำให้เกิดความเชื่อที่มีเหตุผล (ดิเรก ฤกษ์หรั่ง, 2530: 79)

องค์ความรู้จากงานวิจัย

พัฒนาการของมนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องถูกพัฒนา ให้เกื้อกูลให้มีศีลและดำเนินชีวิตไปด้วยดี โดยเริ่มตั้งแต่อวัยวะทางกาย การควบคุมคำสั่งของร่างกาย การเคลื่อนไหว ท่าทาง อิริยาบถต่างๆ โดยการสำรวมระมัดระวังของอินทรีย์ 6 ได้แก่ การใช้ตาเพื่อดูให้เห็นตามเป็นจริง และเป็นการมองเห็นถึงอนาคตได้อย่างทะลุปรุโปร่ง การใช้หูรับฟังคำสอนสั่ง หรือถ้อยแถลงอันจะเกิดประโยชน์แก่สังคม และไม่ควรฟังหูไว้หู การใช้จมูก เพื่อดมกลิ่นดินและวิญญาณที่แสนดีงามของบรรพบุรุษ การใช้ลิ้นเพื่อสัมผัสรสชาติของอาหาร ให้รู้ว่ำนั่นนี่กินดีเข้าไปในร่างกายแล้ว

การพัฒนาขั้นสุดท้าย คือการพัฒนากายร่วมกับใจ ไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของความอยาก จนทำให้ตนเองต้องประสบทุกข์ ความเดือดร้อน ซึ่งเป็นการใช้ปัญญาเพื่อสร้างเงื่อนไขให้ตนเอง ไม่เสาะแสวงหาสิ่งมอมเมาในด้านโลกียะ และหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขร่วมกับการพัฒนาจิตใจให้โอบอ้อมเอาความดีงามมาไว้ใช้ในการเตือนสติตนเอง

สรุป

แนวความคิดพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา ความหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาที่จิตใจก่อนจึงจะได้ผลดี ดังพระพุทธดำรัสว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จด้วยด้วยใจคนจะทำดี พุทธิ หรือทำชั่วพุดชั่วก็ล้วนมาจากใจทั้งสิ้น” ต่อจากนั้น การแสดงออกภายนอกที่เป็นพฤติกรรมทางกายและวาจา เป็นผลติดต่อกันไปดังลูกโซ่ มีข้อน่าสังเกตอยู่ว่า พฤติกรรมที่

ถูกอำนาจของจิตใจถ่ายทอดออกมา นั่น มีผล 2 อย่าง คือ พฤติกรรมฝ่ายดี ให้คุณต่อชีวิต เรียกว่า กุศลกรรม และ พฤติกรรมฝ่ายเลว ให้โทษต่อชีวิต เรียกว่า อกุศลกรรม

หลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา คือ แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สำคัญของพุทธศาสนา ก็คือ กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักไตรสิกขา มี 3 กระบวนการ คือ การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) เป็นเครื่องแก้ปัญหาชีวิต หรือสังคม และการพัฒนาความรู้ (ปัญญา)

แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขา ด้วยการรักษาศีล การพัฒนาด้านสมาธิ คือ มีจิตใจจดจ่อในการดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมจริยธรรม และการพัฒนาด้านปัญญาคือการแก้ปัญหาของชีวิตได้ เป็นการศึกษาและการพัฒนาจิตใจ แก้ไขข้อผิดพลาดที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปในปัจจุบันของการใช้ชีวิตในสังคม เพื่อความสุขความเจริญของตนเองและสังคมสืบไป

เป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา คือ พหุการธรรม 4 ประกอบด้วย การพัฒนาอินทรีย์ 6 ภายใน ภายนอก 6 การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักศีลภาวนาและศีลสิกขา เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงตนให้อยู่ร่วมกับสังคม หรืออยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุข การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักจิตตภาวนาและจิตตสิกขา การฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักปัญญาภาวนาและปัญญาสิกขา ฯลฯ

เป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยหลักประโยชน์ 3 ประกอบด้วย (1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยอัตถประโยชน์ (2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยสัมปรายกัตถประโยชน์ และ (3) การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยปรมัตถประโยชน์

บรรณานุกรม

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. (2530). การประยุกต์ใช้แนวทางพุทธศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปิยะวัฒน์ ตรีวิทยา. (2559). “กรอบแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต”. วารสารเทคนิคการ

แพทย์เชียงใหม่. 49(2): 171-184.v

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 32. (กรุงเทพมหานคร: กองทุน ป. อ. ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร: กองทุน ป. อ. ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สมใจ ลักษณะ. (2553). **การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏ สวนสุนันทา.
- Liddle J. McKenna K. (2000) **Quality of life: An overview of issues for use in occupational therapy outcome measurement**, Aust Occup Ther J.
- The WHO Group. (1995). **“The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization”**. Social Science and Medicine.

ศึกษาวิเคราะห์จริยศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดภาคเหนือ

An Analytical Study of Ethics for Community Development of Northern Provinces

อุทุมพร เกตุสุนทร, เยื้อง ปั่นหน่งเพ็ชร์

Utoomporn ketsunthorn, Yueng Pannengsetch

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

สงเสริม แสงทอง

songserm seangthong

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, E-mail: inat_adm.care@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิด หลักการ และกระบวนการในการพัฒนาชุมชน 2) เพื่อศึกษาแนวคิดจริยศาสตร์ตะวันตกและพุทธจริยศาสตร์ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์จริยศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดภาคเหนือ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) กรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง มีแนวคิดในการทำงานแก้ไขปัญหามหาชนโดยใช้สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาวิเคราะห์ และออกแบบกระบวนการแก้ไขปัญหา 2) ใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นหลัก เป็นการพัฒนาครอบคลุมทุกมิติ ทั้งด้าน กาย วาจา และใจ เป้าหมายสำคัญเพื่อยกระดับจิตใจคนในชุมชนทั้งทางกายและทางใจ และการพัฒนาชุมชน 3) ผลลัพธ์ดังกล่าวเกิดจากแนวคิดความมีคุณค่าภายนอก ในกลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นพิจารณาผลการกระทำ ประกอบด้วย แนวคิดหลักการสร้างผลลัพธ์อัตโนมัติ ทฤษฎีนี้พิจารณาความถูกต้องของการกระทำจากผลของการกระทำที่มีต่อตัวผู้กระทำเท่านั้น เช่นการที่พระครูสุจริณนันทกิจ ท่านได้ปลูกป่าด้วยตัวเองเพื่อยืนยันแนวคิดให้ชาวบ้านมีความเชื่อ ศรัทธา และปฏิบัติตามเครือข่ายองค์กรศาสนาต้านเอช ไอ วี (HIV)

หรือโรคเอดส์ในประเทศไทย เน้นการพัฒนาให้ผู้ติดเชื้อ เอช ไอ วี ลุกขึ้นมาดูแลตนเอง พึ่งตนเองได้ รู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง และการพัฒนาชุมชนจังหวัดภาคเหนือ ส่วนแนวคิดของ ปรีตถนิยม ทฤษฎีนี้พิจารณาความถูกต้องของการกระทำจากผลของการกระทำที่มีต่อทุกคนที่เกี่ยวข้อง ยกเว้นตัวผู้กระทำเอง ลัทธิเห็นแก่ผู้อื่นนี้ เป็นทฤษฎีจริยศาสตร์ที่ถือว่ามนุษย์คือสัตว์ที่จะต้องเสียสละ ซึ่งถือว่ามนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะเป็นอยู่เพื่อตัวเอง และการช่วยเหลือผู้อื่นคือความหมายของการมีชีวิตอยู่

คำสำคัญ: การพัฒนาชุมชน, พุทธจริยศาสตร์, เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาชุมชนภาคเหนือ

Abstract

This article has three objectives: 1) to investigate concepts, principles and processes for community development; 2) to examine the Western ethical concepts and Buddhist ethics; 3) to analyze the ethics for of northern provinces. This research was conducted by the qualitative research method. The results found that both case studies conceptualized in solving community problems by using community problem to analyze and design processes to solve the problems which apply Buddhist ideas mainly. It was a development that covers all dimensions for overcoming problems with an emphasis on physical, verbal, and mental development. This aimed to develop the minds of people to get rid of physical and mental suffering and community development. As for the concept of ethics, it was anticipated to the concept of extrinsic value. In the ethical theory that focuses on the results of action, there is the consequentialism that consists of the concept of egoism. This theory considers the right and wrong of an action solely from the effect of the action on the doer. For example, Phrakru Suchinanantakit, he has planted a forest by himself in order to support the villagers' belief and faith and practice accordingly the HIV/AIDS Religious Networks or HIV/AIDS Organizations in Thailand. It emphasized to develop the HIV/AIDS patients being able to take care of themselves, being self-reliant, feeling self-esteem,

being not a burden to others and community development of northern provinces. In the concept of altruism, this theory considers the right and wrong of an action based on the effect it has on everyone involved except the act itself. This cult for the sake of others remains an ethical theory that assumes mortal beings represent sacrificial animals, and man possesses no right to exist for himself, helping others is what it signifies to live.

Keywords: Community Development, Buddhist Ethics, Network of Monk Developer in Northern Community

บทนำ

การพัฒนาชุมชนมีแนวทางหลากหลาย จากอดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งมีเครือข่าย องค์กรดำเนินงานพัฒนาชุมชนมากมาย เช่น องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน สมาคม มูลนิธิ กลุ่ม NGO หรือแม้กระทั่งคนในชุมชนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชน หากจะกล่าวถึงเป้าหมายการพัฒนาชุมชนแล้ว มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านการเมือง การปกครอง และระบบโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ซึ่งในกระบวนการการพัฒนาชุมชน มีความแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละชุมชน (กนกนาถ โปธิ และคณะ, 2550: 30-37)

การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการของประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนนั้นให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนนั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเอง เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามอาจกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน ก็คือการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งหมายถึงชีวิตของบุคคลที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเหมาะสม ไม่เป็นภาระและไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้แก่สังคม เป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสามารถดำเนินชีวิตที่ซื่อสัตย์ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ค่านิยมของสังคม สามารถแก้ไขปัญหา ตลอดจนจัดการแสวงหาสิ่งที่ตนปรารถนา ให้ได้มาอย่างถูกต้อง ภายใต้เครื่องมือ และทรัพยากรที่มีอยู่โดยมีจุดเน้นของคุณภาพชีวิตเป็น 3 ประเด็น (ส. ศิวรักษ์, 2550: 47-57)

1. ทางด้านร่างกาย : บุคคลต้องมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นผลจากการได้รับการตอบสนองทางด้านปัจจัยความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่พอเหมาะ

2. ทางด้านจิตใจ : คือจะต้องมีสภาพจิตใจที่สมบูรณ์ร่าเริงแจ่มใส ไม่วิตกกังวล รู้สึกพอใจในชีวิตของตน ครอบครัว และสังคมในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

3. ด้านสังคม : บุคคลที่สามารถดำรงชีวิตภายใต้บรรทัดฐาน และค่านิยมทางสังคมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างปกติสุข

ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต้องตระหนักถึงคุณค่าและศักยภาพของคนในชุมชนโดยพยายามนำศักยภาพและคุณค่าในชุมชนนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด พร้อมทั้งสร้างสัมพันธภาพระหว่างความสามารถของแต่ละคน สมาคม องค์กรและเครือข่ายเปลี่ยนแปลงความคิดการพัฒนาชุมชนจากแบบดั้งเดิมโดยมีการทำงานแบบบนลงล่าง คือการพัฒนาตามวัตถุประสงค์หรือความต้องการของ ภาครัฐ ภาคเอกชน สมาคม องค์กร หรือเครือข่ายต่างๆ โดยเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาชุมชนแบบใหม่เป็นการพัฒนาชุมชนแบบทำจากล่างสู่บน เป็นการมองปัญหาที่ชุมชนเป็นหลักโดยใช้ ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นรากฐาน ทำให้คนในชุมชนเข้าใจว่าชนมีสติปัญญา ชุมชนมีความสามารถ และมีพลังที่จะสามารถแก้ไขปัญหาหรือสามารถที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองให้เจริญก้าวหน้าและมีความยั่งยืนได้

ในปัจจุบัน มีแนวทางการพัฒนาชุมชนอีกรูปแบบหนึ่งที่สามารถพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาชุมชนควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านจิตใจ สร้างจิตสำนึกในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนสืบทอดสู่ลูกหลานได้อย่างยั่งยืน แนวการพัฒนานี้เป็นการใช้ปรัชญาทางจริยศาสตร์หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเป็นแนวทางการในการพัฒนาชุมชน ตามที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยพบว่า ในการทำงานพัฒนาของพระสงฆ์และองค์กรทางศาสนาก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง และการทำงานขององค์กรเหล่านี้ มีแนวคิดในการทำงาน และถ้านำมาวิเคราะห์ทางจริยศาสตร์จะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ความรู้สมัยใหม่ที่องค์กรทางศาสนาจะต้องใช้เพื่อทำการสื่อสารกับคนในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิด หลักการ และกระบวนการในการพัฒนาชุมชน
- 2) เพื่อศึกษาแนวคิดจริยศาสตร์ตะวันตกและพุทธจริยศาสตร์
- 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์จริยศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดภาคเหนือ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย 1) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ชั้นปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และเอกสารข้อมูล บริบท และรูปแบบการทำงาน ของพระครูสุจินนันทกิจ ศูนย์ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตในชุมชนวัดโป่งคำ จังหวัดน่าน และองค์กรเครือข่ายศาสนาด้านเอชไอวี/เอดส์ในประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย หนังสือเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ เช่น บทความทางวิชาการ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร อินเทอร์เน็ต รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) และ 3) สัมภาษณ์ผู้นำองค์กรทั้ง 2 แห่ง ประกอบไปด้วยพระครูสุจินนันทกิจ เจ้าคณะอำเภอสันติสุข จ.น่าน และ นายสุริยนต์ สูงคำ ผู้จัดการเครือข่ายองค์กรศาสนาด้านเอชไอวี/เอดส์ในประเทศไทย ตลอดถึงเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจำนวน 3 คน

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย 1) รวบรวมและเรียบเรียง ตลอดถึงการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง จากตำราเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) แยกแยะและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดตามจุดประสงค์ของการศึกษาวิจัย ทั้งในด้านเอกสารและการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลภาคสนาม และ 3) จัดทำเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ เพื่อนำเสนอผลการวิจัย สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ โดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง จริยศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดภาคเหนือ สรุปผลการวิจัยดังนี้

1. แนวคิด หลักการ และกระบวนการในการพัฒนาชุมชน

ศูนย์เรียนรู้ที่มีชีวิต หมายถึง ผู้เรียนสามารถจับต้อง สัมผัส และนำไปประยุกต์ในพื้นที่ของตนเองได้จริง พอแบ่งองค์ความรู้ประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

1. การฟื้นฟูป่าแบบไม่ต้องปลูก มีแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชนประมาณ 6,000 กว่าไร่ แล้วการเรียนรู้เรื่องแนวกันไฟ ซึ่งท่านพระครูบอกว่าจะทำแนวกันไฟได้ เราจะต้องสร้างแนวกันไฟให้แก่ชุมชนต้องสร้างแนวกันชนไม่ให้คนรุกป่าอีก
2. การจัดการน้ำแบบยั่งยืน โดยการจัดการฝายชะลอน้ำแบบกึ่งถาวรในพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 36 แห่ง เป็นการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ การจัดการน้ำอย่างรู้คุณค่า นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้การแบ่งปันน้ำจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่งอีกด้วย
3. การทำเกษตรเชิงประณีต มีความแตกต่างจากเกษตรเชิงผสมผสานเล็กน้อย เพราะการทำเกษตรเชิงประณีตมีฐานคิดจากเกษตรกร ไม่ได้ปลูกเพื่อกินอย่างเดียว แต่ไปสัมพันธ์กับเรื่องของตลาด เชื่อมกับเศรษฐกิจของเกษตรกร เช่น ตั้งเป้าหมายว่าจะต้องมีรายได้วันละ 300 บาท คนปลูกก็ต้องคิดคำนวณว่าปลูกอะไรถึงจะได้วันละ 300 บาท
4. ใช้ธรรมเป็นฐาน ให้คนเข้าถึงธรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับดิน น้ำ ป่า ไม่เพียงแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น ทุกคนควรต้องเข้าถึงหลักธรรมแต่ละศาสนาได้อย่างแท้จริง องค์กรความรู้ภูมิปัญญาของที่นี่ต้องสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้
5. ใช้งานเป็นทุน สอนให้พึ่งตนเองและพึ่งคนใกล้ขีด สู่กระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม ฝึกให้ชาวบ้านเป็นผู้ประกอบการ ชักชวนเครือข่ายต่างๆ มาร่วมคิดวางแผน เอาข้อมูลมาแบ่งกัน โดยงานแต่ละอย่างนั้น ต้องเป็นงานที่ชาวบ้านได้ดำเนินมาเมื่อครั้งอดีตถึงปัจจุบัน
6. บุญคือเป้าหมาย คำว่าบุญก็คือความเสียสละ ให้นึกถึงคนอื่น นึกถึงตนเอง กิจกรรมภาคเกษตรทำอะไรให้ปลอดสารเคมี ปลอดสารพิษ เมื่อใช้แล้วไม่มีผลกระทบต่อคน สิ่งแวดล้อม สังคมโดยรวม คนในชุมชนกินต้องปลอดภัย เมื่อคนอื่นปลอดภัยสุขภาพดี เขาก็จะคิดดี พูดดี ทำดี สังคมเราก็จะร่มเย็น ส่วนเครือข่ายองค์กรศาสนาด้านเอชไอวี/เอดส์ในประเทศ จังหวัดเชียงใหม่ นั้น ดำเนินการเพื่อลดการติดเชื้อ HIV ในประเทศมีการใช้กระบวนการการทำงานโดยบูรณาการ กลยุทธ์ในการดูแลรักษาและป้องกันโรคเอดส์ เข้าสู่แผนงานโครงการของจังหวัดและภาคส่วนต่างๆ ให้ครอบคลุมประชากรกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 จุดบริการได้แก่ ชุมชน โรงเรียน สถานประกอบการ และบริการสุขภาพทั้งหมดจำนวน 21 จังหวัด 60 พื้นที่ เพื่อพัฒนารูปแบบการดูแลสนับสนุน และส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้ติดเชื้อเอช ไอ วี ผู้ป่วยเอดส์ เด็กและผู้ได้รับผลกระทบในชุมชนโดยมีองค์กรศาสนาเป็นกลไกขับเคลื่อน และนำไปสู่การขยายรูปแบบการดำเนินงาน ส่วนหลักคิดการดำเนินงานขององค์กรเครือข่ายศาสนาฯ พบว่ามีการใช้หลักธรรมทางศาสนาในการทำงานเพื่อช่วยเหลือ พัฒนา

คุณภาพชีวิตของผู้ติดเชื้อ เอช ไอ วี/และผู้ที่ได้รับผลกระทบ เช่น ครอบครัว สามิ ภรรยา ตามความเชื่อของคนนั้นๆ ได้แก่ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมทางของคริสต์ศาสนา และหลักคิดของมุสลิม อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีความแตกต่างทางด้านศาสนาแต่เจตนาคือการช่วยให้มนุษย์ได้พัฒนาจิตใจให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เข้าถึงความสงบสุข และเกิดปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่าง ด้วยตัวเอง (คู่มือโครงการเครือข่ายองค์ศาสนาด้านเอชไอวี/เอดส์ในประเทศไทย, 2555: 15-19)

2. แนวคิดจริยศาสตร์ตะวันตกและพุทธจริยศาสตร์

ผลการศึกษา แนวคิดทฤษฎีจริยศาสตร์ตะวันตกนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวถึงจริยศาสตร์ของเพลโต จริยศาสตร์ของอิมมานูเอลคานท์ และจริยศาสตร์ของจอห์น สจิวต มิลล์ ซึ่งเป็นจริยศาสตร์ที่เน้น ในเรื่องคุณธรรมคือความดีที่สูงที่สุด จริยศาสตร์ที่เน้นเรื่องเหตุผลและการตัดสินใจของผู้กระทำ ที่เป็นจริยศาสตร์ที่เน้นความสุขในประโยชน์ส่วนรวม ส่วนในแนวคิดพื้นฐานทางด้านปรัชญาตะวันออกด้วยจริยธรรมได้แก่ ปรัชญาเต๋า ปรัชญาขงจื้อ ปรัชญาโมโจ้ว ปรัชญาอินเดีย และพุทธปรัชญา และในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เน้นศึกษาแนวคิดทฤษฎีของพุทธปรัชญาเป็นหลักโดยมีสาระสำคัญ คือ จริยศาสตร์พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น พุทธจริยศาสตร์ระดับต้นนั้น หมายถึง เอาสิ่งที่มนุษย์เราต้องรู้ต้องทราบและยึดเป็นหลักเกณฑ์เบื้องต้นในการดำรงชีวิตและปฏิบัติภารกิจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นปกติสุข มีความราบรื่นในหน่วยงาน องค์กรและสมาชิกในสังคมรอบข้าง พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง นี้จะสูงต่อเนื่องมาจากขั้นต้น หรือขยายความเพิ่มเติมจากขั้นมูลฐานคือ เบญจศีล เบญจธรรม เรียกรวมว่าเป็น “มนุษย์ธรรม” คือธรรมที่ทำให้เกิดขึ้นเป็นมนุษย์ อยู่ในสังคมมนุษย์อย่างมีความสุขพอสมควรแก่อัตภาพตามฐานะตำแหน่งและหน้าที่อันชอบธรรม ส่วนพุทธจริยศาสตร์ขั้นกลางก็จะพัฒนาชี้ชัดถึงความละเอียดอ่อนลึกซึ้งลงไปอีกทั้งเรื่องของ กาย วาจา ใจ คือหลักกุศลกรรมบถ 10 ประการหลักพุทธจริยศาสตร์ขั้นสูงนี้ เป็นธรรมะหรือจริยธรรมขั้นปรมาตม์ ประกอบด้วยธรรมที่ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์หรือธรรมะในระดับที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติมีคุณธรรมขั้นสูงเป็นอริยบุคคลเป็นโลกุตตรธรรม แปลว่า ธรรมะที่จะทำให้หลุดพ้นจากโลกแห่งโลกียะ หรือโลกแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอาจเกิดในวัฏจักร คือ การเกิด แก่ เจ็บ และตาย และเพื่อประยุกต์ใช้ในการทำงานในเรื่องของพุทธจริยศาสตร์ขั้นสูงจึง ประกอบด้วยหลักธรรม คือ อริยสัจ 4 และปฏิจกสมุปปาบท (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2554: 78-81)

3. จริยศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดภาคเหนือ

การทำงานของของพระครูสุจินนันทกิจ วัดโป่งคำ จังหวัดน่าน และองค์กรเครือข่ายศาสนาด้านเอชไอวี/เอดส์ในประเทศ นั้นมีหลักการในการพัฒนาชุมชนโดยการเริ่มต้นที่ การมีเจตนาในการช่วยเหลือผู้อื่น เจตนาดี (Good Will) ตามแนวคิดจริยศาสตร์ของค้ำนัท คือมีความตั้งใจดี ค้ำนัทเน้นว่า ความตั้งใจที่ดีคือพลังที่เป็นแรงกระตุ้นในศีลธรรมทุกอย่าง ความตั้งใจดีมิใช่ดีเพราะสิ่งที่เกิดขึ้นและส่งผลสำเร็จหรือเนื่องจากว่าความพอเพียงที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้บางอย่าง แต่มันดีก็เนื่องจากการมีความตั้งใจคือมั่นในตัวมันเองและเมื่อคำนึงถึงตัวเอง การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นโดยมีกรอบแนวคิดเป็นเบื้องหลังของการกระทำนั้นๆ ซึ่งในส่วนของท่านพระครูสุจินนันทกิจเกิดจากความตั้งใจให้ชาวบ้าน ลดการตัดไม้ทำลายป่า ลดการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวของชาวบ้าน ด้านเครือข่ายองค์กรศาสนาด้านเอชไอวี/เอดส์ในประเทศ ก็เกิดจากองค์กรของศาสนาที่พยายามถ่ายทอดความรู้ เรื่องการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ และการเยียวยารักษาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์จึงถือได้ว่าเป็นมีการใช้หลักการเดียวกัน ซึ่งถือเป็นเจตนาดีในการพัฒนาชุมชนด้วยกันทั้งคู่

กระบวนการทำงานของท่านพระครูสุจินนันทกิจนั้น เกิดขึ้นเพราะการอาศัยธรรมชาติเป็นเครื่องสอนธรรมและหล่อเลี้ยงชีวิตของมนุษย์จึงเป็นการสร้างการอนุรักษ์ป่าไม้ สร้างนิเวศน์สำนึก ตามหลักจริยศาสตร์ที่เป็นจริยศาสตร์ในเชิงนิเวศ (Environmental Ethics) ตามแนวคิดของอาลโด ลีโอโพลด์ และแนวคิด “นิเวศน์สำนึก” (Ecological Conscience) ให้เหตุผลไว้ว่า ความก้าวหน้าของนิเวศวิทยาไม่จำเป็นที่จะต้องนำไปสู่ท่าทีที่โอบอุ้มธรรมชาติ เพราะถึงแม้ว่านิเวศวิทยาจะมองโลกธรรมชาติเป็นองค์รวมก็ตาม ตลอดเวลา ลีโอโพลด์ คือผู้ที่พยายามแสดงให้เห็นว่า “สำนึกทางสังคม” จะต้องเป็น สำนึกที่แผ่ขยายไปครอบคลุมสังคมที่ยิ่งใหญ่กว่าสังคมมนุษย์ ซึ่งก็หมายความว่าความเห็นแก่ตัวหรือความเป็นสปิชีสนิยมของเราซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบ ต่างๆ ของการเอาเปรียบสปิชีอื่นและสิ่งอื่นในโลกชีวะนั้นมีได้เอื้อต่อความอยู่รอดของสังคมโดยรวม แต่ละสังคมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอันทำให้เกิดเป็นสังคมใหญ่โดยรวม ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์อันจำเป็นต่อความอยู่รอดของสังคมใหญ่ ผนวกกับแนวคิดจริยศาสตร์ตะวันออกเช่น เต๋า ที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติว่าเป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง กับแนวคิดพุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นตัวนำ คือการมองว่า ธรรมะคือกฎธรรมชาติและภาพของโลกในฐานะที่เป็นสหกรณ์ใหญ่ของอุดมคติของการรักษาป่า คือแนวทางแห่งปฏิจจสมุปบาทธรรม ที่ถือเป็นกฎธรรมชาติ

ในความหมายที่ว่า เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี หรือ เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี หรือ เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ การเรียงลำดับให้เห็นถึงผลดี ผลเสียของการปลูกป่าและการทำลายป่า เป็นกฎของเหตุและผลในทางพุทธจริยศาสตร์ของการสร้างคนดี ให้เห็นถึงโทษของการทำลายชีวิต หรือชีวิตของสรรพสิ่งให้มีการอิงอาศัยกันมากกว่าทำลาย

เครือข่ายองค์กรศาสนาด้านเอชไอวี/เอดส์ในประเทศไทย เป็นองค์กรที่มีกระบวนการทำงานโดยใช้ วัด, โบสถ์, มัสยิด เป็นกลไกในการดำเนินงานมีผู้นำศาสนาในแต่ละศาสนาเป็นตัวเชื่อมประสานงานกับหน่วยงานและภาคีต่างๆ เช่น โรงเรียน ชุมชน หน่วยงานราชการ กลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ และอื่นๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการแพร่ระบาดของโรค HIV/เอดส์ พัฒนาและสร้างสังคมที่เอื้อต่อการดูแลและการจัดกิจกรรมหนุนเสริมศักยภาพ แก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบ ปรับเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อผู้ติดเชื้อ ลดการตีตรา การเลือกปฏิบัติ ต่อผู้ที่ได้รับผลกระทบ ในแนวคิดที่ว่าด้วยความประพฤติ (Conduct) คือพฤติกรรมที่มีมโนธรรมเข้ามาแทรก เมื่อมีมโนธรรมเกิดขึ้นก็ย่อมจะต้องมีการตัดสินใจอย่างเสรี (Deliberation) ตามมา หากตัดสินใจ เลือกทำตามมโนธรรม ก็เรียกว่าความประพฤติดี (Good Conduct) หากตัดสินใจเลือกปฏิบัติฝืน มโนธรรมก็เรียกว่าความประพฤติเลว (Bad or Immoral Conduct) พฤติกรรม (Behavior) ได้แก่ การกระทำทุกอย่างของมนุษย์และสัตว์ บางคนถือว่าพืชก็มีพฤติกรรมได้ด้วย ถ้ามีมโนธรรมเข้าแทรกเรียกว่าความประพฤติ ถ้าไม่มีมโนธรรมเข้าแทรก เรียกว่า พฤติกรรมอศีลธรรม (Amoral Behavior) อย่านับกับความประพฤติผิดศีลธรรมหรือทุศีล (Immoral Conduct) ซึ่งเป็นความประพฤติที่ฝืนมโนธรรม (Conscience) คือ ความสำนึกดี ชั่ว อาจจะสำนึก ในขณะที่จะต้อง ตัดสินใจเลือกวิถีทางประพฤติเฉพาะหน้า หรืออาจจะสำนึกอดีตแต่ยังมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือก วิถีทางประพฤติเฉพาะหน้าก็ได้ (ธวัชชัย จันจุฬาและคณะ, 2559 : 45-55)

อภิปรายผล

กระบวนการในการพัฒนาชุมชนศูนย์เรียนรู้วัดโป่งคำมีองค์ความรู้ที่เป็นเฉพาะของที่นี่ว่า “ศูนย์เรียนรู้ที่มีชีวิต” หมายถึง ผู้เรียนสามารถจับต้อง สัมผัส และนำไปประยุกต์ในพื้นที่ของตนเองได้จริง โดยการฟื้นฟูป่าแบบไม่ต้องปลูก มีแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชน แนวกันไฟ ซึ่งท่านพระครูบอกว่าจะทำแนวกันไฟได้ มีการจัดการน้ำแบบยั่งยืน โดยการจัดทำฝายชะลอน้ำแบบกึ่งถาวร เป็นการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ รู้คุณค่า นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้

การแบ่งปันน้ำจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่ง และมีการทำเกษตรเชิงประณีต มีความแตกต่างจากเกษตรเชิงผสมผสานเล็กน้อย เพราะการทำเกษตรเชิงประณีตมีฐานคิดจากเกษตรกร ไม่ได้ปลูกเพื่อกินอย่างเดียว แต่ไปสัมพันธ์กับเรื่องของตลาด เชื่อมกับเศรษฐกิจของเกษตรกร ซึ่งจะใช้ธรรมเป็นฐาน ให้คนเข้าถึงองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ ใช้งานเป็นทุน สอนให้พึ่งตนเองและพึ่งคนใกล้ชิด สู่กระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม เพราะงานที่ทำในปัจจุบันถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตของมนุษย์ทุกคน และต้องเป็นการทำงานด้วยความรับผิดชอบต่อน้ำที่ ซึ่งยังจะเป็นการย้ำเตือนหรือทำให้ชีวิตของตนเองมีความหมายต่อโลก (พินิจ รัตนกุล, 2556: 61)

แนวคิดจริยศาสตร์ตะวันตกและพุทธจริยศาสตร์ เรื่องคุณธรรม คือความดีที่สูงที่สุด เน้นความสุขในประโยชน์ส่วนรวม ส่วนในแนวคิดพื้นฐานทางด้านปรัชญาตะวันตก หรือพุทธจริยศาสตร์ ที่เป็นการเอาสิ่งที่มนุษย์เราต้องรู้ต้องทราบและยึดเป็นหลักเกณฑ์เบื้องต้นในการดำรงชีวิตและปฏิบัติภารกิจหน้าที่ เพื่อให้เกิดความเป็นปกติสุขในสังคมรอบข้าง ทำให้เกิดมนุษยธรรม ที่สอดคล้องกับการศึกษาของ สมจิตรา กิตติมานนท์ ศึกษาเรื่อง องค์ประกอบและตัวบ่งชี้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ในระดับชุมชนจังหวัดนครสวรรค์ อธิบายว่า พุทธจริยศาสตร์คือจริยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงวางหลักเกณฑ์ไว้เป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ตั้งแต่พื้นคือศีลธรรม 5 ทิศ 6 ระดับกลาง คือ กุศลกรรมบถ 10 เป็นจริยศาสตร์เพื่อการขัดเกลาตนเองให้มีคุณธรรมสูงขึ้น ระดับสูงมรรคมีองค์ 8 เป็นจริยศาสตร์เพื่อพัฒนาตนสู่ความเป็นอริยชน พุทธจริยศาสตร์เป็นรากฐานแห่งการพัฒนาคนสู่ ความเป็นมนุษย์เริ่มต้น ที่จิตใจของคนมีคุณธรรม จริยธรรม ตนเองและคนในครอบครัว ปฏิบัติศีลธรรม ทำข้อในชีวิตประจำวันให้ได้ตามเกณฑ์มาตรฐานและพัฒนาตนขึ้นไประดับกลางปฏิบัติในกุศลกรรมบถ 10 จนพัฒนาไประดับสูงคืออริยสัง 4 มรรค 8 เป็นอริยบุคคล มีโอกาสบรรลุนิพพานในโอกาสต่อไป (สมจิตรา กิตติมานนท์, 2560: 45-46)

จริยศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนภาคเหนือ เป็นแนวคิดที่มองคุณค่าภายนอก ในกลุ่มทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เน้นพิจารณาผลการกระทำ ประกอบด้วย แนวคิดหลักในการสร้างผลลัพธ์คืออัตนियม เช่นการที่พระครูสุจินนันทกิจ ท่านได้ปลูกป่าเองเพื่อยืนยันแนวคิดให้กับตนเองเพื่อให้ชาวบ้านเชื่อถือท่าน เพราะการอธิบายเพียงอย่างเดียวใช้ไม่ได้ผล ส่วนในแนวคิดของปรัถนियม จะพิจารณาความถูกต้องของการกระทำจากผลของการกระทำที่มีต่อทุกคนที่เกี่ยวข้อง ยกเว้นตัวผู้กระทำเอง ลัทธิเห็นแก่ผู้อื่นนี้เป็นทฤษฎีจริยศาสตร์

ที่ถือว่ามนุษย์คือสัตว์ที่จะต้องเสียสละซึ่งถือว่ามนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะเป็นอยู่เพื่อตัวเอง การช่วยเหลือผู้อื่นคือความหมายของการมีชีวิตอยู่ของเขา ดังเช่นอาสาสมัครหรือผู้นำทำกิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายองค์กรศาสนา และประโยชน์นิยม เช่นสร้างความเข้าใจในชุมชน และมีการใช้หลักศาสนธรรมเพื่อปรับทัศนคติและลดการรังเกียจ ลดการตีตรากลุ่มผู้ติดเชื้อ และผู้ที่ได้รับผลกระทบในชุมชน ที่สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาชัยวุธ โภชนุกูล ศึกษาเรื่องการกระทำเหนือหน้าที่ในทฤษฎีจริยศาสตร์ร่วมสมัย อธิบายว่า จริยศาสตร์เชิง ปทัสถาน ประโยชน์นิยมและลัทธิคานต์ไม่มีที่ว่างเพื่อรองรับ การกระทำเหนือหน้าที่ แต่ จริยศาสตร์คุณธรรมยอมรับการกระทำเหนือหน้าที่ได้ เพราะประโยชน์นิยม ยึดถือหลัก แห่งการประโยชน์สูงสุด ว่าเป็นหน้าที่ และลัทธิคานต์ประมวลการกระทำที่มีค่าทางศีล ธรรม ทั้งหมดว่าเป็นหน้าที่ ส่วนจริยศาสตร์คุณธรรมให้ความสำคัญแก่ลัทธินิสัยที่มีคุณธรรม เพื่อใช้กำหนดการกระทำเท่านั้น จึงมีที่ว่างไว้สำหรับการกระทำเหนือหน้าที่ (พระมหาชัยวุธ โภชนุกูล, 2547: 97)

องค์ความรู้จากงานวิจัย

หากทำความเข้าใจถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในเชิงจริยศาสตร์ โดยไม่ได้ แบ่งแยกประเภทของผู้ติดเชื้อ HIV และผู้ที่ไม่ติดเชื้อ ในการศึกษาเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใน การเข้าถึงชุมชน ดังนั้น การพัฒนาตามหลักการทางพุทธจริยศาสตร์ จึงควรเป็นนวัตกรรม หรือองค์ความรู้ที่สามารถทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมสูงสุด และ “ผู้เรียนรู้ รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ จะต้องสามารถจับต้อง สัมผัส และนำความรู้นั้นไปประยุกต์ในพื้นที่ ของตนเองได้จริง”

นวัตกรรมนั้นจะต้องมีความสอดคล้องต่อความต้องการของชุมชน ดังเช่น การ ที่ชุมชนเกิดการเรียนรู้ถึงวิชาชีพ การพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยหลักการหรือคุณธรรมทาง พุทธศาสตร์ หรือจะเป็นหลักการอื่นๆ ที่คนในชุมชนเข้าใจได้ง่าย และสามารถปรับใช้ได้ จริงในชีวิตของตน ซึ่งผลที่ตามมา คือ คุณธรรมที่เกิดขึ้นนั้น “จะทำให้คนในชุมชน มีความ รับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน ทำให้ตนเองมีคุณค่าต่อโลกและมนุษยชาติ” ที่เน้นความสุข ในประโยชน์ส่วนรวม โดยจะต้องเสียสละความเห็นแก่ตัวเพื่อส่วนรวม “ตามสิทธิที่จะเป็น อยู่เพื่อตัวเอง” เพื่อให้เกิดสันติสุขแก่คนทุกประเภททั้งทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเชิง จริยศาสตร์สู่สังคม ในประเทศไทยอีกทางหนึ่งด้วย

สรุป

การพัฒนาเป็นเครื่องมือในการทำให้สังคมมนุษย์อยู่อย่างสงบสุข ลดการเกิดปัญหาต่างๆ ปัจจุบันหลายหน่วยงานให้ความสำคัญเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นกระบวนการพัฒนาที่ไม่เอนเอียงไปทางเศรษฐกิจ ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์รวมในประเทศ หรือ Gross Domestic Product (GDP) จนทำลายทรัพยากรประเทศชาติ และสร้างปัญหาให้คนรุ่นหลัง ภาคเหนือซึ่งมีสภาพปัญหาต่างจากภาคอื่นๆ ใน 2 ลักษณะได้แก่ ปัญหาการบุกรุกป่า การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน และปัญหาการแพร่ระบาดของเชื้อ เอช ไอวี/เอดส์ แม้ปัจจุบันปัญหานี้จะลดลงจากอดีตมากก็ตาม เพราะคนมีความรู้ความเข้าใจในการป้องกันตนเองแต่ในแง่ผลกระทบ ยังส่งผลต่อบุคคลที่ติดเชื้อ และคนรอบข้าง เพราะต้องได้รับการรักษาดูแล การทำความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง

หากวิเคราะห์การพัฒนากับทฤษฎีทางปรัชญานั้น พบว่ามีหลายแนวคิดที่อธิบายปรากฏการณ์ได้ค่อนข้างดี แนวคิดหนึ่งที่สำคัญก็คือ จริยศาสตร์เชิงพุทธ ที่อธิบายถึงการกระทำด้วยเหตุผล และความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มองทุกอย่างมีความเกี่ยวโยง และสัมพันธ์กัน ดังนั้นการเกิดปัญหา ณ จุดใด จุดหนึ่งของสังคมจึงถือว่าเป็นภาระที่ทุกคนจะต้องเข้ามาช่วยกันแก้ไข โดยไม่ปล่อยให้เป็นที่ของหน่วยงานรัฐเพียงอย่างเดียว แนวคิดนี้ยังมองว่าการพัฒนานั้นต้องเริ่มจากภายใน หรือจิตใจของคน เพราะคนมีความสงบสุข คนมีปัญญาก็สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ในสังคมได้ และไม่ก่อให้เกิดปัญหาในอนาคตอีกด้วย (สัญญา สัญญาวัฒน์, 2551: 37)

แนวทางคิดปรัชญาทางด้านตะวันตก มองว่า การพัฒนาเป็นการพัฒนาในเรื่องคุณธรรม คือ ความดีที่สูงที่สุดที่มนุษย์พึงมี และจริยศาสตร์ที่เน้นเรื่องเหตุผลและการการตัดสินใจของผู้กระทำ ที่เป็นจริยศาสตร์ที่เน้นความสุขในประโยชน์ส่วนรวม ตามแนวคิดของของเพลโต จริยศาสตร์ของอิมมานูเอลคานท์ และ จริยศาสตร์ของจอห์น สจ๊วต มิลล์ เป็นต้น (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2526:46)

บรรณานุกรม

- กนกนาถ โปธิ และคณะ. (2550). “รูปแบบและกระบวนการจัดการชุมชนพึ่งตนเอง บ้านม่วงไข่”. **รายงานวิจัย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น. เชียงใหม่.
- เครือข่ายองค์กรศาสนาด้านเอชวี/เอชในประเทศไทย. (2555). **คู่มือโครงการเครือข่ายองค์กรศาสนาต้านเอชไอวี/เอดส์ ในประเทศไทย**. กลุ่มสื่อสารและสนับสนุนวิชาการ กองโรคเอดส์และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2554). **จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับอุดมคติและมาตรการ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ธวัชชัย จันจุฬาและคณะ. (2559). **หนังสือแหล่งเรียนรู้พอเพียงเคียงธรรม**. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- พระมหาชัยวุธ โภชนกุล. (2547). “ศึกษาเรื่องการกระทำเหนือหน้าที่ในทฤษฎีจริยศาสตร์ร่วมสมัย”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). **การพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- ส. ศิวรักษ์. (2550). **คั่นช่องส่องจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิษิตสยาม.
- สมจิตรา กิตติมานนท์. (2560) “ศึกษาเรื่อง การศึกษาองค์ประกอบและตัวบ่งชี้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ในระดับชุมชนจังหวัดนครสวรรค์”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครสวรรค์.
- สัญญา สัญญาวัฒน์. (2551). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

แนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ซาร์ตร์

The Concepts of Freedom And Choice in Jean – Paul Sartre’s Philosophy

ยี่ตวง ศรีคำ

พระมหาดนายพัชร์ คมภีรปญโญ (ยุนิรัมย์)

Yeeduang Srikham

Phramaha Danaiphat Compeerapanyo (Yuniram)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Corresponding Author, E-mail: inat_adm.care@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของแนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญาตะวันตก 2) เพื่อศึกษาแนวคิดและการเลือกในปรัชญาของฌอง-ปอล ซาร์ตร์ 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและผลกระทบเสรีภาพและการเลือกในปรัชญาของฌอง-ปอล ซาร์ตร์ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคองเสรีภาพและการเลือกนั้น ซาร์ตร์ให้แนวคิดไว้ว่า ข้อจำกัด และปัญหา คือ การที่มนุษย์จำเป็นต้องเลือกกระทำเป็นสิ่งมีคุณค่า นั้น มาจากการที่เขาปฏิเสธการยึดหลัก ศีลธรรมหรือหลักการสากลใดๆ เพราะมนุษย์มีเหตุผลของตนเองและต้องกระทำไปตามสถานการณ์เงื่อนไขต่างๆ ที่อาจเป็นผลพวงมาจากการเมืองและกลุ่มคนในสังคม การเลือกเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถไม่เลือกไม่ได้ มิเช่นนั้นมนุษย์จะตกไปอยู่กลุ่มเดียวกันกับวัตถุสิ่งของการไม่เลือกของมนุษย์โดยปราศจากสาเหตุหรือปัจจัยบังคับหรืออิทธิพลใดๆ สิ้นเชิง สำหรับมนุษย์ การมีชีวิตอยู่ก็คือการเลือก โดยนัยเสรีภาพในความหมายของซาร์ตร์นั้น มนุษย์มีความสามารถที่จะเลือกกระทำสิ่งใดได้ตามเจตจำนงของตนเอง และตัดสินใจอยู่เสมอ เพราะสัดตะสำหรับตัวเองนั้น ไม่สามารถอยู่ในสองสถานการณ์พร้อมๆ กันได้ ดังนั้นจึงต้องตัดสินใจ “เลือก” เพื่อที่จะทำอะไรบางอย่าง ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

คำสำคัญ : เสรีภาพ, การเลือก, ปรัชญา, ฌอง-ปอล ซาร์ตร์

Abstract

This article is intended to study 1) to study the development of the concept of liberty and choice in Western philosophy 2) to study the concept and choice of the philosophy of Jean-Paul Sartre 3) to analyze the concept and effect of liberty and choice. Selection in the philosophy of Jean-Paul Sartre, the results of the research can be summarized and discussed

The following recommendations are made: As for the problems and benefits of liberty and choice, Sartre argues that the limitation and the problem are that human beings have to choose to act as something of value. because he refused to adhere to any universal moral or principle Because humans have their own reasons and have to act according to various conditions. that may be the result of politics and people in society Choice is something that human beings cannot choose. Otherwise, man will fall into the same class as the subject of human indiscriminate without any cause or coercion, or influence entirely. For man, to live is a choice. In the sense of freedom in Sartre, human beings can choose to do anything according to their own will. and always decide because the Being for himself Can't be in two situations at the same time, so make a "choice" decision to do something. in either situation

Keywords: Freedom, Choice, Philosophy, Jean - Paul Sartre

บทนำ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาที่มาแนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ซาร์ตร์ ซึ่งคำว่า เสรีภาพ มีความหมายหลากหลายเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สถานที่ และสถานการณ์ ยังมีได้ใช้อย่างกว้างขวางในสาขาต่างๆ เช่น เทววิทยา การศึกษา เศรษฐศาสตร์ และการเมือง โดยมีลักษณะสำคัญของความหมายแบ่งได้ 2 ประการ

ประการแรก เสรีภาพที่ใช้ในความหมายว่า อิสระจากข้อผูกพันทุกอย่าง หรือมีอิสรภาพที่จะทำอะไรก็ได้ ประการที่สองคือ มีความหมายไปในทางทำให้เกิดความพอใจ หรือการเป็นไปตามความปรารถนาแห่งตน เช่น คนคุกพันโทษ นักเรียนที่ไม่ต้องไปโรงเรียน เสรีภาพในความหมายนี้คือความสามารถที่จะพ้นจากความไม่พึงพอใจ แต่ถ้าหากว่าบุคคลใดต้องว่างงานนั้น ไม่ใช่สภาพที่น่าพึงพอใจ ก็ไม่เรียกว่ามีเสรีภาพ เป็นต้น ธอมัส ฮอบส์ นิยามคำว่า“เสรีภาพ” คือการปราศจากการคัดค้านยอมทำให้เกิดความไม่พึงพอใจ ทำให้ความหวังของบุคคลไม่สามารถสำเร็จลงได้ การคัดค้านเป็นเหตุทำให้สิ่งที่มนุษย์พึงพอใจพลัดพรากจากมนุษย์ไป แต่โดยแท้จริงแล้วการขัดขวางและคัดค้าน มิใช่สิ่งที่ไม่ดีเสมอไป ถ้าหากการขัดขวางนั้นเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ที่วางไว้เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดในสังคม (สมัคร บุราวาส, 2544: 122)

ความหมายเสรีภาพในเชิงประวัติและความคิดทางสังคม เสรีภาพนั้นใช้ในความหมายทางจริยธรรมและทางสังคม หมายถึงสภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคน หรือหมายถึง เงื่อนไขของชีวิตในสังคม ทั้งนี้เพราะเสรีภาพหมายถึงสภาพการดำเนินชีวิตที่ปราศจากอำนาจหรือแรงบังคับของผู้อื่น คนๆ หนึ่งจะพูดได้ว่ามีเสรีภาพ ก็ต่อเมื่อเขาสามารถเลือกจุดหมายของเขาเองได้ ตัวเขาเองสามารถเป็นสาเหตุของเงื่อนไขชีวิตของตัวเอง เขาสามารถเลือกสิ่งที่เขาพอใจ และไม่เลือกสิ่งที่เขาไม่อยากทำ แต่เมื่อเขาเลือกที่จะกระทำก็สามารถเลือกที่ไม่ได้ถูกบังคับโดยเจตจำนงของบุคคลอื่น ของรัฐ หรือของอำนาจชี้ขาดอันใด

ความคิดในแนวทางที่ให้เสรีภาพแก่มนุษย์เต็มที่นี่ อาจจะมองได้ว่าไม่สามารถนำมาใช้ในสังคมได้จริงได้ เพราะสังคมจะเกิดความสับสนวุ่นวายขึ้น เนื่องจากความต้องการของคนแต่ละคนไม่เหมือนกัน อีกทั้งไม่ได้หลักประกันอันใดเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าความต้องการของคนนั้นจะไม่เปลี่ยนแปลง ในเมื่อชาร์ตต์ถือว่าธรรมชาติของมนุษย์คือการเลือกที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการได้ตลอดเวลา แต่ชาร์ตต์กล่าวถึงแม้ว่าปรัชญาอัตถิภาวนิยมจะเป็นปรัชญาที่กระตุ้นให้คนเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ถือว่าคนแต่ละคนมีความรับผิดชอบต่อชีวิตตัวเองเท่านั้น แต่ยังคงความหมายถึงความรับผิดชอบของคนทุกคน การเลือกของตัวเองเท่านั้นเท่ากับเขาเลือกเพื่อคนอื่นด้วย และสิ่งที่เลือกนั้นจะไม่เลือกสิ่งทีเลวลงกว่าเดิม สิ่งทีเลือกมักเป็นสิ่งที่ดีกว่าเท่าเสมอ และไม่มื่ออะไรจะดีสำหรับตัวผู้เลือกถ้าหากว่าไม่ดีสำหรับผู้อื่น

ในทัศนะของชาร์ตอร์ เสรีภาพของมนุษย์ไม่มีขอบเขตจำกัด จนกว่าวิตกกังวลเมื่อนำความคิดนี้ไปใช้ในสังคม จะทำให้เกิดความยุ่งยาก ควบคุมไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้หมายถึงว่าการที่ชาร์ตอร์เสนอแนวคิดนี้ต้องการให้หนุ่มสาวก่อความยุ่งเหยิงในสังคม ชาร์ตอร์ชี้ให้เห็นว่า เสรีภาพและความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่ต้องไปด้วยกัน การแสดงออกของเสรีภาพที่ไม่มีควมรับผิดชอบจะกลับกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีค่า ไร้ความหมาย ความรับผิดชอบที่เป็นเหมือนสมบัติของความเป็นมนุษย์พร้อมกับเสรีภาพ ชาร์ตอร์เห็นว่า “หลักจริยธรรมหรือคุณค่าที่จะทำให้ชีวิตเรามีความหมายขึ้นนั้น ไม่ได้มีอยู่แล้วในสังคม พร้อมให้เราใช้ได้ทันทีเหมือนกับเสื้อผ้าสำเร็จรูป แต่เป็นสิ่งที่เราจะต้องสร้างขึ้นมาเองให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชีวิตเรา จึงกล่าวได้ว่า เสรีภาพจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญและดีที่สุดของมนุษย์ ทำให้เสรีภาพสำคัญเหนือคุณธรรมทั้งหลาย เสรีภาพเป็นพื้นฐานของคุณธรรมและความดีทั้งปวง คุณธรรมจะไม่มีความหมายอะไรถ้าปราศจากเสรีภาพ ถึงแม้ว่าทุกคนมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิตแต่ก็มิได้หมายความว่าตัวบุคคลทุกคนจะสามารถกระทำได้ตามใจ เสรีภาพไม่ได้หมายถึงสัมฤทธิ์ผลของการตัดสินใจว่าเราเลือกทำสิ่งนี้แล้ว ต้องทำให้เสร็จ เสรีภาพอยู่ที่ความสามารถในการเลือก (Choice) นั่นคือ เป็นเสรีภาพอย่างแท้จริง (Absolute Freedom) ของมนุษย์ก็คือ เสรีภาพที่เราจะเลือกหรือจะทำอะไรก็ได้ แม้ท่านจะถูกจองจำหรืออยู่ในที่คุมขัง ท่านมีสิทธิ์ที่จะเลือกว่าจะอยู่ในที่คุมขังหรือจะหนีออกมาให้ถูกเขาตามล่า ท่านตัดสินใจได้ มนุษย์สามารถที่จะเลือกหรือตัดสินใจอะไรก็ได้แต่มนุษย์ไม่สามารถที่จะเลิกเสรีภาพได้ มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ (Man is Condemned to be free)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรที่จะศึกษาประวัติศาสตร์แนวความคิดเสรีภาพและการเลือกผ่านยุคสมัยตั้งแต่สมัยโบราณ ยุคกลาง สมัยใหม่ และร่วมสมัยในแนวความคิดของนักปรัชญาในแต่ละยุค รวมถึงแนวคิดเสรีภาพและการเลือกของฌอง-ปอล ชาร์ตอร์ว่ามีสิ่งใดเป็นอุปสรรคและเป็นปัจจัยในการใช้เสรีภาพของมนุษย์

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของแนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญาตะวันตก
- 2) เพื่อศึกษาแนวคิดและการเลือกในปรัชญาของฌอง-ปอล ชาร์ตอร์
- 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและผลกระทบเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ชาร์ตอร์

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยศึกษาอ่านและวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับเสรีภาพและการเลือกจากเอกสารที่เลือกไว้ ในเนื้อหา ความหมาย และแนวคิดที่สำคัญทั้งเอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิดแนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ซาทร์ โดยการนำเสนอในรูปแบบการบรรยายเชิงวิเคราะห์ (Analysis Description)

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการของแนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญาตะวันตก

แนวคิดเรื่องเสรีภาพกับการเลือกนั้น มีสายธารแนวคิดในปรัชญายุคกรีก อริสโตเติล ได้กล่าวถึง เสรีภาพ ซึ่งที่แท้จริงแล้วคือความคิดเรื่องความยุติธรรมแบบหนึ่งในยุคกลางปรัชญาการเมืองของธอมัสโม ได้นำระบบยูโรเปียในอุดมการณ์มายันระบบที่สร้างอยู่บนทรัพย์สิน ส่วนตัว รากฐานของยูโทเปียก็มีทรัพย์สินส่วนรวมและการผลิตส่วนรวม ไม่ได้อธิบายถึงความเป็นไปในเกาะยูโทเปีย ซึ่งแปลว่าดินแดนอันไม่มี ที่ไหนและนี่เป็นความพยายามครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่จะวาดเค้าโครง ของสังคมโซเชลลิสต์ขึ้น เป็นแนวทางของการเลือกที่มีชนชั้นในการควบคุม ส่วนในสมัยใหม่คำว่า เสรีภาพ ตามทัศนะจอห์น ล็อก หมายถึง การที่บุคคลได้กระทำในสิ่งที่เขาปรารถนาที่จะกระทำได้อย่างมีอิสระในตัวเอง โดยไม่ต้องมีใครมาสั่งให้กระทำหรือไม่กระทำ การกระทำจะต้องได้รับการคุ้มครองจากรัฐไม่ให้ใครมาล่วงละเมิดสิทธิได้ ซึ่งหากใครล่วงละเมิดก็จะเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะทำการลงโทษตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ โดยที่ทุกคนจะต้องไม่ได้รับการยกเว้น ไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจน ทุกคนมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายที่ทุกฝ่ายยอมรับ

คาร์ล มาร์ก (Karl Marx) มีทัศนะว่าคำว่า เสรีภาพ หมายถึง การเป็นอิสระจากการทำงานที่คนงานสามารถกำหนดชั่วโมงทำงานเองได้ และมนุษย์จะต้องเรียนรู้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติให้แจ่มแจ้งจนสามารถมีอิทธิพลเหนือธรรมชาติและควบคุมธรรมชาติให้เอื้อประโยชน์สุขแก่มนุษย์เมื่อทำได้อย่างนี้แล้ว มนุษย์จึงเป็นอิสระจากระบบนายทุนและจากอำนาจของธรรมชาติ นี่คือนิยามที่แท้จริงของมนุษย์ เสรีภาพตามธรรมชาติ (Natural liberty) ของมนุษย์ คือ การเป็นอิสระจากอำนาจเหนือกว่าใดๆ บนโลกและการไม่ตกอยู่ภายใต้เจตจำ นงหรืออำนาจในการบัญญัติกฎหมายของกลุ่มคนกลุ่มไหน หากแต่ถูกปกครองโดยกฎธรรมชาติเท่านั้น เสรีภาพของมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ คือการไม่ตกอยู่ภาย

ใต้อำนาจนิติบัญญัติของผู้อื่น หากแต่ต้องเป็นอำนาจที่สถาปนาผ่านการยินยอมในชุมชนทางการเมือง ให้อำนาจอยู่ภายใต้การครอบงำ ของเจตจำนงใด หากแต่ต้องเป็นกฎหมายที่ถูกบัญญัติขึ้นผ่านการให้ความไว้วางใจ ในแนวคิดหลังสมัยใหม่ อัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญามนุษย์ระดับลึกโดยเริ่มจากมุมมองที่ว่า โลกมิใช่อะไรบางสิ่งที่อยู่ตรงนั้น ที่เราสังเกตและคาดเดา แต่เป็นสิ่งที่เราอาศัยอยู่ข้างในนี้คือความหมายที่ชัดเจนของอัตถิภาวนิยม อัตถิภาวนิยมทำให้เรารับผิดชอบต่อตัวเราเองมายชีวิตที่เราเลือกเดินและยืนยันว่า เรามีเสรีภาพไม่ว่าเราชอบหรือไม่ก็ตาม เราไม่อาจกำหนดสถานการณ์ที่เราพบตัวเอง แต่เรามีเสรี โดยไม่มีทางเลือก ดังคำพูดชาร์ตส์ที่ว่า “เราถูกسابให้มีความเสรีภาพ” เพื่อมาตัดสินว่าเรามีความเข้าใจและมีความรับผิดชอบต่อสถานการณ์เหล่านั้น ข้าพเจ้าอาจตำหนิคนอื่นสำหรับสถานการณ์ ที่ข้าพเจ้าค้นพบตนเอง แต่ข้าพเจ้าไม่อาจตำหนิพวกเขาสำหรับการเลือกของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของข้าพเจ้าเอง ดังนั้น การสำรวจอัตถิภาวนิยม จึงเป็นเหมือนการศึกษาปรัชญาสาขาอื่นๆ มันเป็นการแสวงหาและการท้าทายส่วนบุคคลที่มีความเชื่อมโยงกับศิลปะ จริยศาสตร์หรือการแสวงหาความหมาย ทิศทาง และความสำคัญส่วนบุคคล

2. แนวคิดและการเลือกในปรัชญาของฌอง-ปอล ซาร์ตส์

เสรีภาพและการเลือกของซาร์ตส์ในงาน Being and Nothingness นั้น ซาร์ตส์กำหนดถึงเลือกใช้คำว่า ในตนเอง และ สำหรับตนเอง (for-itself) เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่าง ภาวะในโลกแห่ง จิตสำนึก (consciousness) และในโลกแห่งสสาร (matter) ซึ่งภาวะดังกล่าว หมายถึงความเป็นมนุษย์ที่มีทั้งส่วนที่อยู่ในโลกแห่งนามธรรมและโลกแห่งรูปธรรม ภาวะแห่งความเป็นรูปธรรมนั้นไม่ได้หมายถึงการเป็นวัตถุสิ่งของที่จับต้องได้แต่หมายถึงภาวะที่หยุดนิ่งไม่ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ซึ่งงานเขียนดังกล่าวนี้ ซาร์ตส์ ให้ความสำคัญกับภาวะที่ไม่หยุดนิ่ง ของมนุษย์เพราะภาวะนี้มนุษย์สามารถกำหนดรูปแบบวิถีชีวิต กำหนดคุณค่าสิ่งต่างๆ เลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใด มีเสรีภาพ (freedom) โดยปราศจากเงื่อนไขใดๆ ในขณะที่เดียวกันเขาก็เตือนให้ระมัดระวังปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในภาวะดังกล่าวเช่นกัน ได้แก่ การเกิด ความแปลกแยก อันเนื่องมาจากการปลดปล่อยจิตสำนึกให้ขาดออกจากกาย การจำกัดตน ให้อยู่กับเงื่อนไขที่ครอบงำตนเองทำให้ขาดอิสรภาพในการเลือกด้วยตนเอง ทศนคติที่ผิด การหลอกตนเอง ความรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นต่อการเลือกกระทำตามเสรีภาพในทุกทาง

3. แนวคิดและผลกระทบเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ซาทร์

มีผลกระทบมี 3 ด้าน คือ 1) ด้านสังคม วัตถุและสังคมมีความสำคัญต่อมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุเท่านั้น มนุษย์มีดวงจิตอันเปี่ยมด้วยเสรีภาพ ดวงจิตที่มีเสรีภาพนี้เป็นบ่อเกิดของความคิด ความคิดต้องนำหน้าความจริง ก้าวหน้าทางวัตถุหรือทางสังคม ความสำคัญที่ดูเหมือนตกและสังคมมีอยู่นั้น ที่จริงแล้วเป็นสิ่งที่ตัวเราเป็นผู้มอบให้ 2) ด้านการเมือง ซาทร์ยอมรับว่า วัตถุและสังคมมีความสำคัญต่อมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุ เท่านั้น มนุษย์มีดวงจิตอันเปี่ยมด้วยเสรีภาพ ดวงจิตที่มี เสรีภาพนี้เป็นบ่อเกิดของความคิด ความคิดต้องนำหน้าความจริง ก้าวหน้าทางวัตถุหรือทางสังคม ความสำคัญที่ดูเหมือนตกและสังคมมีอยู่นั้น ที่จริงแล้วเป็นสิ่งที่ตัวเราเป็นผู้มอบ ใช้ ถ้าหากจิตของเราไม่ยอมรับ ทั้งสองสิ่งนี้มีความสำคัญ ความสำคัญที่วัตถุและสังคมมีอยู่ก็จะหายไปทันที มนุษย์ มิได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมโดยธรรมชาติ ในทางตรงข้าม สังคมเกิดขึ้นจากความจำเป็นของมนุษย์ 3,ม) ด้านจริยศาสตร์

อภิปรายผล

แนวคิดเรื่องเสรีภาพและการเลือกเบื้องต้น ในยุคทองทางความคิดของกรีกนั้น อริสโตเติล (Aristotle) พูดถึงแนวคิด เสรีภาพ ว่า เสรีภาพที่แท้จริงแล้วคือความคิดเรื่องความยุติธรรมแบบหนึ่งนั่นเอง กล่าวคือการได้รับประโยชน์จากความเสมอภาคในเชิงเลขา คณิตในหมู่ประชาชนดังที่เราได้เห็นมาแล้ว ผลพลอยได้จากความเชื่ออย่างหนึ่งก็คือ ความคิดที่ว่าผู้เป็นไทแก่ตนจะอยู่ได้ตามใจชอบ ถึงแม้ว่าความคิดนี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องสอดคล้องกับความคิดเรื่องอิปไตยของเสียงข้างมากก็ตามที ต่อมาในมัธยมสมัยในแนวคิดของธอมัส อควินัส (Saint Thomas Aquinas) ได้กล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงมีเจตจำนงเสรีอย่างเต็มที่ แต่ในขณะเดียวกัน พระองค์จะทรงกระทำอะไรขัดกับสัจตถะของพระองค์ไม่ได้ อควินัสชี้แจงว่า 2 เรื่องนี้ไม่ได้ขัดกันโดยใช้เหตุผลว่า สัจตถะของพระองค์นั้นเองค้ำประกันเสรีภาพของพระองค์ “สมมุติว่ามีใครคนหนึ่งกระโดดลงจากหน้าผาสูง ขณะที่ตกลงมานั้น เขาก็ยังไม่เลิกล้มความตั้งใจกระโดด จะเห็นได้ว่าเขากำลังตกลงไปสู่พื้นหินเบื้องล่างอย่างจำเป็นโดยกฎแรงดึงดูดของโลก แต่ทว่าในขณะเดียวกันเขาก็พิจารณาการตกนั้นอย่างเสรี ในกรณีของพระผู้เป็นเจ้าก็เช่นกัน พระองค์ทรงดำรงอยู่ด้วยความจำเป็นของพระธรรมชาติของพระองค์ ซึ่งพระองค์ไม่มีเสรีภาพที่จะปฏิเสธ กระนั้นก็ดี พระองค์ก็ยังมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ที่จะเลือกการดำรงอยู่เช่นนั้น เราจึงไม่ถือว่าพระเจ้าทรงดำรงอยู่ภายใต้ความจำเป็น

ของธรรมชาติของพระองค์ หากพระองค์ทรงพอพระทัยที่จะดำรงอยู่อย่างนั้นอย่างเสรีเต็มที่” ตามความเห็นอโควินส์ มองว่าน้ำพระทัยของพระผู้เป็นเจ้าเป็นมาตราการความประพฤติดี ความประพฤติของมนุษย์ที่นับว่าดีได้แต่ละครั้งจะต้องมีเสรีภาพและเดินตามมาตรการที่ถูกต้อง (Recta ratio = Right reason) นั่นคือมนุษย์จะต้องได้ตัดสินใจทำตามน้ำพระทัยของพระผู้เป็นเจ้า มนุษย์จะมีเป้าหมายดีปานใดก็ตาม หากวิถีที่ใช้ขัดกับน้ำพระทัยของพระผู้เป็นเจ้าก็ไม่อาจดีไปได้ ดังนั้น น้ำใจของมนุษย์จะต้องเลือกทั้งเป้าหมายและวิถีที่ถูกต้อง นั่นคือพระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้า กฎใดจะเป็นบัญญัติก็เพราะพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้เจ้าเป็นผู้ทรงกำหนด หากพระองค์ไม่ทรงกำหนด ผู้ใดกระทำตามหรือฝ่าฝืนก็ไม่ถือว่ามีความดีหรือความเลว เป็นกิจการกลางๆ อศีลธรรม (กิริติ บุญเจือ, 2550: 380-382)

ต่อมาในแนวคิดของนักปรัชญาสมัยใหม่ตามทัศนะจอห์น ล็อก (Jhon Lock) วางเสรีภาพ ไว้ที่บุคคลได้กระทำในสิ่งที่เขาปรารถนาที่จะกระทำได้อย่างมีอิสระในตัวเอง โดยไม่ต้องมีใครมาสั่งให้กระทำหรือไม่กระทำ การกระทำจะต้องได้รับการคุ้มครองจากรัฐไม่ให้ใครมาล่วงละเมิดสิทธิได้ ซึ่งหากใครล่วงละเมิดก็จะเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะทำการลงโทษตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ โดยที่ทุกคนจะต้องไม่ได้รับการยกเว้น ไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจน ทุกคนมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายที่ทุกฝ่ายยอมรับ ส่วนคาร์ล มาร์ก มีทัศนะว่าคำว่า เสรีภาพ หมายถึง การเป็นอิสระจากการทำงานที่คนงานสามารถกำหนดชั่วโมงทำงานเองได้ และมนุษย์จะต้องเรียนรู้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติให้แจ่มแจ้ง จนสามารถมีอิทธิพลเหนือธรรมชาติและควบคุมธรรมชาติให้อื้อประโยชน์สุขแก่มนุษย์เมื่อทำได้แบบนี้แล้ว มนุษย์จึงเป็นอิสระจากระบบนายทุนและจากอำนาจของธรรมชาติ นี่คือนิยามเสรีภาพที่แท้จริงของมนุษย์เสรีภาพตามธรรมชาติ (natural liberty) ของมนุษย์ คือการเป็นอิสระจากอำนาจเหนือกว่าใดๆบนโลกและการไม่ตกอยู่ภายใต้เจตจำนงหรืออำนาจในการบัญญัติกฎหมายของกลุ่มคนกลุ่มไหน หากแต่ถูกปกครองโดยกฎธรรมชาติเท่านั้น เสรีภาพของมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆคือการไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจนิติบัญญัติของผู้อื่น หากแต่ต้องเป็นอำนาจที่สถาปนาผ่านการยินยอมในชุมชนทางการเมือง หาใช่การอยู่ภายใต้การครอบงำของเจตจำนงใด หากแต่ต้องเป็นกฎหมายที่ถูกระบุขึ้นผ่านการให้ความไว้วางใจ ในปรัชญาของจอห์น ล็อก คำว่า เสรีภาพ เข้าไปเกี่ยวข้องกับปรัชญาการเมืองและใช้การเมืองอำนวยความสะดวกเสรีภาพให้แก่มนุษย์ เพราะว่าล็อก ตั้งใจที่จะฝังรากเสรีภาพลงในระบบการเมือง เพื่อเป็นพื้นฐานในการออกกฎหมายที่จะส่งผลให้ประชาชนทั่วไปเกิดมีอิสรภาพหรือเสรีภาพในการกระทำทั้งปวง ซึ่งรวมถึงความเป็นอิสระในการทำงานที่

สุจริตด้วย และเขาก็ได้แยกเรื่องนี้ออกไปเป็นสิทธิในเรื่องทรัพย์สินในการนำเสนอปรัชญาการเมืองแบบรัฐสภาที่เป็นแบบทุนนิยม (พิสิญจ์ โคตรสุโพธิ์ และฮันส์ ฌอร์ฌส์ เดอคร็อบ, 2534: 5-7)

ในแนวคิดหลังสมัยใหม่ แนวคิดของอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นปรัชญามนุษย์ระดับลึกโดยเริ่มจากมุมมองที่ว่า โลกมีอะไรบางอย่างที่อยู่ตรงนั้น ที่เราสังเกตเห็นและคาดเดา แต่เป็นสิ่งที่เราอาศัยอยู่ข้างใน นี่คือความหมายที่ชัดเจนของอัตถิภาวนิยม เป็นเรื่องการเข้าไปเกี่ยวข้องกับโลก ยิ่งกว่าการไปวิเคราะห์โลก นักอัตถิภาวนิยมให้ความสนใจกับการที่จะถอยหนีไปจากความหมายของคำว่า “ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่” คนเรามีได้มีอะไรมากไปกว่าความคิด ชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินใจเลือก การสำรวจความสัมพันธ์และผลที่มีกับคุณ เราไม่อาจเข้าใจชีวิตด้วยการยืนอยู่ข้างหลังและคอยสังเกต เราจะเข้าใจชีวิตได้ก็ด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยจริงๆ

แนวคิดเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ซาทร์

ฌอง-ปอล ซาทร์ เป็นนักปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศส เป็นนักปรัชญาและนักวรรณกรรมชาวฝรั่งเศส ถูกจัดอยู่ในกลุ่มนักปรัชญาแนวคิดอัตถิภาวนิยม (Existentialist) ที่มีชีวิตอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 20 เป็นนักประพันธ์ และนักเขียนบทละคร ผลงานของซาทร์เป็นที่รู้จักกันในวงกว้าง โดยผลงานชิ้นแรกๆ ที่สร้างชื่อให้กับซาทร์ คือ นวนิยายเรื่อง ความคลื่นเหียน (Nausea) เป็นนวนิยายที่สะท้อนภาพลักษณ์ของสังคมสมัยนั้น ที่เห็นว่าวัฒนธรรม ประเพณี สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ล้วนเป็นสิ่งจอมปลอมที่สร้างขึ้นมาให้สวยงามเพื่อปิดบังลักษณะอันน่าเกลียดที่ถูกซ่อนไว้ ซาทร์เขียนนวนิยายเล่มนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความงามของสิ่งต่างๆ เป็นสิ่งที่เราปรุงแต่งขึ้นมาเอง ไม่มีคุณค่าอะไรในตัวของมันเอง ซึ่งหลักการนี้ก็คือพื้นฐานของงานเขียนทางปรัชญาที่โด่งดังเรื่อง Being and Nothingness และอีกหลากหลายผลงาน เช่น Critique of Dialectical Reason, Existentialism is a Humanism, The Roads to Freedom, No Exit และ The Flies เป็นต้น

แนวคิดทางปรัชญาของ ซาทร์ มี 2 ด้าน 1) ด้านแรกเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อความเป็นปัจเจกชน โดยมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่เสรีภาพ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ และเป็นคุณสมบัติประจำตัว มนุษย์เอง สำหรับแนวคิดด้านนี้เสรีภาพของมนุษย์ไม่อาจลิดรอนได้หรือไม่อาจทำให้เกิดความแปลก แยกชั้นได้ (inalienable freedom) มนุษย์แต่ละคนเป็นองค์ประธาน (Subject) ทั้งรู้และรับระหว่างกัน ความสัมพันธ์ที่มีระหว่างกันเป็นความสัมพันธ์ที่เรียกว่า อัตวิสัยสัมพันธ์ (Inter-subjective) การยอม อ่อนข้อ (Com-

promise) ซึ่งกันและกันไม่อาจเกิดขึ้นได้ ส่วนแนวคิดทางปรัชญาของชาร์ตร์อีกด้านหนึ่งนั้น เป็นการวิเคราะห์สังคมจากการสังเคราะห์อัตถิภาวนิยมเข้ากับผลรวมความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมสร้างความเบ็ดเสร็จ (Totality) ให้แก่สังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ อาจถือได้ว่าเป็นทั้งฉันทานมติ (Consensus) ทางสังคมและเป็น การเสริมการทอน (Practico-inert) ที่มี สภาพทั้งมีส่วนส่งเสริมเกื้อหนุนและถ่วงรั้งพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งแนวคิดทั้ง 2 ด้านแสดงจะเห็นความต้องการของเขา โดยการตั้งคำถามทบทวนความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไป (Nonsense) และสิ่งที่อยู่ตรงกลาง (Means) ระหว่างมนุษย์ที่อยู่ข้างหลังกับสิ่งที่ปรากฏข้างหน้าที่เป็นพื้นความคิด (Ordinary thought) แนวคิดแรกปรากฏอย่างชัดเจนในงานชื่อ Being And Nothingness ส่วนแนวคิดต่อมานั้นปรากฏชัดเจนในงานชื่อ Critique of Dialectical Reason (สมบัติ จันทรวงศ์, 2520: 95-95)

ชาร์ตร์ กล่าวว่า เสรีภาพที่ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีอะไรจะเป็นอุปสรรคที่แท้จริงต่อเสรีภาพของเราได้แม้แต่ความตาย เพราะความ ตายเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับการมีชีวิตอยู่ ดังนั้นเสรีภาพจึงไม่เกี่ยวข้องกับความตาย ฌอง -ปอล ชาร์ตร์ กล่าวว่า มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรี ภาพ (Man is condemned to be free) และเสรีภาพของมนุษย์มีมาก่อนสสารตะกในมนุษย์และทาสให้ เสรีภาพนั้น เป็นไปได้สิ่งที่เราเรียกว่า เสรีภาพนั้น ไม่สามารถแยกออกจากภาวะแห่งความเป็นจริง ของมนุษย์มนุษย์มิได้มีอยู่ก่อนเพื่อที่จะมีเสรีภาพในภายหลัง ไม่มีความแตกต่างกัน ระหว่างความ เป็นมนุษย์และการมีเสรีภาพของมนุษย์ เสรีภาพสัมบูรณ์ของชาร์ตร์ (Sartre's absolute freedom) เกี่ยวกับการเลือก (choice) การเลือกที่เสรีเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ มนุษย์ไม่สามารถไม่เลือกไม่ได้ มิฉะนั้น มนุษย์จะตกไปอยู่กลุ่มเดียวกับวัตถุสิ่งของ การไม่เลือกของมนุษย์ปลอดจากสาเหตุ หรือปัจจัยบังคับหรืออิทธิพลใดๆ สิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะ “มนุษย์เป็นอิสระเต็มที่” สำหรับมนุษย์การมีชีวิตอยู่ก็คือการเลือกเสรีภาพที่เสรี สำหรับชาร์ตร์ เสรีภาพคือแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ นี่คือการประกาศว่ามนุษย์เป็นอะไรได้ตามที่ตัวเองต้องการจะเป็น ความสามารถที่จะเป็นอะไรก็ได้ได้นี้ของมนุษย์จะติดตัวมนุษย์ไปตลอด สิ่งที่ติดตัวไปตลอดนี้มิใช่แก่นแท้ของมนุษย์

ผลกระทบของเสรีภาพและการเลือกในปรัชญา ฌอง-ปอล ชาร์ตร์

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ส่วนผลกระทบของการใช้เสรีภาพและการเลือกในแนวคิดของชาร์ตร์ ในสามด้านคือ 1. ด้านสังคม 2. ด้านการเมือง 3. ด้านจริยศาสตร์

1. ด้านสังคม รูปแบบทางภาวะที่เกิดขึ้นในภาวะสำหรับตนเองทั้งหมดนั้น มีบางส่วนจำเป็นต้องอาศัยการ ส่งเสริมจากปัจจัยภายนอกเข้ามามีส่วนช่วยให้เกิดขึ้นและไม่

อาจเกิดขึ้นได้โดยอาศัยปัจจัยภายในแต่ เพียงอย่างเดียวหรือเกิดได้ด้วยตัวมันเอง ซึ่งปัจจัยภายนอกเหล่านี้ก็คือมุมมองหรือปฏิสัมพันธ์ที่มาจาก บุคคลอื่นที่ไม่ใช่ตัวเองที่มีต่อตัวเราเอง ชาร์ตว์ เห็นปัจจัยภายนอกเหล่านี้เป็นการปรากฏตัวของผู้อื่น มองย้อนเข้ามา ทั้งจากการที่ตนเองได้รู้สึกถึงการมีอยู่ของคนอื่น หรือการเข้าแทรกแซงกำหนด ความคิดและการกระทำในส่วนที่เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการ คุกคามระหว่างกัน การเรียกร้อง การสร้างอิทธิพล การยอมโอนอ่อนผ่อนตามทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ หรือเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย การสร้างข้อตกลงร่วมกันหรือการกำหนดทำที่ระหว่างกันก็ตาม นั่นคือ ได้ว่าสิ่งเหล่านี้เกิดภายในจิตสำนึกในภาวะสำหรับตนเองทั้งสิ้น ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกได้ทั้ง ความอับอาย (shame) ความลำบากใจ (embarrassment) ความทะนงตน (pride) อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์นั้นเป็นผลมาจากสำนึกถึงการมีอยู่ของคนอื่นเป็นอารมณ์ความรู้สึกใน 4.องที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ (Non-positional self-consciousness) (Jean - Paul Sartre, 1985 : 301) ซึ่ง สามารถเกิดขึ้นในจิตได้ทันทีโดยไม่จำเป็นต้องเตรียมตัวอ้อมค้อม (Jean - Paul Sartre, 1985 : 302) ชาร์ตว์ เห็นว่าความอับอายนั้นต้องประกอบด้วยตัวเราและผู้อื่น และโครงสร้างทั้งสองนี้ไม่อาจแยกออกจากกันได้ (พระราชาธรรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), 2542: 3)

2. ด้านการเมือง ชาร์ตว์ยอมรับว่า วัตถุและสังคมมีความสำคัญต่อมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุ เท่านั้น มนุษย์มีดวงจิตอันเปี่ยมด้วยเสรีภาพ ดวงจิตที่มี เสรีภาพนี้เป็นบ่อเกิดของความคิด ความคิดต้องนำหน้าความจริงริ้ว ก้าวหน้าทางวัตถุหรือทางสังคม ความสำคัญที่ดูเหมือนตกและสังคมมีอยู่นั้นที่จริงแล้วเป็นสิ่งที่ตัวเราเป็นผู้มอบให้ ถ้าหากจิตของเราไม่ยอมรับ ทั้งสองสิ่งนี้มีความสำคัญ ความสำคัญที่วัตถุและสังคมมีอยู่ก็จะหายไปทันที มนุษย์ มิได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมโดยธรรมชาติ ในทางตรงข้าม สังคมเกิดขึ้นจากความจำเป็นของมนุษย์ และมีหน้าที่รับใช้คนทุกคนที่อยู่ในสังคม ถ้าหากสังคมมีสภาพไม่เป็นที่พึงพอใจ คนแต่ละคนก็ย่อมมีเสรีภาพที่จะแยกตัวเองออกจากสังคม หรือจะเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีสภาพเป็นไปตามความต้องการ ของตนได้ เสรีภาพที่ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิดนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ระบบการเมือง การปกครองที่จะให้ประโยชน์อย่างแท้จริงแก่มนุษย์นั้นจะต้อง คำนึงถึงเสรีภาพนี้ ทั้งในการกำหนดเป้าหมายของสังคม และในการแสวงหาวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ผู้ปกครองซึ่งยึดถือสิ่งอื่นทดแทนเสรีภาพ เช่น ความมั่นคงของประเทศชาติ (พินิจ รัตนกุล, 2556: 117)

แม้ชาร์ตจะยกย่องเสรีภาพของปัจเจกชนเหนือสิ่งอื่นใดก็ตาม ว่า มนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำที่อาจมีผลกระทบกับผู้อื่นอย่างไม่มีทาง หลีกเลี่ยงการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เป็นสิ่งที่มาควบคู่กับการตัดสินใจเลือกของมนุษย์และความพยายามในการทำทุกสิ่งทุกอย่างในฐานะที่มีเสรีภาพและรับผิดชอบต่อธาตุแท้ของตน ดังที่ว่าถ้าข้าพเจ้าตัดสินใจแต่งงานมีลูก แม้การตัดสินใจนี้จะมาจากสถานการณ์ของข้าพเจ้าเอง ตรงนี้ข้าพเจ้ามิได้ผูกพันตัวเองเท่านั้น แต่ยังผูกพันกับมนุษยชาติ ทั้งมวลบนแนวทางของระบบผัวเดียวเมียเดียวฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงต้องรับผิดชอบต่อตัวเองและต่อมนุษย์ทุกคน อีกทั้งข้าพเจ้ากำลังสร้างภาพพจน์บางอย่างของมนุษย์

3. ด้านจริยศาสตร์ จริยธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญต่อมนุษย์ เพื่อใช้สำหรับการดำรงชีวิตร่วมกัน ในสังคม กฎหมายบ้านเมืองคือกฎระเบียบที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้ร่วมกันในสังคม แต่จริยธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจของทุกคนอยู่แล้ว หากบุคคลคนใดไม่มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตก็คงจะหาความสุขไม่ได้ ในเรื่องจริยธรรมของชาร์ต ได้อธิบายไว้ในหนังสือ ปรัชญาชีวิตของฌ็องปอล ชาร์ตดังนี้ หลักจริยธรรมในปรัชญาเอ็กซิสเตนเชียลลิสต์ของชาร์ตถือว่า คุณธรรม ไม่มีความหมายอะไรถ้าหากปราศจากเสรีภาพ เช่น ถ้าเราถูกบังคับให้เป็นคนดีเรา ก็ไม่ได้เป็นคนดีในความหมายที่แท้จริง ความดีต้องมาจากใจของเราเอง โดยเหตุที่ เสรีภาพมีความสำคัญมากเพียงนี้ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า เสรีภาพและจริยธรรมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา การกระทำที่มีคุณค่าทางจริยธรรมเป็นการ กระทำที่ไม่ได้เกิดจากการบังคับ แต่เกิดจากความสมัครใจของผู้กระทำเอง คุณค่า ทางจริยธรรมนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเดียวกันกับประโยชน์เสมอไป การกระทำหนึ่ง อาจมีประโยชน์ แต่ไม่มีคุณค่าจริยธรรมเลยก็ได้ เพราะไม่ได้เป็นผลมาจากการใช้เสรีภาพในการตัดสินใจของเรา ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า คุณค่าทางจริยธรรมในทัศนะของชาร์ตต้องเกิดจาก การกระทำที่เกิดจากการตัดสินใจของตัวเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การยอมให้ เจตนาเป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรมของการกระทำ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2551: 23)

องค์ความรู้จากงานวิจัย

องค์ความรู้ที่เป็นองค์ความรู้เพิ่มเติม หรือ ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย คือ การทราบถึงแนวคิดของชาร์ตในช่วงแรกและช่วงหลังชีวิตของเขาในการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับเสรีภาพและการเลือกกับข้อจำกัดที่เกิดขึ้น ช่วงแรกชาร์ตมีความ

เชื่อว่าเราจึงไม่สามารถอธิบายการกระทำของมนุษย์โดยอ้างถึงสิ่งภายนอกตัวมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งอิสระที่ไม่มีสิ่งใดมาจำกัดเสรีภาพของมนุษย์ได้ มนุษย์มิได้เป็นสิ่งใดเลย นอกจากจะเป็นไปตามลักษณะของจุดหมายที่มนุษย์วางไว้ การมีอยู่เกิดได้โดยการตระหนักถึงความสำคัญของตนเอง ชาร์ตร์กล่าวได้ว่า “มนุษย์มิได้เป็นสิ่งใดเลย นอกจากเป็นผลรวมของการกระทำของเขาและไม่มีสิ่งใดอีกนอกจากชีวิตที่มนุษย์เป็นอยู่” โดยมนุษย์มักสร้างจุดหมายของตนเองด้วยตนเอง จุดหมายที่มนุษย์สร้างขึ้นจะมีลักษณะเป็นสากล (universality) ถึงแม้จะเริ่มจากจุดหมายของเอกบุคคลก็ตาม เมื่อสร้างขึ้นมาแม้คนต่างชาติยอมเข้าใจได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีสภาวะทางประวัติศาสตร์ที่คล้ายกัน คือมนุษย์อาจจะเกิดเป็นทาส เป็นขุนนาง หรือเป็นพ่อค้าในสังคมเดิม แต่สภาวะอย่างนี้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่จะไม่เปลี่ยนแปลงคือความจำเป็นต้องมีชีวิตอยู่ในโลกนี้การทำงานและความตายสิ่งเหล่านี้เป็นทั้งสิ่งที่อยู่ในตัวมนุษย์และนอกตัวมนุษย์ เพราะว่ารูปแบบทางภาวะที่เกิดขึ้นในภาวะสำหรับตนเองทั้งหมดนั้น มีบางส่วนจำเป็นต้องอาศัยการส่งเสริมจากปัจจัยภายนอกเข้ามามีส่วนช่วยให้เกิดขึ้นและไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยอาศัยปัจจัยภายในแต่เพียงอย่างเดียวหรือเกิดได้ด้วยตัวมันเอง ซึ่งปัจจัยภายนอกเหล่านี้ก็คือมุมมองหรือปฏิสัมพันธ์ที่มาจากบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ตัวเองที่มีต่อตัวเราเอง ต่อมาชาร์ตร์ได้หันกลับไปมองถึงการมีอยู่ของมนุษย์ ที่ถูกระทบจากสังคม การเมือง หรือด้านจริยธรรม ในส่วนภายนอกของความเป็นมนุษย์

สรุป

เสรีภาพและการเลือกในปรัชญาตะวันตกนั้น มีสายธารมาจากแนวคิดในปรัชญายุคกรีกอริสโตเติล ที่กล่าวถึง เสรีภาพ ว่าเป็นความคิดเรื่องความยุติธรรมแบบหนึ่ง ในยุคกลางปรัชญาการเมืองของทอมัส อไควนัส (Thomas Aquinas) คือเสรีภาพแบบพระเจ้าผู้เป็นเจ้า สมัยใหม่เสรีภาพตามทัศนะล๊อค หมายถึง การที่บุคคลได้กระทำในสิ่งที่เขาปรารถนาที่จะกระทำได้อย่างมีอิสระในตัวเอง โดยไม่ต้องมีใครมาสั่งให้กระทำหรือไม่กระทำ การกระทำจะต้องได้รับการคุ้มครองจากรัฐไม่ให้ใครมาล่วงละเมิดสิทธิได้ ซึ่งหากใครล่วงละเมิดก็จะเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะทำการลงโทษตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ ในแนวคิดหลังสมัยใหม่ อัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญามนุษย์ระดับลึกโดยเริ่มจากมุมมองที่ว่า โลกมิใช่อะไรบางสิ่งที่อยู่ตรงนั้น ที่เราสังเกตและคาดเดา แต่เป็นสิ่งที่เราอาศัยอยู่ข้างในนี้คือความหมายที่ชัดเจนของอัตถิภาวนิยม อัตถิภาวนิยมท้าทายให้เรารับผิดชอบต่อตัวเองมายชีวิตที่เราเลือกเดินและยืนยันว่า เรามีเสรีภาพไม่ว่าเราชอบหรือไม่ก็ตาม เราไม่อาจกำหนด

สถานการณ์ที่เราพบตัวเอง แต่เรามีเสรี (โดยไม่มีทางเลือก) ดังคำพูดชาร์ตอร์ที่ว่า “เราถูกสาปให้มีเสรีภาพ” เพื่อมาตัดสินว่าเรามีความเข้าใจและมีความรับผิดชอบต่อสถานการณ์ ส่วนปัญหาและอุปสรรคของเสรีภาพและการเลือกนั้น ชาร์ตอร์ให้แนวคิดไว้ว่า ข้อจำกัด และปัญหา คือ การที่มนุษย์จำเป็นต้องเลือกกระทำเป็นสิ่งที่มีความค่านั้น มาจากการที่เขาปฏิเสธการยึดหลัก ศีลธรรมหรือหลักการสากลใดๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักวิธีการ (means) หรือหลักเป้าหมาย (ends) ไม่อาจนำมาเป็นเครื่องช่วยในการพิจารณา กำหนดทางเลือกได้ ซึ่งการให้ความสำคัญกับการเลือกเท่ากับเขา ถือว่าการเลือกก็คือหลักศีลธรรมในตัวมันเอง นั่นคือมนุษย์คือตัวหลักของศีลธรรม

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. (2551). **คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักสากล**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซน ปรีนติ้ง.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2551) **เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาตอร์**. พิมพ์ครั้งที่ 6.
- พระราชวรมุณี ประยูร ธมฺมจิตโต. (2542). **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณะ.
- พินิจ รัตนกุล. (2556). **ปรัชญาชีวิต ฌอง-ปอล ชาร์ตอร์**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สามัญชน.
- พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์ และฮันส์ ฌอร์ฌส์ เดอครีออป. (2534). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2520). **ทฤษฎีการเมืองตะวันตก สมัยโบราณ และยุคกลาง**. สำนักพิมพ์ดวงกมล.
- สมัคร บุราวาศ. (2544). **วิชาปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- Jean - Paul Sartre. (1985). **Existentialism And Humanism**. New York: Kensington Publishing Gorp.

การศึกษาวิเคราะห์ความรักในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต An Analytical Study of Love In Buddhism for Developing The Quality of Life

ชาญธาตา มั่นประเสริฐ, พูนชัย ปันธิยะ

Chanthada Manprasert, Phoonchai Punthiya

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

พิรพานุวัตน์ ชื่นวงศ์

pirapanuwat chuenwong

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

Chiang Rai Rajabhat University

Corresponding Author, E-mail: Chayapakorn.Phr@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัย เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาความรักทางพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิต 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความรักทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ความรักในทางพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย (1) เสน่หา เป็นความรักที่เกิดจากค้นหาเป็นการสนองความต้องการของตนเอง (2) เปมะ เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกัน เช่น พี่น้อง สามภรรยา (3) เมตตา เป็นความปรารถนาดี อนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไม่ปองร้ายกันและกัน (4) เมตตาอัปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต และไม่มีประมาณ ไม่จำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์ โดยความรักแบบเมตตาและเมตตาอัปมัญญาเป็นความรักที่สามารถนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตได้

2) ในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือการเรียนรู้ การฝึกฝนควบคุม ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง มุ่งมั่นพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพของมนุษย์ ความรักสามารถนำมาใช้เป็นแรงขับเคลื่อน หรือแรงบันดาลใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในหลายด้าน ทั้งการใช้ความรักพัฒนาตนเอง การใช้ความรักพัฒนาครอบครัว การใช้ความรักเพื่อการพัฒนาความสัมพันธ์

ของคู่ครองหรือคนรัก การใช้ความรักเพื่อการพัฒนาการทำงาน ตลอดจนสามารถใช้ความรักเพื่อการพัฒนาสังคมประเทศชาติได้

คำสำคัญ: ความรักในทางพระพุทธศาสนา, พัฒนาคุณภาพชีวิต

Abstract

The objectives of the thematic paper are to (1) study love in Theravada Buddhism, 2) to study the life quality developing process and (3) to analytically study love in Theravada Buddhism in relation to the life quality development.

The findings show that: loves in Buddhism are classified into (1) Sanehā; the possessed love, originated from lust to fulfill one's own desire, (2) Pema or love arises from the family relationship such as siblings and sprouts, (3) Mettā or loving kindness is the good will, the selfless love arises from compassion and mercy and (4) Mettā-Appamanā or endless love to all creatures. According from those classification Mettā and Metta-Appamañā are the love that be able to improve the quality of life.

In the Life quality development, it comprises of learning, controlling, improving, adjusting and developing oneself to bring the ultimate potentiality out. Love can be a motif or inspiration for life quality development in many aspects including self-development, family development, relationship development between sprouts or lovers, work development and national social development.

Keywords: Love In Buddhism, Developing The Quality of Life

บทนำ

“ความรัก” เป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่ไม่มีใครในโลกนี้จะปฏิเสธได้ว่าไม่รู้จักและไม่มีใครต้องการจะมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากความรักที่ดั่งงาม เพราะความรักเป็นพลังงานหนึ่งที่เป็นแรงผลักดันขับเคลื่อนของมนุษย์ให้ก้าวเดินไปตามทิศทางที่ปรารถนาได้อย่าง

ดี ในปัจจุบันเราจะเห็นได้ว่าสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยนั้นมีเรื่องราวมากมายของความรักที่ปฏิบัติเกี่ยวพันซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้งไม่ได้เลยดังนั้น “ความรัก” จึงเป็นคำที่ยากเกินกว่าที่เราจะให้คำนิยามได้ เพราะความรักนั้นทำให้เกิดแรงบันดาลใจและเป็นพลังให้เกิดทั้งแง่ลบและแง่บวก ความรักเป็นพลังที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์ สัตว์

ความรักยังมีบทบาทสำคัญในชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมากจนมีผู้สร้าง ทัชมาฮาลสุสานหินอ่อนเป็นสถาปัตยกรรมแห่งความรักที่สวยงามที่สุดในโลก ถูกสร้างขึ้นโดย จักรพรรดิซาร์ซหานซีร์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักที่พระองค์มีต่อออรซุมันท์ พานู เพคุม ธิดาของรัฐมนตรีที่เสียชีวิตลงเมื่อคลอดบุตรคนที่ 14 ทำให้พระเจ้าจักรพรรดิซาร์ซหานซีร์ถึงสองทศวรรษ (สารานุกรมเสรี, 2562: ออนไลน์) มีตำนานมากมายในโลกใบนี้ที่กล่าวถึงประโยชน์ของความรักที่แท้จริงและได้กล่าวถึงมุมมองของความรักที่เป็นความหลงใหลเกิดขึ้นจากกิเลสทำให้เกิดโทษขึ้นอีกมากมายเช่นกัน และมีใช้เพียงศาสนาพุทธเท่านั้นที่เห็นความสำคัญของความรักระดับสากลนี้ทุกศาสนาก็กำลังเคลื่อนไหวแต่ที่เห็นชัดเจนคือพระพุทธศาสนาโดยองค์ทะไลลามะ ไม่ว่าท่านจะเดินทางไปทีใดก็มีสื่อมวลชนและผู้คนให้ความสนใจเพราะท่านมัก ไม่กล่าวถึงปัญหาของตน แต่กลับกล่าวถึงสันติภาพโลกรวมไปถึงพระสงฆ์ชาวพุทธอื่นๆ อีกหลายท่านทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศ เช่น ท่านพุทธทาส, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระไพศาล วิสาโล, พระพะยอม กัลยาโณ ,พระธรรมจารยฺติช นัท ฮันท์ เป็นต้น

เมื่อกล่าวมาข้างต้นอาจจะทำให้มองเห็นว่าที่จริงแล้วความรักนั้นไม่ได้เป็นไปทิศทางที่ก่อให้เกิดความสุขหรือความทุกข์เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักในระหว่างชายหญิงหรือความรักที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคู่ครองแล้วนั้นเป็นความรักที่ละเอียดอ่อนและเป็นความรักที่ปมเชื้อหรือเหตุแห่งทุกข์ กล่าวคือ ยิ่งรักมากก็ยิ่งทุกข์มากนั่นเอง ในพุทธปรัชญากล่าวไว้ว่า “ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อมเกิดแต่ความรัก ฉะนั้นผู้พ้นแล้วจากความรักย่อมไม่มีความโศกและภัย” หรือ “ความโศกก็ดี ความร่ำไรรก็ดี ความทุกข์ก็ดี มากมายหลายอย่างมีอยู่ในโลก เพราะอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 213: 89)

ความรักในทางพระพุทธศาสนามีการอนุวัตรตามความเป็นไปในสังคมมนุษย์ ซึ่งเป็นความรักแบบสากล (Universal love) คือ ความเมตตา ความปรารถนาดี ความเห็นอกเห็นใจเป็นความรักที่หวังดี ปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นอย่างจริงใจ มองทุกคนเป็นเพื่อน และไม่ต้องการสิ่งตอบแทน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549: 15)

สภาพสังคมปัจจุบันการดำเนินชีวิตเป็นไปทั้งที่มีปัญหาในชีวิตและราบรื่น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวและสังคมส่วนใหญ่ อาจก่อให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขมาตลอด หลักแห่งความรักเป็นประเด็นใหญ่ๆ ที่นำมาพัฒนาชีวิตได้ จากประเด็นปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นในเรื่องของความรัก

ความรักจึงเป็นสิ่งสำคัญขั้นพื้นฐานที่กักเก็บอยู่ในจิตใจตั้งแต่วัยเด็ก และสามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นความรักที่สมบูรณ์แบบได้เพราะการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ในกลุ่มสังคมเล็ก และกลุ่มสังคมใหญ่ย่อมมีการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน การทำสิ่งหนึ่งย่อมไปกระทบอีกสิ่งหนึ่งเสมอ ทำให้มนุษย์ควรตระหนักว่า การที่เราจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งส่งผลกระทบต่อที่เป็นไปในทิศทางที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนหรือไม่เกิดความทุกข์กับการกระทำของเราหรือไม่ เราควรมีความรักให้กันและกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

กระบวนการพัฒนา คนสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติ นิสัยและพฤติกรรมทั้งภายใน และภายนอก รวมทั้งสามารถพัฒนาตนให้เป็นไปในทิศทางที่ตนและสังคมต้องการได้ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตนเองพอสรุปได้หลายทางอันได้แก่ทางให้รู้และเข้าใจธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่ปรากฏออกมาและไม่ปรากฏออกมาให้เห็นได้ชัดเจน ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว หรือในทางให้รู้และเข้าใจพัฒนาการทางด้านสรีระและภาวะทางจิตที่มีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ หรือเป็นทางให้รู้และเข้าใจกระบวนการพัฒนาตนเองและวิธีปรับตัวของมนุษย์ การเผชิญปัญหา การแก้ปัญหา การพิจารณาสภาพของจิตใจ ทั้งในด้านการกระทำความรู้สึกรู้สึกคิด อารมณ์และแนวทางในการรักษาสุขภาพจิต รวมถึงทางให้เข้าใจตนเองและผู้อื่นที่อยู่ในสังคมได้ และสามารถรับรู้และเข้าใจพฤติกรรมได้อย่างถูกต้อง โดยใช้หลักการและแนวทางจิตวิทยาหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาเป็นตัวกำหนด และในทางให้รู้ศาสตร์ประยุกต์พื้นฐานที่จะนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้เหมาะสม เพื่อดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จสูงสุดในสิ่งที่ต้องการ

บุคคลที่ได้รับการพัฒนาแล้วจะเป็นผู้ที่อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขความสมดุลระหว่างชีวิตงานกับครอบครัวสำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องของความมั่นคงและความก้าวหน้าในงานเป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัวอย่างแยกกันไม่ได้เพราะทุกด้านของชีวิตส่วนตัว การงานส่งผลต่อด้านของการพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อตนเองและครอบครัวแล้วยังรวมถึงลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมอีกด้วยโดยมีองค์ประกอบทางกายภาพ คือ เป็นผู้มีอนามัย

ดี ร่างกายแข็งแรง เป็นผู้ที่ไม่หวาดกลัวต่อผู้อื่น และปัญหาต่างๆ ปฏิบัติตนได้เป็นที่ต้องใจ หรือมีเสน่ห์ และมีความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งทุกอย่างที่ปรากฏให้บุคคลอื่นเห็นนั้น เป็นผลมากจากการได้รับการพัฒนาในด้านอื่นๆ

ผู้วิจัยเห็นว่า หลักคำสอนในทางพุทธศาสนาสามารถที่จะอธิบายหรือมีแนวทางในการให้เหตุผลนำเสนอทางออกที่ถูกต้องและเหมาะสมเกี่ยวกับระหว่างความรักที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้จริง ซึ่งจะศึกษาความหมายและเข้าใจความรักและการพัฒนาคุณภาพชีวิตมีความตระหนักถึงคุณค่าและโทษของความรัก เพื่อเป็นพื้นฐานแนวทางในการปฏิบัติต่อความรักและนำมาพัฒนาคุณภาพองค์ประกอบของความสำเร็จในชีวิตให้ถูกต้องเพื่อประโยชน์และความสุขสงบที่สมคูลได้ตามแนวทางแห่งพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความรักทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความรักทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัย จะทำการศึกษาจากเอกสารอันได้แก่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล และขอบเขตด้านเอกสาร แยกประเภทในการศึกษา ประกอบด้วย (ก) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ (ข) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส วิทยานิพนธ์ งานวิจัย ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความรักทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในทางพระพุทธศาสนานั้นนิยามของความรักมีทั้งในแง่ลบ และในแง่บวกซึ่งสะท้อนให้เห็นพลังและอำนาจของความรักว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์

ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพียงไร นิยามของ “ความรัก” มีหลายแง่มุม ได้แก่

1) สีนหะ (เสนหา) เสนหะคือ สีนหา เป็นความรักฝ่ายอกุศล หรือความรักที่เป็นฝ่ายกิเลสเศร้าหมองแห่งจิตใจ จัดอยู่ในกิเลสกลุ่มโลภะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 34 ข้อ 1065: 272-273) เป็นไวพจน์คำหนึ่งของตัณหา จัดเป็นตัณหาที่มีกำลังอ่อนเฉพาะอารมณ์ที่ผูกพัน คือมีความรัก ความเยื่อใยเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้อง สนิทสนม ผูกพันเป็นญาติมิตร องค์ธรรมของเสนหาคือโลภเจตสิก ในพระสูตรตปิฎก ขุททกนิกายตัณหาวรรค อรรถาธิบายถึงเสนหาว่า “สัตว์โลกผู้มีแต่โสมนัสซาบซ่าน ฉ่ำชื่นด้วยเสนหา มัวแต่แสวงหาความสุขกันอยู่ จะต้องเข้าถึงชาติและชราร่ำไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 341:139) มีอรรถาธิบายเพิ่มเติมในขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถาว่า ฉ่ำชื่นด้วยเสนหา หมายถึงเปียกชุ่มด้วยยางเหนียว คือตัณหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 8 ข้อ 10: 400) กล่าวได้ว่า “เสนหา” เป็นความรักที่เจือด้วยตัณหา เป็นความรักฝ่ายอกุศล เป็นความรักที่มีพื้นฐานมาจาก “โลภะ”

2) เปมะ” จัดเป็นไวพจน์ของตัณหาด้วย ดังที่ปรากฏในคัมภีร์สารัตถปกาสินีว่า “เพราะฉะนั้น ตัณหาแล ท่านเรียกว่า ราคะเพราะกำหนด ว่าฉันทะเพราะพอใจ ว่าเปมะเพราะประพุดิน่ารักใคร่” เปมะ เรียกอีกอย่างว่า ตัณหาเปมะ หรือ เคหสิตเปมะ หมายถึง ความรักอันอาศัยเรือน ได้แก่ ความรักฉันทพ่อแม่ลูก ญาติพี่น้องและสามีภรรยา มีความเกี่ยวเนื่องเป็นครอบครัวเดียวกัน เป็นความรักใคร่ชื่นชมด้วยยึดถือในความสัมพันธ์อันญาติมิตรดังกล่าวและแยกจากกันไม่ได้ องค์ธรรมของเปมะนั้นคือโลภเจตสิก “ความรัก” เกิดจากสาเหตุ 2 ประการคือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อนด้วยการเกื้อกูลกันในปัจจุบันเหมือนดอกอุบลเกิดขึ้นในน้ำ ดังนั้นความรักแบบเปมะเป็นความรักที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน เช่นมารดาบิดา บุตร ธิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว สามี ภรรยาและมิตรสหาย

3) ฉันทะ ในพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ปรากฏความหมายของ “ฉันทะ” ดังนี้คือ “ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 392: 329) ในพระสูตรตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเหล่าภิกษุว่า “ฉันทะ” นั้นจะเป็นกุศลก็ไม่ใช่ เป็นอกุศลก็ไม่ใช่ จึงกล่าวได้ว่า “ฉันทะ” เป็นคำกลางๆ หมายถึงภาวะที่มีความยินดี ความพอใจ เป็นกุศล หรืออกุศลก็ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 62: 25) กล่าวได้ว่า “ฉันทะ” เป็นคำกลางๆ ไม่เป็นทั้งกุศล และอกุศล หมายถึงความพอใจ

4) เมตตา ในพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ อรรถาธิบายถึง “เมตตา” ว่าเป็นความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เรียกว่า เมตตา และควรแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ เปรียบเหมือนกับเราแผ่เมตตาให้กับคนที่เรารัก คนที่เราชอบ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 643: 427) หมายถึง ความเยื่อใย ความเอ็นดู ไม่ตรีจิตความรู้สึกที่เป็นมิตร ความปรารถนาดี ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความผูกมิตรความเป็นผู้รักใคร่ ความปรารถนาให้เขามีความสุข แผ่ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงมีสุขทั่วหน้า

5) เมตตาอัปมัญญา เป็นความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ มีจิตใจที่เท่าเทียมกันในสัตว์ทั้งหลาย ทั่วๆ กันคือแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์โดยเท่าเทียมกัน ไม่แบ่งชั้นวรรณะ แผ่เมตตาไปทั่วทุกทิศทั่วๆ กัน เป็นความรักที่ไม่เลือกว่าบุคคลนั้นเป็นใคร ชนชาติใด สัตว์ใด รวยหรือจน เมตตาไปทั้งมนุษย์และสัตว์ ไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขต

ความหมายของความรักตามนัยต่างๆ ที่กล่าวมานั้น ทำให้มองเห็นนัยที่หลากหลายต่างมุมมองกัน แต่สามารถที่จะประมวลเป็นข้อสรุปได้ดังนี้ คือ เสนหา (เสนหะ) เป็นความรักที่เกิดจากตัณหา เป็นการสนองความต้องการของตนเอง และแยกได้เป็นทิวฏฐิ เสนหา คือความรักที่เกิดจากการเห็นผิด เปมะ หมายถึง เป็นความรักแบบอกุศลที่เป็นความรักที่เป็นกลางๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เคหะสิตเปมะ” เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกัน เช่น พี่รักน้อง เมตตา เป็นความปรารถนาดี อนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความไม่ปองร้ายกันและกัน เมตตาอัปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต และไม่มีประมาณ ไม่จำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์

2. การพัฒนาคุณภาพชีวิต

คำว่า “การพัฒนาตนเอง” (Self-development) หมายถึง การกระทำเพื่อให้เกิดการเจริญส่วนตน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ด้วยความมุ่งมั่นปรารถนา และคำนิยมอันเป็นพฤติกรรมภายใน ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมภายนอกด้านการกระทำที่ดี

การพัฒนาเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง เพราะมีขั้นตอน และมีกรรมวิธีที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ นับตั้งแต่การศึกษาตนเอง การรู้จักตนเอง การประเมินตนเอง เป็นต้น คุณค่าของการรู้จักตนเองว่า ชีวิตของเรานั้น เมื่อพิจารณาวิเคราะห์ดูจะเห็นว่า การได้มาอยู่และรับรู้สิ่งต่างๆ ทั้งที่ถือว่าเป็นตัวตนเราเอง และผู้คนรวมทั้งโลกภายนอก ก็เมื่อชีวิตนี้เป็นการอยู่และการรับรู้ก็ควรจะต้องอยู่ที่ดี และรู้ให้ดี ทั้งนี้จะอยู่อย่างดีก็โดยรู้ถูกต้อง ความรู้ถูกต้องนั้นต้องเริ่มต้นที่รู้ตัวเอง จะเรียนรู้จักตนเองได้ดีก็โดยมีสติ หมั่นเฝ้าตามสังเกตตนเองไม่หยุดหย่อน ตามดูการเคลื่อนไหวในทุกขณะชีวิต ทั้งในด้านร่างกาย และจิตใจ คนที่ฉลาดจริงนั้น จะรู้จัก

ตนเอง และรู้เท่าทันความรู้สึกนึกคิดในใจด้วย จะเคลื่อนไหวอย่างไรก็รู้ตัวพร้อมไม่หลงลืม หรือประมาทขาดสติ เป็นผู้ไม่พลั้งพลาดโดยง่าย การที่เราจะเป็นเช่นนี้ได้ นั่น ต้องอาศัยความเพียรหมั่นฝึกฝน กำหนดรู้ตัวเองไว้ก่อน (สุมน อมรวิวัฒน์, 2553: 138)

หลักการพัฒนาตนเอง แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ (1) การตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการปรับปรุงตนเองเป็นความต้องการในการที่จะพัฒนาตนเองเพื่อชีวิตที่ประสบความสำเร็จ คือ การพัฒนาตนเองในแง่ความรู้และในทุกด้านให้ดีขึ้นมากที่สุด เท่าที่จะทำได้ (2) เป็นขั้นการวิเคราะห์ตนเอง โดยการสังเกตตนเอง ประเมินตนเอง และสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น รวมทั้งเปรียบเทียบบุคลิกภาพที่สังคมต้องการ (3) การวางแผนพัฒนาตนเองและการตั้งเป้าหมาย จากความหมายของการพัฒนาตนเองดังกล่าวสรุปได้ว่า คนเราจะมีความสุข และดำเนินชีวิตให้บรรลุเป้าหมายของตนที่วางไว้ได้ นั้น ต้องมีการพัฒนาตนเอง ให้มีความก้าวหน้า ดีขึ้น เจริญขึ้น ทั้งความประพฤติปฏิบัติ การศึกษา การประกอบอาชีพ การใช้ชีวิตในครอบครัว และในสังคม ดังนั้นหากตัวบุคคล มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ก็เกิดผลดีเกี่ยวกับทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกันในสังคม (ปราณี รามสูตร และจำรัส ดั่งสุวรรณ, 2545: 125)

องค์ประกอบการพัฒนาตนเองมี ประกอบด้วย (1) เพื่อเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) มนุษย์ทุกคนเกิดมาล้วนแต่มามือเปล่าด้วยกันทั้งนั้น แต่ภายหลังจากเกิดมาแล้ว มนุษย์จึงมีทรัพย์สินสมบัติติดตัว ทั้งสมบัติความรู้ ทรัพย์สินเงินทอง และชื่อเสียงเกียรติยศ (2) เพื่อเพิ่มพูนทักษะ และประสบการณ์ทักษะ (Skill) และประสบการณ์ (Experience) เกิดจากการฝึก และศึกษาดูงาน การอบรมเพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในอาชีพที่มีอยู่ให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ได้รับการยอมรับชื่นชมและศรัทธา (3) เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม หรือเจตคติ พฤติกรรม (Behavior) และเจตคติ (Attitude) ของมนุษย์จะเป็นเช่นใด กระบวนการขัดเกลา และพัฒนาตนเองจะเป็นเครื่องบ่งชี้ที่สำคัญที่สุด บุคคลที่มีการศึกษา และฝึกฝนอบรมตนเป็นประจํา ย่อมได้เปรียบกว่าบุคคลทุกประเภทในสังคม การพัฒนาจึงเป็นหัวใจสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของชีวิตมนุษย์ด้วยองค์ประกอบของการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจและการเพิ่มพูนทักษะความสามารถให้ตนเองก้าวสู่ความสำเร็จในชีวิต

ความเชื่อในความเป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ หรือเชื่อในความเป็นมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ จะทำให้เกิดจิตสำนึกที่จะต้องฝึกฝนพัฒนาตนซึ่งแสดงอาการออกมาเป็นความอ่อนน้อมถ่อมตน อันบ่งชี้ถึงความเป็นผู้พร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนาตน เพราะฝึกฝนพัฒนาตน จะทำให้บุคคลมีท่าทีต่อประสบการณ์ทั้งหลายอย่างที่เรียกว่า มองทุกอย่างเป็นการเรียนรู้

ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2541: 19) มนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาไปสู่ระดับการมีสัจการแห่งตนได้ หมายถึง การเป็นตัวของตัวเองอย่างสมบูรณ์ มีความเป็นอิสระสามารถคิด และกระทำการใดๆ ตามมโนธรรม และอุดมการณ์อย่างแท้จริง ซึ่งมาสโลว์ (Maslow) ได้ระบุบุคคลที่เข้าถึงสัจการแห่งตนว่า มีคุณลักษณะที่ เป็นผู้สามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง มีความพร้อมที่จะยอมรับความเป็นจริง มีความสามารถแยกแยะปัญหาส่วนตน และมีความต้องการเป็นส่วนตัว เป็นต้น เพราะกระบวนการพัฒนา คนสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติ นิสัยและพฤติกรรมทั้งภายใน และภายนอก รวมทั้งสามารถพัฒนาตนให้เป็นไปในทิศทางที่ตนและสังคมต้องการได้

3. วิเคราะห์ความรักทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

คุณค่าแห่งความรักเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับมนุษย์และสัตว์ทุกหมู่เหล่า เพราะเนื่องด้วยชีวิตเป็นผู้ที่รักสุขเกลียดทุกข์ความรักจึงถูกใช้ในความหมายแทนสิ่งที่ดึงดูดามที่ ทำให้ทุกชีวิตได้ประสบกับสิ่งที่เรียกว่าความสุข เพราะว่าทุกชีวิตคิดว่าความรักจะเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสุขนี้เอง จึงทำให้ทุกศาสนาให้ความสำคัญกับความรักเป็นอย่างมาก จากการศึกษาที่ผ่านมาทำให้เราสามารถวิเคราะห์ได้ว่า แท้จริงแล้วความรักเริ่มต้นจากที่ตัวของเราเอง ทั้งร่างกายและจิตใจในทางพระพุทธศาสนาได้มีหลักคำสอนธรรมในการพิจารณา กายและจิตใจของตนเองเป็นหลักที่สำคัญ เพราะความรักได้วิเคราะห์ได้ว่าจริงแท้ความรักสามารถนำมาซึ่งความสุขได้จริงหรือ หรือความสุขนั้นจะเป็นความสุขที่แฝงไว้ด้วยความทุกข์หรือโทษภัยอยู่หรือไม่ เป็นการยอมรับกันในเรื่องของความรักที่เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์หรือความรักระหว่างเพศ โดยเฉพาะในการยอมรับในฐานะของปุถุชนที่ต้องมีความรักประเภทนี้ แต่ความรักแบบนี้มักจะทำให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมาได้ง่าย และมักจะนำมาซึ่งโทษมากกว่าคุณค่าหรือนำมาซึ่งการทำลายมากกว่าการสร้างสรรค์หากเรามัวแต่หมกมุ่นหรือยึดติดมากเกินไป หลักการให้ตรวจทานรวมถึงวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความรักที่ดีงามแท้จริง หรือเพื่อให้เกิดความสมดุลแห่ง ความรักในแง่ที่จะไม่ก่อให้เกิดโทษมากนั่นเอง

ดังนั้น จึงทำให้เห็นว่าความรักเป็นเรื่องที่ต้องมี การฝึกฝนเรียนรู้กันอยู่ตลอดเวลาและความรักก็เปรียบเสมือนคุณธรรมอันดีงามนั่นเอง ทุกศาสนาจะมีหลักการ หรือกฎเกณฑ์ตามแนวทางของตนในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้นและสนับสนุนส่งเสริมให้ศาสนิกชนของตนเป็นผู้ดำรงอยู่ด้วยความรักอันดีงามอย่างแท้จริง ความรักแบบเมตตาทั้งสี่นี้ ต้องการให้มนุษย์รักพระเจ้าในฐานะที่เป็นองค์ประกอบอันสมบูรณ์ของคุณค่าด้านศีลธรรม ต้องการให้มนุษย์มีความรักความเมตตาต่อบิดามารดา ญาติพี่น้องและเพื่อน

มนุษย์ทั้งหลาย ในทางคริสต์ก็มีหลักศรัทธาที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้า อันเป็นตัวแทนแห่งคุณธรรมความดีที่พึงปรารถนาและมีหลักศีลธรรมหรือหลักความรักให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ในทางพราหมณ์-ฮินดู มีแนวคิดให้การควบคุมความอยากหรือตัณหา และการฝึกฝนอบรมเมตตาหรือปัญญาให้เกิดขึ้น มีหลักคำสอนว่าด้วยการปฏิบัติระหว่างบุคคลอันดีงามเพื่อส่งเสริมให้เกิดความรักความเมตตาต่อกันและกัน หรือปรัชญาของจื้อก็มีคำสอนที่เน้นในเรื่องจิตใจที่เกี่ยวกับความรักและคุณธรรมอันดีงามทั้งหลายเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขเมื่อเรากล่าวถึงความรักแล้วทำให้เราเห็นว่าความรักในอีกมุมหนึ่งก็เป็นสิ่งที่สวยงามและมีคุณค่าหรืออันมีค่าอยู่มาก ทั้งในคุณค่าต่อตนเองและคุณค่าที่เกิดขึ้นกับผู้อื่นไปถึงสังคม หากว่าเราเลือกที่จะยอมรับและเข้าใจในคุณค่าแห่งความรักนั้นแท้จริงผู้มีความรักนั้นย่อมเป็นผู้ที่เป็นอยู่อย่างมีความสุข คำกล่าวนี้น่าจะเป็นคำกล่าวที่ถูกต้อง

ความรัก นั้นต้องเป็นความรักความปรารถนาดีต่อผู้อื่นเป็นสำคัญ หรือเรียกว่าเมตตาธรรม เพราะความรักแบบเมตตาเป็นความรักที่ต้องการให้คนอื่นมีความสุข อีกทั้งยังเป็นความรักที่ไม่มีเวรไม่มีภัย กล่าวคือเป็นความรักที่ไม่ได้มุ่งหวังที่จะเอาจากใครๆ หรือไม่คิดเบียดเบียนผู้ใดเป็นความรักที่บริสุทธิ์ เมื่อบุคคลใดก็ตามที่มีความรักอันบริสุทธิ์เช่นนี้แล้ว ก็ย่อมที่จะได้พบกับความสุขกายสุขใจทั้งจากการที่ตนเองที่เป็นผู้ให้ในความสุขต่อผู้อื่นและทั้งจากการที่ผู้อื่นก็ยอมให้ในความรักหรือความรู้สึกอันดีตอบแทนกลับมา ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงคุณค่าอันเกิดจากการประกอบไปด้วยความรักที่บริสุทธิ์ประเภทนี้เมตตาไว้หลายประการ เช่น หลับเป็นสุข ตื่นก็เป็นสุขไม่มีฝันร้าย หน้าตาผ่องใส (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 1: 194)

ความรักเป็นสิ่งที่สวยงาม การยอมรับนับถือซึ่งกันและกันตามฐานะเห็นความสำคัญของ ความแตกต่างระหว่างบุคคล นั้นเป็นการยอมรับการอยู่ร่วมกันมีโอกาสที่จะเป็นตัวของตัวเองได้ ไม่ควรมีการบังคับให้คนอื่นฯ คิดหรือทำตามให้คนหนึ่งพอใจ อยากให้ทำอะไรให้เป็น ซึ่งถือว่าเป็นการลู่แก่อานาจขาดเมตตา ผิดคุณธรรมและจริยธรรมในการครองคู่หรือการเป็นคนที่ติดต่อกัน เพราะความใจกว้างและการรู้จักปรับตัวเข้าหากันในแนวทางที่สร้างสรรค์บนพื้นฐานของความสมเหตุสมผล จึงเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นในการครองเรือน การปลูกความรู้สึกเกี่ยวกับประชาธิปไตยให้ขึ้นสู่กระแสสูงเช่นปัจจุบันด้วยแล้ว ต้องคำนึงถึงสิทธิส่วนบุคคลมากขึ้น และความรู้สึกดังกล่าวน่าจะเป็นค่านิยมที่แพร่หลายกลายเป็นส่วนประกอบของคุณธรรมและจริยธรรมที่สังคมโดยทั่วไปยอมรับมากขึ้น คุณธรรมในข้อนี้เทียบได้กับ “คารวธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 173: 233) และการ

รู้จักแบ่งปัน เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมและร่วมมือกัน หมายถึงการประสานสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ความคิดในการตัดสินใจหรือการครอบครองสิทธิประโยชน์ต่างๆ ในทางด้านวัตถุและจิตใจ ถือว่าขาดคุณธรรมและผิดจริยธรรมเพราะต้องมีการรับรู้ การช่วยเหลือ แบ่งปัน ทั้งด้านทรัพย์สินสิ่งของ ภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบ และทุกข์สุขให้ทั่วถึงกัน

โดยความรักความปรารถนาดีนี้เราอาจจะมอบให้แก่เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมชาติ หรือแม้กระทั่งเพื่อนร่วมโลก ดังเช่นที่คริสต์สอนให้รักเพื่อนบ้านหรือพุทธปรัชญาที่สอนให้คนแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งหลาย หรือแม้แต่การเมตตาหรือปรารถนาดีแม้กระทั่งศัตรูหรือผู้ที่เราไม่ชอบใจในปรัชญาอิสลาม ในปรัชญาพราหมณ์ก็จะมีหลักการในการปฏิบัติตนเองต่อผู้อื่นอันแสดงออกถึงความรักความปรารถนาดีดังกล่าวต่อผู้อื่น เหล่านี้ถือว่าเป็นความรักที่สร้างคุณค่าให้แก่สังคมและประเทศชาติส่วนรวมได้ โดยความรักปรารถนาดีดังกล่าวนี้เองที่จะทำให้บุคคล กลุ่มคน หรือประชาชนภายในสังคมนี้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ไม่ขัดแย้งกัน โดยในพุทธปรัชญาก็ได้กล่าวถึงธรรม 6 อย่างที่มีอุปการะมาก เรียกว่า สาธารณียธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 50: 106) ซึ่งประกอบด้วยความรักความปรารถนาดีหรือความรักแบบเมตตาเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นเหตุให้ระลึกถึงแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน เพื่อความไม่วิวาท อันจะทำให้เกิดความรักความสามัคคีปรองดองและเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

อภิปรายผล

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตนเอง คือ ทำให้รู้และเข้าใจธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่ปรากฏออกมาและไม่ปรากฏออกมา ทำให้รู้และเข้าใจพัฒนาการทางด้านสรีระและภาวะทางจิตที่มีผลต่อการแสดงพฤติกรรม ทำให้รู้และเข้าใจกระบวนการและวิธีปรับตัวของมนุษย์ ทำให้เข้าใจตนเองและผู้อื่นที่อยู่ในสังคมได้ ทำให้รู้ศาสตร์ประยุกต์พื้นฐานที่จะนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้เหมาะสม ทำให้ลดปัญหาที่มีอยู่ให้หมดไปและป้องกันปัญหาใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น ทำให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์บางอย่างที่ต้องการ ทำให้มีเครื่องมือที่มีคุณภาพสำหรับการพัฒนาตนและสังคมสิ่งแวดล้อมไปตลอดชีวิต ทำให้เข้าใจหลักการเทคนิคและวิธีการต่างๆ ที่เป็นกระบวนการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ และทำให้มีทักษะในการพัฒนาตนเองไปตลอดชีวิต ประโยชน์ของการพัฒนาตนเองจะส่งผลให้ตัวบุคคลมีการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเต็มภาคภูมิ และมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมมีภาวะเข้มแข็งในจิตใจที่จะเผชิญ

กับปัญหาและสามารถแก้ปัญหาได้

ปรัชญาความรักในพุทธศาสนาเถรวาท และงานเขียนเรื่องซิมโพเซียม (Symposium) ของเพลโตพบว่า พุทธปรัชญาแบ่งความรักได้เป็น 4 ประเภท สีเนหะ เปมะ เมตตา และฉันทะ ส่วนบ่อเกิดของความรักเป็นเจตสิกที่เข้าไปประกอบกับจิต (วิญญาณ) และก่อให้เกิดความรักประเภทต่างๆ และพบว่าความรักแบบฉันทะนำไปสู่นิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด และนิพพานเป็นภาวะของผู้ไม่มีกิเลส ถือเป็นการดับต้นเหตุอุปาทานทั้งหลายเป็นการสิ้นภพสิ้นชาติ ไม่มีเวียนวายเป็นอีกต่อไป (พระอำนาจ เขมปญโญ (ยอดทอง), 2545: 20-21)

ดังนั้น ความรักความปรารถนาดี หรือเมตตา นี้ยังเป็นความรักที่มีความต้องการที่จะนำสิ่งดีงามหรือประโยชน์ไปสู่ส่วนรวมหรือผู้คนทั้งหลายเป็นหลัก จึงทำให้ความรักในส่วนนี้เป็นความรักที่มีไข่มุ่งเพื่อให้บุคคลอื่นมาสนองความต้องการของตน แต่เป็นภาวะจิตที่ยินดีในการที่บุคคลทั้งหลายจะมีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข มีภาวะที่เจริญต่างๆ ได้แก่ ฉันทะ ปิยะ เปมะ ความหมายในแง่กุศล ได้แก่เมตตา กรุณา และความหมายเชิงคุณค่า ความหมายเชิงคุณค่าที่เป็นความรักในสังคมแบ่งได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ รักตนเอง รักคนใกล้ชิด รักสังคม และความรักอันบริสุทธิ์ และพบว่าความรักในทางจริยศาสตร์มี 2 ประเด็นคือ ปัญหาการทำแท้ง และปัญหาการรุณยฆาต (พระมหาปริชา ปริญาณจาโร (หลักโคตร), 2545: 19)

รักเป็นความหมายเชิงบวก เป็นความดีในตัวเอง เป็นความรู้สึก เป็นอารมณ์ เป็นกิริยาของจิตมนุษย์ รักแท้เกิดขึ้นที่ใจ เพราะเป็นคุณสมบัติของจิต คือรักเป็นหนึ่งในเจตสิก 52 (ฉันทเจตสิก) สารของความรักมีหนึ่งเดียว คือ ฉันทะ ความพอใจ แต่คนรู้จักความรักในบทบาทหลากหลาย เช่น สีเนหา ราคะ และเมตตา ซึ่งดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของความรัก (พระมหาสมจินต์ วันจันทร์, 2548: 11) ทำให้ความรักนี้กลายเป็นแรงผลักดันหรือเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างสรรคในสิ่งที่ดีงามต่างๆ ให้เกิดขึ้นภายในสังคมในรูปแบบของการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์หรือการสังคมสงเคราะห์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นภายในสังคมในรูปแบบของการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์หรือการสังคมสงเคราะห์ต่างๆ โดยการชวนช่วยช่วยเหลือเกื้อกูลหรือกระทำซึ่งประโยชน์ต่างๆ ซึ่งการแสดงออกทางความรักดังกล่าวนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นการสร้างความผูกพันซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลในสังคม ยิ่งผู้ที่เดือดร้อนหรือผู้ทุกข์ยากที่ได้รับการช่วยเหลือด้วยแล้ว ก็ย่อมที่จะมีความซาบซึ้งใจต่อผู้ให้ในความรักความปรารถนาดีนี้เป็นอันมาก จึงก่อให้เกิดความรักที่ดีงามตอบแทนกลับมา และเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นสุขหรือสร้างบรรทัดฐานที่ดีงามแห่งความรักความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันให้กับสังคมและประเทศชาติรวมถึงส่วนร่วม

องค์ความรู้จากงานวิจัย

การนำหลักที่เกี่ยวกับความรักมาใช้ในการพัฒนาชีวิตของตนเองและการอยู่ร่วมกับคนอื่นในครอบครัวในสังคมร่วมกันอย่างมีระเบียบ เกื้อกูลกันถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ไม่แบ่งแยกเอาไรต์เอาเปรียบกัน โดยเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ ตัวก่อน เช่น ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องรีบเร่งและรวมพลังกันจัดการ เพราะเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ หรือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชน อาคาร ฯลฯ

ความรัก จึงเป็นแรงบันดาลใจ และแรงขับเคลื่อนให้เราประสบความสำเร็จได้ ฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งในการปลูกความรักให้เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งต้องเป็นความรักในแบบของเมตตา หรือรักในลักษณะของฉันทะ ไม่ใช่ปล่อยให้ความรักกลายเป็นความหลงมัวเมาจนย้อนกลับมาทำร้ายตัวเราเอง

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดียในฐานะเป็นพลังทางจิตวิญญาณที่ต่อต้านความมอญติธรรมทางสังคม ต่อต้านพิธีกรรม ประเพณี และการบวงสรวงสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ยกเลิกระบบวรรณะ และส่งเสริมความเสมอภาคของมนุษย์ อันเป็นมูลเหตุของการเกื้อกูลกันในสังคม เป็นการจุดประกายความรักขึ้นในสังคมศรีลังกา ณ ขณะนั้น เราสามารถใช้หลักมงคล 38 ประการในการพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เราควรหมั่นตรวจสอบตนเองอยู่เสมอว่าเราขาดมงคลในข้อใด และควรปฏิบัติให้ถึงพร้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้

สรุป

แนวคิดพื้นฐานของความรัก จัดว่าเป็นนามธรรมจับต้องไม่ได้ แต่มนุษย์สามารถรับรู้ถึงความรักได้โดยออกมาในรูปของความคิด ความพอใจ ความซาบซึ้งใจ ฯลฯ ความหมายของความรักได้จากคำเหล่านี้ คือ เสนหา (สินะหะ) เป็นความรักที่เกิดจากตัณหาเป็นการสนองความต้องการของตนเอง เปมะ เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกัน เช่น พี่น้อง สามิภรรยา เมตตา เป็นความปรารถนาดี อนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไม่ปองร้ายกันและกัน เมตตาอัปปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขต และไม่มีประมาณ ไม่จำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์

ความสำคัญของความรัก มีทั้งในแง่ความกตัญญูกตเวที ความเป็นกัลยาณมิตร การรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความรักในทางพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ (1) ความรักตนเอง เป็นความรักแบบสินะหะที่เจือด้วยตัณหา อันประกอบไปด้วยคุณ คือเป็นความสุขขั้นต่ำของมนุษย์ เป็นความสุขสบายทางร่างกาย เป็นความสุขใจ

ชื่นฉ่ำ สบายใจ ส่วนโทษคือเป็นความสุขที่เจือด้วยความทุกข์ และก่อให้เกิดอคติได้ (2) ความรักผู้อื่น จัดเป็นความรักแบบเปเมะ เกิดจากเหตุปัจจัย 2 ประการ คือด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน และด้วยการเกื้อกูลกันในชาติปัจจุบัน สามารถแบ่งได้เป็น 3 อย่าง คือ ความรักระหว่างพ่อแม่และลูก ความรักระหว่างสามีภรรยา ความรักระหว่างเพื่อน และ (3) ความรักแบบเมตตา เป็นความรักที่อยากให้ผู้อื่นมีความสุข และสามารถพัฒนาความรักแบบเมตตาให้เป็นความรักแบบเมตตาอัปมัณฺญา คือความรักที่แผ่ไปสู่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายด้วยความเสมอกัน ไม่มีประมาณ และไม่มีขอบเขต

การพัฒนาชีวิต เป็นการเรียนรู้ การฝึกฝนควบคุม ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง มุ่งมั่นพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพของมนุษย์ ตามความเชื่อพื้นฐานที่ว่า มนุษย์ต่างจากสัตว์ทั่วไป ด้วยมีปัญญาที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนได้ ดังพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดบรรดาสาวก และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อบรรลุถึงความสงบสุข ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ทั้งปวง เป็นอิสรภาพแท้จริง ที่เรียกว่า นิพพาน การบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตนเองโดยผ่านกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตนั้นคือหลักมงคล 38 ประการ

กระบวนการตามลำดับขั้นของมงคล 38 ประการ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ตั้งแต่ข้อ 1 การไม่คบคนพาล ถึงข้อ 18 การบำเพ็ญทานและสงเคราะห์มวลประชานับเป็นการพัฒนาชีวิตในระดับต้น คือ เรื่องของการสร้างชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม การศึกษา การทำมาหาเลี้ยงชีพ เรื่องครอบครัว และแม้ในส่วนที่เกี่ยวกับการทำงานก็มุ่งดเว้นเพียงงานไม่มีโทษ อันจะทำให้ผิดกฎหมายบ้านเมือง และงานที่จะทำให้อื่นติเตียนได้ ส่วนมงคลตั้งแต่ข้อ 19 ที่ว่าด้วยการเว้นจากบาป ถึงข้อ 30 ที่ว่าด้วยการสนทนาธรรม นับเป็นการพัฒนาชีวิตในระดับกลาง คือเป็นเรื่องของการพัฒนาชีวิตเพื่อการปรับปรุงจิตใจให้ก้าวหน้าโดยตรง และความมุ่งหมายสำคัญขององค์ธรรมในระดับนี้ เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น สุดท้ายมงคลตั้งแต่ข้อ 31 ที่ว่าด้วยตบะ ถึงข้อ 38 ว่าด้วยจิตเกษม นับเป็นการพัฒนาชีวิตในระดับสูงสุดเพื่อความสิ้นกิเลส เป็นกระบวนการมุ่งปฏิบัติธรรมะเพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นไป เป็นการสร้างตนให้เป็นผู้สิ้นอาสวะกิเลส บรรลุอรหัตต มุ่งสู่พระนิพพาน ตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตในทางพระพุทธศาสนา

ความรักสามารถนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตในหลายด้าน ประกอบด้วย ความรักเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อตนเอง คือ เมื่อเรารักตัวเองและเห็นคุณค่าในตัวเอง เราจะสามารถ

ดำรงชีวิตอย่างมีวิจารณ์ญาณ และมีความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ความรักเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อครอบครัว ครอบครัวจะมีความสุขได้ก็ย่อมเกิดจากรัก การปฏิบัติหน้าที่และแสดงบทบาทที่เหมาะสม ครอบครัวเปรียบเสมือนรากแก้วของต้นไม้ที่จะต้องมี ความสมบูรณ์ แข็งแรง มั่นคง เพื่อเอื้ออำนวยต่อการค้าจุนและประดับประดาให้สมาชิกใน ครอบครัวดำเนินชีวิตไปได้อย่างราบรื่น เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ความรักเพื่อพัฒนาคุณภาพ ชีวิตต่อคู่ครองหรือคนรัก คู่รักต้องรู้จักสั่งสมความรักแบบเมตตา เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว และเพื่อความรักที่ยืนยาว ความรักเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อการทำงาน ในที่ใดๆ ก็ตาม ใน ที่ทำงานบรรยากาศดีทำงานอย่างมีความสุขช่วยเหลือกันด้วยความจริงใจ งานนั้นจะประสบ ผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและ ความรักต่อสังคมและประเทศชาติส่วนรวม ความรักจะ เป็นพลังงานขับเคลื่อนให้สามารถสร้างสรรค์สิ่งดีงามต่างๆ แก่สังคมได้

บรรณานุกรม

- ปราณี งามสูตร และจำรัส ดั่งสุวรรณ. (2545). **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตนเอง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ธนะการพิมพ์.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. (2539). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). **สิทธิมนุษยชนสร้างสันติสุขหรือสลายสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิกจำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). **วาทะไมตรีสู่วาทะธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมมิก จำกัด.
- พระมหาปรีชา ปริญญาจารย์ (หลักโคตร). (2545). “ความรักในพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมจินต์ วันจันทร์. (2548). **ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กัลปพฤกษ์.
- สารานุกรมเสรี. (29 พฤศจิกายน 2558). **ทัชมาฮาล**. สืบค้นเมื่อ 4 มกราคม 2562, จาก: <https://th.wikipedia.org/wiki/ทัชมาฮาล>
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2535). **กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

แนวคิดเกี่ยวกับไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมร่วมสมัยของวัดร่องขุ่น
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

The Concept of Tri- bhumi in the Contemporary Buddhist Arts
Made by Rongkhun Temple Muang district Chiangrai province

อำนาจ ชัดวิชัย

พระอธิวัฒน์ รตนวณฺโณ, จันทรธัมม์ ตาปูลิง

Amnat Khadvichai

Phra Athiwat Ratanavanno, Chantarath Tapuling

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

ลิปิกอร์ มาแก้ว

Lipikorn Makaew

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

Rajamangala University of Technology LannaCorresponding

Corresponding Author, Email: Kingkong_emmi@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรม และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมของวัดร่องขุ่น จังหวัดเชียงราย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ความเป็นมาและความสำคัญของไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมเป็นคติความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาที่แสดงออกมาเป็นองค์ความรู้ด้วยวิธีการสร้างจินตภาพที่สะท้อนถึงรูปลักษณ์ของงานด้านพุทธศิลปกรรม โดยอาศัยสัญลักษณ์ต่างๆ ในทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับไตรภูมิ อันประกอบด้วย กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ ที่มีรูปแบบและเทคนิคการสร้างสรรคที่หลากหลายสะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับงานพุทธศิลป์ ที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนสถาน

2) ไตรภูมิที่สะท้อนในงานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่วัดร่องขุ่น จังหวัดเชียงราย เป็นผลงานที่นำมาสร้างสรรค์บนพื้นฐานความเข้าใจของแนวคิดแบบโบราณที่

ผสมผสานกับแนวความคิดที่เป็นรูปแบบใหม่ แสดงออกในลักษณะงานที่ร่วมสมัยเป็นรูปแบบที่เป็นปัจเจกทัศนคติที่ใส่ความเป็นตัวตนของอาจารย์เฉลิมชัยลงไปในงานออกแบบ ที่สื่อให้เห็นถึงการรับรู้พุทธปรัชญา และการสื่อความหมายภายใต้บริบทในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างจากในอดีต ลักษณะกระบวนการดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างมากต่อการออกแบบของช่างไทยในปัจจุบัน

คำสำคัญ: ไตรภูมิ, พุทธศิลปกรรมร่วมสมัย, วัดร่องขุ่น

Abstract

This article is of three objectives: 1) to study the history and importance of the Triphum in Buddhist arts and 2) to analyze the Tribhum in Buddhist art works of Wat Rong Khun. Chiang Rai By using Documentary Research.

The research results are as follows: 1) The history and importance of the Tribhum in Buddhist art is a belief in Buddhist cosmology that is expressed as a body of knowledge by means of creating an image that reflects the appearance of Buddhist art work. by using various symbols in Buddhism about the Triphum which consists of kamabhumi, figure, and non-figurative figure with a variety of creative styles and techniques, reflecting the symbolic meanings associated with Buddhist art. appearing in the buddhist temple.

2) Tribhum reflected in art and architecture at Rong Chun Temple Chiang Rai It is a work that is created based on the understanding of ancient concepts combined with new concepts Expressed in a contemporary style, it is an individualistic style that infuses Ajarn Chalermchai's identity into the design. That conveys the perception of Buddhist philosophy and communication under the context of today's society which has a different form than in the past The nature of the process has a great influence on the design of today's Thai craftsmen.

Keywords: Tri- bhumi, Contemporary Buddhist Arts, Rongkhun Temple

บทนำ

เมื่อจิตใจของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ มีความสันติสุขปราศจากความขัดแย้งในเรื่องต่างๆ จึงเป็นโอกาสที่ทำให้มนุษย์ได้สร้างสรรค์สื่อความหมายเพื่อสนองความรู้สึกในรูปแบบของศิลปกรรมขึ้นมาหลายประเภทเช่นจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม และดนตรีการแสดงแต่ศิลปกรรมที่เป็นผลงานของมนุษย์จากอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้นั้นจะพบหลักฐานปรากฏในจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมโดยผลงานที่เป็นทัศนศิลป์เหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ของมนุษย์ในยุคนั้นๆ และได้รับสืบทอดต่อมาถือเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่เป็นรูปแบบสะท้อนให้เห็นเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตได้หลายด้าน (ดารารพร เหมือนนอก, 2541: 1)

ในงานวิจิตรศิลป์หรือวิสุทธิศิลปะหมายถึง ศิลปะบริสุทธิ์ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์สร้างของมนุษย์มี 5 สาขา จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ดุริยางกรรมและวรรณกรรม ในการวาดภาพ จิตรกรต้องมีทั้งความคิดความบังดาลใจและจินตนาการจนเกิดเป็นมโนภาพและด้วยพลังแห่งสมาธิเมื่อความชำนาญความประณีตความสามารถทางเทคนิคและความศรัทธาซึ่งช่างเขียนจะถ่ายทอดมโนภาพนั้นให้ปรากฏเป็นรูปธรรมอันจะทำให้ผู้ชมรู้สึกได้โดยทางอินทรีย์สัมผัสที่ทำให้เกิดความประจักษ์แห่งศิลปะนั้นและมีผลให้จิตใจเป็นสุขในทางคุณธรรมจริยธรรมและสุนทรียศาสตร์นั่นก็คือจิตรกรรมเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้จิตใจสูงขึ้น (พระพงศศักดิ์ อภิชาติโว (รุ่งสง), 2549: 9)

พุทธศิลป์มาจากคำ หมายถึงศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปธรรมและสร้างขึ้นเพื่อช่วยสืบสานพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปทั้งที่เป็นสถาปัตยกรรมวัดวาอารามประติมากรรมพระพุทธรูปและจิตรกรรมต่างๆ ภาพเขียนสีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของไทยมีรูปแบบและองค์ประกอบภาพถูกจัดเรียงอย่างมีแบบแผนลักษณะของภาพเป็นแบบอุดมคติมีเส้นสายประณีตสวยงามจุดเด่นเป็นภาพเขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาวรรณกรรมทางศาสนาวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตชุมชนหรือเหตุการณ์สำคัญๆ ในขณะนั้นโดยจิตรกรได้ใช้ความเพียรพยายามในการสร้างสรรค์จินตนาการและแรงบันดาลใจเพื่อถ่ายทอดความคิดให้ปรากฏออกมาเป็นภาพเขียนโดยเริ่มจากลายเส้นการระบายสีจนขึ้นงานเสร็จสมบูรณ์เป็นผลงานที่เต็มไปด้วยสุนทรียภาพส่งผลให้ผู้พบเห็นมีจิตใจเป็นสุขและเป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอันเป็นมรดกของชาติที่ชนรุ่นหลังต้องศึกษาต่อไป

จิตรกรรมจึงเป็นสื่อสำคัญอย่างหนึ่งที่มีบทบาทในการเผยแผ่พุทธธรรมทางพุทธศาสนาที่ผู้วาดหรือจิตรกรได้สื่อออกมาทางภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยมีเนื้อหาหรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาในเรื่องต่างๆ ทั้งพุทธประวัตินิทานชาดกที่เป็นคติทางธรรมที่เตือนใจพุทธศาสนิกชนอีกทั้งภาพจิตรกรรมที่จิตรกรทั้งหลายเหล่านั้นสื่อถึงคุณค่าทั้งทางด้านสุนทรียศาสตร์ประวัติศาสตร์โบราณคดีคติความเชื่ออันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถหล่อหลอมและต่อยอดถึงอุดมการณ์ทางการเมืองความคิดความเชื่อต่างๆ ในอดีตให้แก่คนรุ่นหลังได้อย่างไม่รู้ตัว

ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้สร้างงานตัวงานศิลปะและผู้เสพงานศิลปะโดยประเมินจากทฤษฎีการสร้างสรรคทางศิลปะคือ ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้สร้างงานกับตัวงานเป็นการสร้างคุณสมบัติทางสุนทรียะจากสิ่งที่ไม่มีความสมบูรณ์ทางสุนทรียะให้ออกมาเป็นผลงานศิลปะการพิจารณาคุณค่าของผลงานศิลปะจะดูจากความสำเร็จทางสุนทรียะว่าเป็นไปตามที่ผู้สร้างตั้งใจไว้หรือไม่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวงานศิลปะและผู้เสพงานศิลปะคือจะต้องมีตัวผลงานที่สามารถแสดงคุณสมบัติทางสุนทรียะในระดับหนึ่ง ที่ทำให้ผู้เสพงานเกิดความคิดทางสุนทรียะจากการหยั่งเห็นขึ้นโดยขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้เสพงานที่จะส่งผลการเสพงานนั้นๆ ด้วย ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้สร้างงานศิลปะกับผู้เสพงานนั้นเป็นความสัมพันธ์โดยผ่านผลงานศิลปะซึ่งทำให้เห็นความสำคัญของผลงานศิลปะยิ่งขึ้น ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวนี้จะช่วยให้เข้าใจศิลปะและสามารถประเมินคุณค่าทางสุนทรียะได้ชัดเจนขึ้น (บุญส่งชัย สิงห์กานานนท์, 2541: 5-7)

การพัฒนาภูมิปัญญาของไทยในอดีตสืบสานวิวัฒนาการสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันและในอนาคตให้ดำรงอยู่กับสังคมไทยต่อไปสำหรับศิลปกรรมและจิตรกรรมของคนรุ่นใหม่ทำงานโดยเฉพาะด้านจิตรกรรมไทยที่มีแนวความคิดกระบวนการทำงานผลงานที่เป็นเอกลักษณ์และประสบความสำเร็จมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับชื่นชมในปัจจุบันหนึ่งในศิลปินที่โดดเด่นเป็นที่ยอมรับในจังหวัดเชียงรายก็คือ อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ผลงานทุกชิ้นของอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ได้สร้างชื่อและคำนิยามให้กับตัวเองในนามศิลปินและจิตรกรร่วมสมัยที่สร้างสรรค์งานโดยยึดถือและสะท้อนถึงวิถีชีวิตของสังคมไทยเป็นศิลปะที่ได้ร้อยเรียงอดีตเข้ากับปัจจุบันอย่างกลมกลืนเป็นแบบฉบับเฉพาะตัวจากศรัทธาและแรงบันดาลใจในพุทธศาสนาผลงานในเชิงพุทธศิลป์ที่งดงามในเส้นสายได้นำผู้คนเดินทางไกลชดกับพุทธศาสนามากขึ้น

ในปัจจุบันงานที่สร้างสรรค์ของอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ที่โดดเด่นมากด้านพุทธศิลปกรรมและผลงานจิตรกรรมที่วัดร่องขุ่น จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นการสร้าง

ศิลปะอันล้ำค่าให้แก่แผ่นดิน เพื่อทดแทนประเทศชาติอันเป็นที่รักยิ่งของศิลปินมีทั้งงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรมปูนปั้น และงานจิตรกรรมไทยซึ่งเป็นศิลปะไทยประยุกต์สมัยใหม่สามารถสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดเชียงราย ในด้านต่างๆ มีผลงานศิลปะเป็นแบบเฉพาะตัวจากศรัทธาและแรงบันดาลใจในพระพุทธศาสนาผลงานในเชิงพุทธศิลปกรรมที่สะท้อนให้เห็นในเชิงศิลปะร่วมสมัยถ่ายทอดความรู้ผ่านงานพุทธศิลป์ให้เห็นัจธรรมโดยเฉพาะภพภูมิอันมีนรก – สวรรค์ เป็นบรรทัดฐานในผลของเฉลิมชัยโชษิตพิพัฒน์ ซึ่งส่งผลโน้มนำให้ผู้คนในสังคมปัจจุบันรู้สึกการกระทำบาป – บุญ และหันเข้ามาใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามากขึ้นความงดงามในเส้นสายศิลปะและสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมช่วยน้อมนำผู้คนเดินทางเข้าสู่ธรรมะได้ง่ายขึ้น (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562:ออนไลน์)

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นย่อมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสำคัญของผลงานศิลปกรรมที่ผ่านการสร้างสรรค์ของศิลปินซึ่งบอกถึงความเป็นเอกในเชิงศิลป์ที่มีแรงบันดาลใจจากความศรัทธาทางพุทธศาสนาอันแน่วแน่และความตั้งใจในการสร้างผลงานศิลปะอันมีคุณค่าทั้งทางด้านศิลปกรรมและทางด้านพุทธศาสนาเป็นพุทธศิลปกรรมและจิตรกรรมที่ได้ร้อยเรียงศิลปะกับความเชื่อทางศาสนาได้อย่างกลมกลืนและมีเอกลักษณ์เด่นชัดทั้งด้านความคิดและกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานซึ่งได้ยึดถือและคติความเชื่อทางด้านพุทธศาสนาผ่านผลงานสถาปัตยกรรม ที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทางด้านการสืบทอดผลงานของรูปแบบใหม่ที่แสดงออกมาโดยวิธีการสร้างสรรค์ในด้านศิลปกรรมที่ได้แลเห็นปัจจุบัน

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาผลงานพุทธศิลปกรรมของวัดร่องขุ่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ที่ผ่านการแสดงออกมาโดยศิลปินที่ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่ทำให้เห็นโดยผ่านงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม เพื่อศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมร่วมสมัย วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมร่วมสมัยจากผลงานของวัดร่องขุ่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อันจะเป็นการนำองค์ความรู้จากจิตรกรรมสู่งานวิชาการและถ่ายทอดไปสู่สังคมซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาด้านพุทธศาสนาและพุทธศิลป์และผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรม
- 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมของวัดร่องขุ่น จังหวัด

เชียงราย

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จะศึกษาวิจัยขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมในกรณีศึกษาวัดร่องขุน และผลงานของเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ แนวคิดความเชื่อในเรื่องของไตรภูมิ และคุณค่าด้านต่างๆ ที่สะท้อนแนวคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาต่อความเชื่อของคนไทยในปัจจุบัน และชาวจังหวัดเชียงราย ที่มีภาวะวิเคราะห์เป็นประเด็น

ขอบเขตด้านเอกสาร ประกอบด้วย (1) เอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎกอรุณรัตนสูตรฉบับภาษาไทยและฉบับภาษาบาลีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2) เอกสารข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากผลงานของศิลปินอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ในรูปแบบภาพวาดจิตรกรรม คัมภีร์ ตำรา และเอกสาร ที่เกี่ยวกับไตรภูมิทั้งที่เป็นงานวิชาการ เอกสารงานวิจัย และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1) ความเป็นมาและความสำคัญของไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรม

คติความเชื่อเรื่องของไตรภูมิ มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์งานช่างได้อย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจหลักธรรมนำมาเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจตลอดถึงการวางตำแหน่งสถาปัตยกรรม ที่แสดงให้เห็นถึงศูนย์กลางของจักรวาลประกอบความเชื่อของไตรภูมิที่ได้แบ่งตามผลของการกระทำที่นำไปเกิดในชั้นต่างๆ หรือการแบ่งตามหลักของจริยธรรม นอกจากงานด้านสถาปัตยกรรม ที่มีส่วนประกอบต่างๆ ตั้งหน้าวิหารจนถึงหลังคาวิหาร งานในด้านปติมากรรมที่ได้แสดงถึงภพภูมิ หรือเป็นสัญลักษณ์เป็นบริวารที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น เช่น สัตว์ป่าหิมพานต์ รวมถึงนรก เปรต เทพ พรหมในแต่ละชั้นภูมิ

แนวความคิดเกี่ยวกับไตรภูมิได้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม ทำให้เป็นที่สนใจของคนทั่วไป สถาปัตยกรรมสมัยปัจจุบันได้นำแนวความเชื่อทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องของไตรภูมิ นอกจากความสวยงามด้านศิลปะแล้วก็จะได้รับความรู้ด้านคำสอนของศาสนาไปด้วย ถือว่าเป็นการนำเสนออีกรูปแบบหนึ่ง และเป็นการย้ำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องกรรม (คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, 2528: 243.)

ความเข้าใจรากเหง้าทางวัฒนธรรมเพื่อการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคม และยุคสมัยเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความรู้จากอดีต การรู้เฝ้าระวังความรู้ด้านคติจักรวาลล้านนา

ในเนื้อหาที่ผ่านมาเป็นข้อมูลเชิงวรรณกรรมที่ส่วนหนึ่งถูกศึกษาและนำมาออกแบบเป็นงานพุทธศิลป์ เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาประกอบพิธีกรรมหรือมากราบไหว้บูชาพระพุทธรูป พระธาตุ ได้พบเห็นจักรวาลที่จำลองผ่านวัด และสอดแทรกอยู่ในทุกผลงาน เกิดความเข้าใจในพระธรรม คำสอน และแนวทางปฏิบัติอันจะนำไปสู่การหลุดพ้นได้ โดยแบ่งประเภทของคติจักรวาลที่ถ่ายทอดผ่านผลงานทางพุทธศาสนา ดังนี้

1) งานพุทธศิลป์เพื่อแสดงความเป็นศูนย์กลางของจักรวาล คติโบราณในการสร้างสรรค์งานพุทธสถาปัตยกรรมไทยโดยให้ความคิดในเบื้องต้นแรกเกี่ยวกับการออกแบบ ที่มีการนำจำนวนเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องภพภูมิ และโยงแผนผังจักรวาลเข้ากับการออกแบบเจดีย์ที่มีความเชื่อว่าสิ่งที่กำหนดรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคือคติไตรภูมิจักรวาล (นางสาวจุฑามาศ อินทรรำพันธ์, 2552: 9-10)

2) การศึกษาหลักการจัดวางผังวัดสำคัญโดยอิงคติไตรภูมิจักรวาลนั้น การจัดวางผังวัดสำคัญในล้านนาตามผังจักรวาลว่าให้ความสำคัญของตำแหน่งที่ตั้งและทิศทางของสถาปัตยกรรมภายในวัด ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเป็นศูนย์กลางและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยการสร้างวัดตามคติจักรวาลมีความชัดเจนขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา เมื่อกษัตริย์ได้ส่งเสริมความเจริญทางพุทธศาสนาจึงเกิดคติจักรวาลขึ้นในเมืองหลวง

3) งานจักรวาลล้านนาผ่านงานออกแบบสถาปัตยกรรม การจัดลำดับความสำคัญของสถาปัตยกรรมสำคัญที่สุดในวัด คือ เจดีย์ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของวัด มีการตีความการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับโครงสร้างของพระสถูปหรือเจดีย์ว่า สถูปตั้งอยู่ในโดมที่มองไม่เห็น คือพระธรรม (วัดรำเปิง (ตโปทาราม), 2556: 62)

4) งานจักรวาลล้านนาผ่านงานศิลปกรรมและการประดับตกแต่งงานประดับตกแต่งงานสถาปัตยกรรม ทั้งงานจิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรมต่างๆ เมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้ว สามารถเสริมกันเพื่อสื่อความหมายเกี่ยวกับจักรวาลและความเชื่อได้อย่างชัดเจน (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539: 17)

โดยส่วนใหญ่ภาพสำคัญเช่นภาพมารผจญ ต้นศรีมหาโพธิ์ด้านหลังพระประธานทำให้พระพุทธรูปสื่อความหมายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ภาพต้นศรีมหาโพธิ์ลงรักปิดทองด้านหลังพระประธานวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดไหล่หินหลวง วิหารวัดปางยอก ที่มีสัตว์ภยันต์ตั้งอยู่ด้านหน้าแท่นแก้ว เพื่อเชื่อมโยงเรื่องราวของพระพุทธรูปตอนตรัสรู้ กับการเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาลที่มี

ภูเขาสัตตบริภัณฑ์รายล้อมเขาพระสุเมรุ

2) ไตรภูมิในงานพุทธศิลป์ของวัดร่องขุ่น จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับไตรภูมิในงานพุทธศิลป์ของวัดร่องขุ่น จังหวัดเชียงราย ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดย อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ศิลปินผู้ถ่ายทอดงานทางด้านจิตรกรรมไทยร่วมสมัย ซึ่งเป็นผู้ออกแบบก่อสร้างวัดพบว่า แนวความคิดในการออกแบบที่สื่อออกมาจะมาจากการถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์ลักษณะเฉพาะตน เห็นได้จากรูปแบบของการประดับตกแต่ง โดยเฉพาะงานประติมากรรมที่น่ามีแรงบันดาลใจมาจากภาพจิตรกรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นผลงานของอาจารย์เฉลิมชัย

กระบวนการความคิดดังกล่าว นอกจากการฝึกฝนด้วยตนเองแล้ว คงมาจากความประทับใจในงานศิลปะและสุนทรียภาพที่มาจากแบบแผนดั้งเดิม เช่น งานจิตรกรรมประเพณีไทย อันเกิดจากระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยศิลปากรในหลักสูตรศิลปะไทย (รุ่นแรก) ที่เป้าหมายของหลักสูตรต้องการสร้างงานให้เป็นแบบสากลมากขึ้น ดังที่อาจารย์เฉลิมชัยได้กล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ทางนิตยสารโลกศิลปะ (Art word) ดังที่อาจารย์เฉลิมชัยได้พูดถึงแนวความคิดที่ต้องการสร้างสรรค์งานศิลปะไทยสมัยใหม่ที่ไม่อยู่ในวงจำกัดเป็นสากลมากขึ้น สามารถสื่อออกมาได้อย่างเข้าใจและง่ายขึ้นกว่าแบบแผนประเพณีดั้งเดิม ประกอบกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ช่างมีอิสระทางความคิด มีความกล้าในการปรับเปลี่ยนรูปแบบตามแนวความคิดของตนเองมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากช่างในอดีตที่ทำงานอยู่ในกรอบแบบแผน โดยเฉพาะเรื่องไตรภูมิ ซึ่งถือว่ามียุทธิต่อสถาปัตยกรรมไทยและศิลปวัฒนธรรม (เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, 2549: 22-23) อันกล่าวถึงโลกทั้ง 3 คือ โลกมนุษย์ นรก สวรรค์ โดยการนำหลักความรู้เรื่องจักรวาลมาเชื่อมโยงเสริม เพื่อสื่อให้เห็นถึงมโนภาพของตำแหน่งแต่ละภพภูมินั้นว่าอยู่ตำแหน่งใดของจักรวาล นอกจากนั้นยังนำมาใช้ในกระบวนการออกแบบสร้างสรรค์พุทธสถานตามแนวคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแบบอย่างของงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย เช่นเดียวกับพื้นที่ภายในเขตวัดร่องขุ่น ที่ได้นำเรื่องไตรภูมิมาเป็นแนวคิดหลักของเรื่อง

การแสดงออกนั้นสื่อตามแนวคิดของอาจารย์เฉลิมชัยเอง โดยมีระบบสัญลักษณ์การสื่อความหมายทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีการจัดวางตำแหน่งขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมและประติมากรรมที่ใช้ในการประดับตกแต่ง ได้ถูกจัดลำดับอยู่ในระบบผังแบบแนวแกนราบ มีลักษณะบังคับเข้าหาจุดศูนย์กลาง โดยเมื่อก้าวจากภูมิต่ำที่สุดคือ นรก ไปสู่ภพภูมิที่สูงที่สุดคือ สวรรค์ อันสัมพันธ์กับการสมมุติพื้นที่ภายในอุโบสถให้หมายถึง ดาวดึงส์พิภพบนยอด

เขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล รวมถึงการบ่งบอกถึงนัยยะที่สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญา ความยิ่งใหญ่ของพุทธภาวะปรากฏเป็นสัญลักษณ์ ด้วยการประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ไว้ในตำแหน่งที่มีความหมายถึง ศูนย์กลางจักรวาลก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของการเข้าสู่พื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์ที่มุ่งให้ยกระดับจิตชั้นโลกียะขึ้นด้วยหลักธรรมสุโลกุตระ และนิพพานในที่สุด ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบของพระประธานที่เป็นปางสมาธิ อันเป็นรูปแบบปางที่เกี่ยวข้องกับการ ตรัสรู้ที่ใต้ต้นโพธิ์และสอดคล้องกับภาพจิตรกรรม ที่อาจารย์เฉลิมชัยต้องการสื่อถึงเนื้อหา ที่หลุดพ้นจากกิเลสมารุ่งสู่โลกุตระธรรม (เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, 2549: 25) รูปแบบและ องค์ประกอบสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะรูปทรงและสัดส่วนของพระอุโบสถมีการนำลักษณะ ของศิลปกรรมภาคกลางเข้ามาผสมผสานกันกับทางล้านนา เนื่องจาก การเข้ามาศึกษา ในหลักสูตรของมหาวิทยาลัย ที่มีการศึกษารูปแบบศิลปกรรมในภาคกลาง เช่นงานศิลปกรรม สมัยอยุธยา ที่สืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้ได้รับรู้ข้อมูลทางแบบในภาคกลาง มาถ่ายทอดรวมกันกับความเป็นท้องถิ่นล้านนา

อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ยังได้กล่าวว่าชีวิตของชาวไทยทั่วไปผูกพันอยู่ กับวัฒนธรรมประเพณีในทางศาสนาด้วยความเชื่อความศรัทธายังผลให้ชีวิตของคนไทยมี แต่ความร่มเย็นเป็นสุข ต้องการสร้างงานที่สะท้อนชีวิตไทยในปัจจุบันโดยอาศัยเรื่องราว ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในพระพุทธศาสนาและใช้วิธีการมองชีวิตตามแบบศิลปิน โบราณตลอดจนศึกษาเทคนิคต่างๆ เพื่อให้ลักษณะงานมีเอกลักษณ์ประจำชาติที่สืบต่อ จากจิตรกรรมไทยรวมกับงานด้านพุทธศิลปกรรม

ดังนั้น แนวคิดทางพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิที่สะท้อนในงานศิลปะและ สถาปัตยกรรมที่วัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย เป็นผลงานที่นำมาสร้างสรรค์บนพื้นฐานความ เข้าใจของแนวคิดแบบโบราณที่ผสมผสานกับแนวความคิดที่เป็นรูปแบบใหม่ แสดงออกใน ลักษณะงานที่ร่วมสมัยเป็นรูปแบบที่เป็นปัจเจกทัศน์ที่ใส่ความเป็นตัวตนของอาจารย์เฉลิม ชัยลงไปในงานออกแบบ ที่สื่อให้เห็นถึงการรับรู้พุทธปรัชญา และการสื่อความหมายภายใต้ บริบทในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างจากในอดีต ลักษณะกระบวนกรดังกล่าวมี อิทธิพลอย่างมากต่อการออกแบบของช่างไทยในปัจจุบัน

อภิปรายผล

มรดกที่เป็นจิตรกรรมไทย หรือเป็นภาพเขียนที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างของ ไทยที่แตกต่างจากศิลปะของชนชาติอื่นอย่างชัดเจนถึงแม้จะมีอิทธิพลศิลปะของชาติอื่น

อยู่บ้างแต่ก็สามารถดัดแปลงคลี่คลายตัดทอนหรือเพิ่มเติมจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองได้อย่างสวยงามลงตัวน่าภาคภูมิใจ และมีวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบ และวิธีการ มาตลอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถพัฒนาต่อไปอีกในอนาคตจิตรกรรมไทยจัดว่าเป็นจิตรศิลป์อย่างหนึ่งซึ่งส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติมีคุณค่าทางศิลปะและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาประวัติศาสตร์โบราณคดีชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรมการแต่งกายตลอดจนการแสดงการเล่นพื้นเมืองต่างๆ ของแต่ละยุคสมัย และสาระอื่นๆ ที่ประกอบกันเป็นภาพจิตรกรรมไทยงานจิตรกรรมให้ความรู้สึกในความงาม อันบริสุทธิ์น่าชื่นชมเสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจมวลมนุษยชาติได้โดยทั่วไป (สมชาติ มณีโชติ, 2529: 13-15)

การสร้างสรรคผลงานศิลปะร่วมสมัยซึ่งอยู่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจสังคมแบบทุนนิยมบริโภคนิยมจึงเป็นสาเหตุให้ศิลปินมีอิสระในการสร้างสรรค์ อย่างมากวิธีคิดและรูปแบบมุ่งเน้นการแสดงออกถึงเอกลักษณ์เฉพาะตน (individual) โดยเชื่อว่าเป็นความก้าวหน้าและจะเป็นที่ยอมรับได้จากวงการศิลปะในระดับสากลส่งผลให้ แนวทางการสร้างสรรค์งานศิลปะเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ซึ่งมีรากเดิมผูกกับพระพุทธ ศาสนาและสถาบัน พระมหากษัตริย์ตลอดมา (เจตนา นาควัชระ, 2546: 305)

รูปแบบของการจัดวางผังวัดซึ่งแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ วัดหลวง และวัดราษฎร์ โดยวัดหลวงมีศักดิ์และความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์หรือชนชั้นปกครอง มีการวางผัง โดยแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน เพื่อกำหนดเขตพุทธาวาสให้ เป็นไปตามคติจักรวาล มีวิหาร และเจดีย์เป็นแนวแกนหลักทิศตะวันออก ตะวันตกของวัด วางตำแหน่งเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัดโดยเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ โดยรอบตามทิศต่างๆ เป็นที่ตั้งของวิหาร ซึ่งประกอบด้วยด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของวิหารหลวง และทิศใต้ ซึ่งเป็นตำแหน่งของชมพูทวีปในคติจักรวาลได้ตั้งวิหารที่มีความสำคัญ เช่น วิหารลายคำ วัด พระสิงห์ วิหารพระพุทธ ที่วัดพระธาตุหริภุญไชย และวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น ส่วน ทิศเหนือ ใต้เป็นที่ตั้งของอาคารรองลงไป เปรียบเสมือนทวีปทั้งสี่ที่รายล้อมเขาพระสุเมรุอยู่ ในผังวัดราษฎร์มักมีการจัดผังในแนวแกนตะวันออก ตะวันตกเท่านั้น โดยทางเข้าวัดหันหน้า ไปทางทิศตะวันออก มีวิหารและเจดีย์เป็นองค์ประกอบสำคัญในแนวแกน อาทิ พระธาตุหริ ภุญไชยในตำแหน่งศูนย์กลางของวัดทั้งการจัดวางผัง และรูปแบบพระธาตุที่ออกแบบเป็น สัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ แวดล้อมด้วยวิหารเสมือนทวีปทั้ง 4 และศาลาบาตรในตำแหน่ง กำแพงจักรวาลตามลำดับ (เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, 2549: หน้า 78)

องค์ความรู้จากงานวิจัย

ความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาว่าเป็นอุปมาเพื่อให้ผู้พบเห็นได้ตีความหมายและปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนาเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพาน ตัวอย่างสัญลักษณ์ที่ปรากฏตามองค์ประกอบของวิหารล้านนา เช่น ลวดลายประดับตกแต่งมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวในวรรณกรรมทางศาสนา เช่น ไตรภูมิ จักรวาลพีปนี โดยวิหารมักแสดงเรื่องราวของภูมิจักรวาล มีส่วนของเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ ผ่านโขงพระพุทธรูปในวิหาร ปราสาทเพ็ญงบนหลังคาวิหาร การจำลองเขาสัตตบริภัณฑ์ผ่านสัตตภัณฑ์หน้าพระพุทธรูป เรื่องราวของป่าหิมพานต์ถ่ายทอดผ่านลวดลายประดับตกแต่งวิหาร เช่น หน้าบัน เสา แฉก โดยมูลเหตุในการสร้างวิหารในสมัยพุทธกาลไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นที่พำนักของพระภิกษุ มีอานิสงส์ในการสร้างวิหารถึงนิพพาน ส่วนคติความเชื่อในการสร้างวิหารล้านนาคือเป็นที่ประดิษฐานพระรัตนตรัย ด้วยความสมบูรณ์ของวิหารล้านนาจึงมีการศึกษาลวดลาย สัญลักษณ์และคติความเชื่อของส่วนประดับตกแต่งวิหาร คือ ภาพอดีตพุทธเจ้า เทพเทวดา สัตว์ประเภทต่างๆ ลายพันธุ์พฤกษา และลวดลายสิริมงคล ที่บอกถึงลักษณะพิเศษเฉพาะของศิลปกรรมล้านนา รูปแบบที่พบ และคติในการสร้างภาพต่างๆ ในพุทธศาสนา

โดยเฉพาะเรื่องไตรภูมิ ซึ่งถือว่ามีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทยและศิลปวัฒนธรรม อันกล่าวถึงโลกทั้ง 3 คือ โลกมนุษย์ นรก สวรรค์ โดยการนำหลักความรู้เรื่องจักรวาลมาเชื่อมโยงเสริม เพื่อสื่อให้เห็นถึงมโนภาพของตำแหน่งแต่ละภพภูมินั้นว่าอยู่ตำแหน่งใดของจักรวาล นอกจากนี้ยังนำมาใช้ในกระบวนการการออกแบบสร้างสรรค์พุทธสถานตามแนวคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแบบอย่างของงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย เช่นเดียวกับพื้นที่ภายในเขตวัดร่องขุน ที่ได้นำเรื่องไตรภูมิมาเป็นแนวคิดหลักของเรื่อง แต่การแสดงออกนั้นสื่อตามแนวคิดของอาจารย์เฉลิมชัยเอง โดยมีระบบสัญลักษณ์การสื่อความหมายทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีการจัดวางตำแหน่งขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมและประติมากรรมที่ใช้ในการประดับตกแต่ง ได้ถูกจัดลำดับอยู่ในระบบผังแบบแนวแกนราบ มีลักษณะบังคับเข้าหาจุดศูนย์กลาง โดยมาจากภพภูมิที่ต่ำที่สุดคือ นรก ไปสู่ภพภูมิที่สูงที่สุดคือ สวรรค์ อันสัมพันธ์กับการสมมุติพื้นที่ภายในอุโบสถให้หมายถึง ดาวดึงส์ทิพย์บนยอดเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล

การบ่งบอกถึงนัยยะที่สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาความยิ่งใหญ่ของพุทธภาวะปรากฏเป็นสัญลักษณ์ ด้วยการประดิษฐานพระพุทธรูปประธานไว้ในตำแหน่งที่มีความหมายถึง ศูนย์กลางจักรวาลก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของการเข้าสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มุ่ง

ให้ยกระดับจิตชั้นโลกียะขึ้นด้วยหลักธรรมสุโลกุตระ และนิพพานในที่สุด ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบของพระประธานที่เป็นปางสมาธิ อันเป็นรูปแบบปางที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ที่ใต้ต้นโพธิ์และสอดคล้องกับภาพจิตรกรรมที่อาจารย์เฉลิมชัยต้องการสื่อถึงเนื้อหาที่หลุดพ้นจากกิเลสามรุมุงสู่โลกุตระธรรม ส่วนรูปแบบและองค์ประกอบสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะรูปทรงและสัดส่วนของพระอุโบสถมีการนำลักษณะของศิลปกรรมภาคกลางเข้ามาผสมผสานกันกับทางล้านนา คงเนื่องมาจากการเข้ามาศึกษาในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยที่มีการศึกษารูปแบบศิลปกรรมในภาคกลาง เช่น งานศิลปกรรมสมัยอยุธยาที่สืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้ได้รับรู้ข้อมูลทางแบบในภาคกลางมาถ่ายทอดร่วมกันกับความเป็นท้องถิ่นล้านนา

สรุป

ความเป็นมาและความสำคัญของไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรม พบว่า คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิและจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา เป็นการศึกษาแนวคิด สัญลักษณ์ และรูปแบบทางศิลปกรรมของงานพุทธศิลปกรรม ที่สะท้อนคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิและจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา ตลอดจนถึงวิเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาจากงานพุทธศิลปกรรม นำมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยให้เป็นที่สร้างสำนึกทางศิลปกรรม คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิและจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา คือ องค์ความรู้ในการอธิบายลักษณะโครงสร้างของจิตวิญญาณ ด้วยวิธีการสร้างจินตภาพที่สะท้อนถึงรูปลักษณ์ของธรรมชาติฝ่ายนามธรรม

คติความเชื่อเรื่องของไตรภูมิ มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์งานช่างได้อย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจหลักธรรมนำมาเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจตลอดถึงการวางตำแหน่งสถาปัตยกรรม ที่แสดงให้เห็นถึงศูนย์กลางของจักรวาลประกอบความเชื่อของไตรภูมิที่ได้แบ่งตามผลของการกระทำที่นำไปเกิดในชั้นต่างๆ รวมถึงการรื้อฟื้นองค์ความรู้ด้านคติจักรวาลล้านนาในเนื้อหาที่ผ่านมาเป็นข้อมูลเชิงวรรณกรรมที่ส่วนหนึ่งถูกศึกษาและนำมาออกแบบเป็นงานพุทธศิลป์ เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาประกอบพิธีกรรมหรือมากราบไหว้บูชาพระพุทธรูป พระธาตุ ได้พบเห็นจักรวาลที่จำลองผ่านวัด และสอดแทรกอยู่ในทุกผลงาน เกิดความเข้าใจในพระธรรมคำสอน และแนวทางปฏิบัติอันจะนำไปสู่การหลุดพ้นได้ โดยแบ่งประเภทของคติจักรวาลที่ถ่ายทอดผ่านผลงานทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย งาน

พุทธศิลป์เพื่อแสดงความเป็นศูนย์กลางของจักรวาล งานจักรวาลล้านนาผ่านการจัดวางผังวัด งานจักรวาลล้านนาผ่านงานออกแบบสถาปัตยกรรม งานจักรวาลล้านนาผ่านงานศิลปกรรมและการประดับตกแต่ง

การวิเคราะห์ไตรภูมิในงานพุทธศิลปกรรมของวัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย พบว่าเป็นงานพุทธศิลปกรรมที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดย อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ศิลปินผู้ถ่ายทอดงานทางด้านจิตรกรรมไทยร่วมสมัย ซึ่งเป็นผู้ออกแบบก่อสร้างวัดพบว่าแนวความคิดในการออกแบบที่สื่อออกมา น่าจะมาจากการถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์ลักษณะเฉพาะตน เห็นได้จากรูปแบบของการประดับตกแต่ง โดยเฉพาะงานประติมากรรมที่นำมาเรียงกันตามลำดับจากภาพจิตรกรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นผลงานของอาจารย์เฉลิมชัย กระบวนการความคิดดังกล่าว นอกจากการฝึกฝนด้วยตนเองแล้ว คงมาจากความประทับใจในงานศิลปะและสุนทรียภาพที่มาจากแบบแผนดั้งเดิม เช่น งานจิตรกรรมประเพณีไทย ที่ต้องการสร้างสรรค์งานศิลปะไทยสมัยใหม่ที่ไม่อยู่ในวงจำกัดเป็นสากลมากขึ้น สามารถสื่อออกมาได้อย่างเข้าใจและง่ายขึ้นกว่าแบบแผนประเพณีดั้งเดิม ประกอบกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ช่างมีอิสระทางความคิด มีความกล้าในการปรับเปลี่ยนรูปแบบตามแนวความคิดของตนเองมากขึ้น

แนวคิดทางพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิที่สะท้อนในงานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่วัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย เป็นผลงานที่นำมาสร้างสรรค์บนพื้นฐานความเข้าใจของแนวคิดแบบโบราณที่ผสมผสานกับแนวความคิดที่เป็นรูปแบบใหม่ แสดงออกในลักษณะงานที่ร่วมสมัยเป็นรูปแบบที่เป็นปัจเจกทัศน์ที่ใส่ความเป็นตัวตนของอาจารย์เฉลิมชัยลงไปในงานออกแบบ ที่สื่อให้เห็นถึงการรับรู้พุทธปรัชญา และการสื่อความหมายภายใต้บริบทในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างจากในอดีต ลักษณะกระบวนการดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างมากต่อการออกแบบของช่างไทยในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (1 พฤษภาคม 2562). **ประกาศเกียรติคุณ**. สืบค้นเมื่อ 7 พฤษภาคม 2562, จาก <http://www.culture.go.th/subculture8/attachments/article/161/CHALERMCHAI%20KOSITPIPAT.pdf>
- คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน. (2528). **ไตรภูมิภควทฉบับถอดความ**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.
- เจตนา นาควัชระ. (2546). **ศิลปะสองทาง**. กรุงเทพมหานคร: คมบาง.
- เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์. (2549). **สร้างพุทธศิลป์เพื่อแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ดารารพร เหมือนดอนอก. (2541). “เครื่องใช้ในจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดบ้านยางตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นางสาวจุฑามาศ อินทรรำพันธ์. (2552). “แนวความคิดเรื่องไตรภูมิที่สะท้อนในงานศิลปะและสถาปัตยกรรม วัดร่องขุ่น จังหวัดเชียงราย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุญส่งชัย สิงห์กานานนท์. (2541). “ข้อสังเกตต่อทฤษฎีเชิงสร้างสรรค์ทางศิลปะ”. **วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร**. ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 เดือนมิถุนายน-พฤศจิกายน.
- พระพงศศักดิ์ อภิชาชโว (รุ่งสง). (2549). “ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วัดไร่เปิง (ตโปทาราม). (2556). **พุทธศิลป์ล้านนา**. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.
- สมชาติ มณีโชติ. (2529). **จิตรกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีดัดตนเพื่อการเจริญสติ

An Application of Rishi - Dat Ton for Mindfulness Development

ชญาภากร พัฒนรัฐ, เทพประวิณ จันทร์แรง

Chayapakorn Padhanarath, Thepprawin Chanraeng

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

อุเทน ลาพิงค์

Uten Larping

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus

Corresponding Author, E-mail: pam_planet@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาหลักการและแนวคิดของท่าฤๅษีดัดตน 2) เพื่อศึกษาการเจริญสติในทางพระพุทธศาสนา 3) เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีดัดตนเพื่อการเจริญสติ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) การฝึกท่าฤๅษีดัดตน เป็นการฝึกกายและฝึกจิตใจให้ประสานกัน เพื่อดูแลรักษาร่างกาย ป้องกันไม่ให้เกิดโรคร้าย ทำให้เกิดพลังชีวิต มีอายุที่ยืนยาว เป็นท่าปรับสมดุลโครงสร้างร่างกาย โดยลักษณะการบริหารใช้การนั่ง นอน และยืน ร่วมกับการกด คลึง ดึง ดัด เหยียด คู้ และการกำหนดลมหายใจเข้าออกไปพร้อมๆ กับการบริหาร โดยหายใจให้ผ่อนลมหายใจออกอย่างช้าๆ ช่วยทำให้ระบบการไหลเวียนเลือดและน้ำเหลืองของร่างกายทำงานได้ดี อวัยวะภายในทำงานร่วมกันอย่างสมดุล 2) ด้านจิตใจใช้หลักสติปัฏฐาน 4 คือ กายานุปัสณาภาวนา เวทนานุปัสณาภาวนา จิตตานุปัสณาภาวนา และธัมมานุปัสณาภาวนา เมื่อกายกับใจสงบก็ทำให้อกุศลกรรมดับ กุศลกรรมก็เกิดขึ้นได้ ทำให้เกิดสุขภาวะที่ดีต่อการดำเนินชีวิตทั้งทางด้านกาย จิต สังคม และปัญญา 3) การฝึกกลมหายใจโดยการประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีดัดตนเพื่อการเจริญสติ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถพัฒนาสุขภาวะองค์รวมตามแนวพระพุทธศาสนา การฝึกท่าฤๅษีดัดตนสามารถพัฒนาการ

เจริญสติสู่ระดับกายานุปัสสนาภาวนาและในระดับเวทนานุปัสสนาภาวนา ยังไม่สามารถพัฒนาการเจริญสติสู่ระดับจิตตานุปัสสนาภาวนาและในระดับธัมมานุปัสสนาภาวนา

คำสำคัญ: ท่าฤๅษีดัดตน, การเจริญสติ, การประยุกต์

Abstract

This research article focused on 1) to study definition and concept of Rishi - Dat Ton 2) to study mindfulness development toward Buddhism and 3) to analyze an application of Rishi - Dat Ton for mindfulness development.

The study found that Rishi - Dat Ton traditional exercise is to train the body and train the mind to coordinate to take care of the body in order to prevent the occurrence of diseases causing life force and longevity. It is a balance structure for the body with the use of sitting, lying and standing together with pressing, bending, stretching, and having to breathe in and out. With the deepest breathing regulatory, then hold your breath and slowly breathe out the breath, it results the internal organs work together in a balanced way. In addition, the mentality will be trained by the Four Foundation of Mindfulness: - mindfulness as regards the body, feelings, mental conditions and ideas. When one's body and mind tranquil, all unwholesomeness will be extinguished and the wholesomeness developed. It will create good health for physical, mental, social and intellectual life.

Breathing practice by practicing of Rishi - Dat Ton for Mindfulness Development is another way to develop holistic health according to Buddhism. Practicing of Rishi - Dat Ton can improve mindfulness meditation only two levels as regards the body and feelings, not improve to level of mental conditions and ideas.

Keywords: Rishi - Dat Ton, Mindfulness Development, application

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา (อนุกุล บุญรักษา, 2554: 23) กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายใน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตนซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจาและเมื่อมีปฏิบัติในทุกด้านครบถ้วนแล้วในทางศาสนาก็จะให้ความสำคัญต่อเรื่องจิต เพราะจิตเป็นผู้บงการให้บุคคลมีพฤติกรรมต่างๆ ได้ ในการพัฒนาจิตของบุคคลตามแนวพุทธนี้เป็นการฝึกให้บุคคลมีจิตใจสงบถือว่าเป็นการทำให้บุคคลได้พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามที่สังคมต้องการ ผู้ที่ได้รับการอบรมทางจิตให้ถูกวิธีจะสามารถพัฒนาจิตได้ คำกล่าวที่ว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว จึงเป็นความจริง เพราะเมื่อบุคคลมีจิตใจสงบและคิดแต่ในสิ่งที่ดีแล้วก็จะมียผลทำให้ร่างกาย พฤติกรรม หรือ การประพฤติปฏิบัติเป็นไปแต่ในสิ่งที่ดีงาม

การฝึกเจริญสติแบบเคลื่อนไหวในทางพระพุทธศาสนานั้น จะยึดหลักการตามหลักสติปัฏฐาน 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นทางสายตรงและเป็นทางสายเอก ที่จะนำทางให้แก่ผู้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายสูงสุด หรือความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงได้ (พระทรัพย์ชู มหาวิโร, 2553: 79)

ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

...ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโศก และปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุลุยาธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน 4 ประการ” นอกจากนั้น การฝึกเจริญสติตามหลักอานาปานสติ ก็เป็นวิธีการเจริญสติอีกอย่างหนึ่งที่นิยมฝึกปฏิบัติกันเป็นจำนวนมาก และภิกษุเหล่าใดเป็นพระเสขะยังไม่บรรลอรหัตตผล ย่อมปรารถนาธรรมจากโยคะอันยอดเยี่ยมอยู่ อานาปานสติสมาธิที่ภิกษุเหล่านั้นเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปอาสวะ ส่วนภิกษุเหล่าใดเป็นอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วปลงภาระได้แล้วบรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ อานาปานสติสมาธิที่ภิกษุเหล่านั้นเจริญ ทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในขณะปัจจุบันและเพื่อมีสติ มีสัมปชัญญะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 987: 469-470)

สำหรับนักบวชหรือดาบสของอินเดียจะใช้ท่าทางตัดตนเป็นการสมาทาน เพื่อบำเพ็ญตบะให้บรรลุโมกษธรรม ถือเป็นวิธีปฏิบัติของนักบวชฮินดู ที่เรียกว่า “โยคะ” แต่

ในทางพุทธศาสนานั้นการปฏิบัติสมาธิก็มีมาตรฐาน หากนั่งสมาธิเป็นเวลานาน ร่างกายจะเมื่อยขบอาจจะเป็นอันตราย จึงต้องลุกขึ้นเดิน กลับไปกลับมา ทำท่าจงกรมสมาธิ บางครั้งอาจยืนนิ่ง บางครั้งอาจเอนกายนอนในท่าสี่เหลี่ยม และเปลี่ยนอิริยาบถไปตามสภาพร่างกายเพื่อให้มีอิริยาบถ 4 ประการคือ ยืน เดิน นั่ง นอน ที่สมดุล ส่งผลให้การปฏิบัติสมาธิประสพผลดียิ่งขึ้น

ในทางหลักการสุขวิทยาถือว่าการตัดตนเป็นการออกกำลังกายที่ไม่รุนแรง เพื่อสร้างความยืดหยุ่นให้แก่กล้ามเนื้อและเส้นเอ็นในร่างกาย ทำให้โลหิตและเลือดลมไหลเวียนในร่างกายได้โดยสะดวก และยกระดับจิตใจให้แจ่มใส เป็นสมาธิ ป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บ เป็นการรักษาสุขภาพให้แข็งแรง และสามารถบำบัดรักษาโรคต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งศาสตร์นี้ไทยได้รับมาจากอินเดีย เรียกว่าท่าฤๅษีตัดตน ฉะนั้น เมื่อบุคคลใดมีสภาพจิตใจที่เป็นสุข หรือเป็นผู้มีสุขภาพจิตดีได้ ย่อมสามารถปรับตัวให้มีความสุขกับสังคมและสิ่งแวดล้อมได้ดี มีสัมพันธภาพที่ดีงามกับบุคคลอื่น และมีชีวิตอยู่ได้ด้วยความสะดวกทั้งภายในและภายนอก

ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาการประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีตัดตนเพื่อการเจริญสติ เพื่อสามารถนำผลจากการศึกษาไปประกอบใช้กับสถาบันการแพทย์แผนไทย ในการพัฒนาทักษะของผู้ให้บริการและเอื้อประโยชน์ต่อผู้รับบริการทางการแพทย์แผนไทย ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาหลักการและแนวคิดของท่าฤๅษีตัดตน
- 2) เพื่อศึกษาการเจริญสติในทางพระพุทธศาสนา
- 3) เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีตัดตนเพื่อการเจริญสติ

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ มีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหลักการและแนวคิดของฤๅษีตัดตน และการเจริญสติในทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ข้อมูลด้านปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และข้อมูลด้านทุติยภูมิ เช่น งานวิจัย รายงานการวิจัย เอกสารและบทความทางวิชาการ หนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ และช่องทางสืบค้นข้อมูลทางออนไลน์ และขอบเขตด้านเนื้อหา จะศึกษาเกี่ยวกับท่าฤๅษีตัดตนในทัศนะต่างๆ

ผลการวิจัย

1. หลักการและแนวคิดของท่าฤๅษีดัดตน

คำว่า ฤๅษี มาจากรากศัพท์ ฤษ แปลว่า ไหล หรือ ส่องสว่าง ใช้กับนักบวชพวกหนึ่ง มีมาก่อนพุทธกาล สละบ้านเรือนออกไปบำเพ็ญพรตแสวงหาความสงบ เป็นผู้เห็น มีตำนานกล่าวไว้ว่า ฤๅษีมีชีวิตขึ้นโดยอาศัยลมหายใจจากตรงกลางจักรวาล และชาวฮินดูล้วนยึดถือว่าฤๅษีคือสถานะสูงสุดของผู้บำเพ็ญเพียรเป็นนักปราชญ์ นักบุญของแผ่นดินเป็นผู้นำร่างกายและจิตใจล่องสู่ภวังค์ความสงบ มีความแน่วแน่และสมาธิมั่นคงมุ่งในสิ่งพึงประสงค์ พึ่งรู้ จนบังเกิดความประจักษ์ด้วยความหมายของเหล่านักพรตฤๅษีนั้นเป็นที่เลื่องลือกัน ยิ่งว่าเต็มไปด้วยพลังมุนะพยายาม ความจริงจังอุตสาหะและความอดทน (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย, 2556: 11)

เมืองไทยในอดีต น่าจะมีนักบวชประเภทนี้ที่แสวงหาความสงบสันโดษอยู่ตามป่าเขา เมื่อได้บำเพ็ญเพียรสมาธินานๆ อาจมีอาการเมื่อยขบ จึงได้ทดลองขยับเขยื้อนร่างกาย มีการยืดอและเกร็งตัวดัดตน ทำให้เกิดเป็นท่าดัดต่างๆ ซึ่งทำให้อาการเจ็บป่วยเมื่อยขบหายไปได้ จึงได้ข้อสรุปประสบการณ์บอกเล่าสืบต่อกันมา หรืออาจเกิดจากการคิดค้นโดยบุคคลต่างๆ ไป เพราะในสังคมไทยกว่า 2,000 ปี มีศาสนาพุทธเป็นที่ยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติตน ดังนั้นนักบวช นักพรตก็อาจเป็นชาวพุทธ ที่นิยมนั่งสมาธิวิปัสสนากรรมฐานหรืออาจเป็นอุบาสก อุบาสิกา และแม้แต่พระสงฆ์ด้วยเช่นกัน (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก (กระทรวงสาธารณสุข, 2556: 20) ฤๅษีดัดตนเป็นวิชาที่ว่าด้วยการบริหารร่างกายเพื่อการรักษาโรคต่างๆ ที่ไทยรับมาจากอินเดีย การดัดตนนั้นเป็นการระงับทุกขเวทนาอันเกิดจากการบำเพ็ญ ท่าทางดัดตนขณะบำเพ็ญตบะของฤๅษีมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ เพื่อบำบัดอาการเมื่อยปวดตามร่างกาย ที่สืบเนื่องต่อมาจวบจนปัจจุบัน

การฝึกท่าฤๅษีดัดตน ยังมีกุศโลบายในการควบคุมให้สติเกิดสมาธิผ่านการเคลื่อนไหว โดยเริ่มต้นจากการทำสมาธิก่อนและหลังการรำ โดยการรำฤๅษีดัดตนในปัจจุบันจะมีการผสมผสานการนับลมหายใจไปพร้อมๆ กับการออกกำลังกาย และเน้นการเคลื่อนไหวที่ช้า และจัดเป็นการออกกำลังกายที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งแสดงออกถึงความสุภาพนุ่มนวล โดยได้มีการอ้างถึงความหมายของคำว่า “ดัดตน” ไว้ในตำรับโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดโพธิ์ว่า “ดัดตน” คือ “การบริหารร่างกาย การฝึกกายและใจให้เกิด พลังชีวิต ถึงระดับจิตเป็นอิสระ หลุดพ้น”

2. การเจริญสติในทางพระพุทธศาสนา

สติ หมายถึง ความระลึกได้นึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง ภายอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน จำการที่ทำและคำที่พูดแล้วแม่นานได้ มีความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักรู้ว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 395) สติ เป็นการแล่นมาของความรู้ ความทรงจำ เป็นเครื่องขนส่ง หากเรามีปัญญามากหรือความจำมาก แต่แล่นมาไม่ทันกับเวลาที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น นั่นคือไม่มีสติ (พุทธทาสภิกขุ, 2528: 21)

การฝึกเจริญสติ (Practicing Mindfulness) เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ เป็นกุญแจไขไปสู่ประตูแห่งพุทธภาวะ เพื่อการรู้แจ้งในรูปนามตามความเป็นจริง ช่วยให้สามารถสลัดทิ้งซึ่งความทุกข์ และการสร้างสุขที่แท้แก่จิตใจได้ด้วย สติจึงมีความสำคัญ จำเป็นต้องใช้ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ดังเช่น การปฏิบัติกรรมฐานในสมัยพุทธกาลเป็นการศึกษาจากพุทธศาสนา หรือสำนักของพระเถระที่มีชื่อเสียง เช่น พระสารีบุตร เป็นต้น แล้วออกปฏิบัติหรือปลีกวิเวก ล่วงจนหลังพุทธกาลก็มีการปฏิบัติกรรมฐานสืบต่อกันมาตามสำนักต่างๆ แม้จะมีหลายสำนัก แต่แบ่งออกเป็นสายสมณะและสายวิปัสสนา สำหรับการปฏิบัติกรรมฐานในประเทศไทย ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ได้จำแนกสายกรรมฐานไว้ 5 สาย ได้แก่ (1) สายพุทธโธ (2) อานาปานสติ (3) สายยุบหนอ-พองหนอ (4) สายรูปนาม (5) สายสัมมารัง (พระวงศ์แก้ว วราโภ (เกษร), 2555: 1)

3. วิเคราะห์การประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีดัดตนเพื่อการเจริญสติ

การประยุกต์ใช้ท่าฤๅษีดัดตนเพื่อการเจริญสติในระดับกายานุปัสสนาภาวนา ในการพิจารณาภายใน คำว่ากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งของสติในการกำหนดพิจารณาภายใน หรือการมีสติกำหนดพิจารณาตามดูกายเนืองๆ ซึ่งคำว่า รูปกาย กล่าวโดยนัยแห่งพระสูตร หมายถึงที่รวมแห่งอาการ 32 มีผม เล็บ ฟัน ฯลฯ เป็นต้น มีมันสมองในกะโหลกศีรษะเป็นที่สุด เมื่อกล่าวโดยนัยแห่งอภิธรรม ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และอุปาทายรูป 24 เมื่อกล่าวโดยนัย ได้แก่ รูปชั้นในหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แบ่งกายออกเป็น 6 หมวด ประกอบด้วย (1) อานาปานปัพพะ คือการพิจารณาลมหายใจเข้าออก (2) อิริยาปลปัพพะ คือการกำหนดรู้ภายในอิริยาบถใหญ่ การยืน การเดิน การนั่ง และการนอน (3) สัมปชัญญะปัพพะ คือการกำหนดรู้ในอิริยาบถย่อยต่างๆ โดยการใช้สติสัมปชัญญะ

กำหนดรู้ตัวที่ (4) ปฏิกุณฺณนสิกการปัพพะ คือการกำหนดรู้ถึงกายว่าเป็นของปฏิกุณฺณของไม่
สะอาดอยู่มากมาย (5) ธาตุนนสิกการปัพพะ คือการพิจารณาถึงร่างกายโดยความเป็นธาตุ
ดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ (6) นวสีวธิกาปัพพะ คือการพิจารณาซากศพ

การประยุกต์ใช้ทำฤๅษีตัดตนเพื่อการเจริญสติในระดับเวทนานุปัสสนาภาวนา
ในการพิจารณาเวทนานั้น คำว่า “เวทนา” แปลว่า อารมณ์ หรือความรู้สึก เวทนาในเวทนา
นุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงหมายถึงการเสพอารมณ์ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์ ธรรมชาติที่รับรู้
รู้อารมณ์ หรือความรู้สึก ในอังกุตรนิกายติกนิบาต พระพุทธองค์ทรงจำแนกเวทนาไว้ตาม
ลักษณะอารมณ์ความรู้สึกไว้ 3 ประการ คือ สุขเวทนา ความรู้สึกสุข (สบาย) ทุกขเวทนา
ความรู้สึกทุกข์ (ไม่สบาย) อุเบกขาเวทนา ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ (เฉยๆ) ดังนั้นในการ
เจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้ผู้ปฏิบัติต้องมีสติสัมปชัญญะเพื่อพิจารณาความรู้สึกที่
เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่ใช่กำหนดเพื่อยากให้เวทนานั้นๆ หายไป การฝึกทำฤๅษีตัดตนหาก
ประยุกต์ให้เข้ากับแนวทางการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว ตามรูปแบบการปฏิบัติของหลวง
พ่อเทียน จิตตสุโภ จะช่วยพัฒนาการเจริญสติในระดับเวทนานุปัสสนาภาวนาได้มากขึ้น ซึ่ง
มีแนวทางที่เป็นลีลาการสอนเฉพาะตัว โดยเน้นคำพูดที่เป็นอัตลักษณ์ ทำให้ผู้ฟังเกิดความ
เลื่อมใสศรัทธา โดยมีรูปแบบและวิธีการเจริญสติแบบต่างๆ ด้วยวิธีการเจริญสติในอิริยาบถ
ใหญ่คือ อิริยาบถ คือ นั่ง เดิน ยืน และนอน และอิริยาบถย่อย

การประยุกต์ใช้ทำฤๅษีตัดตนเพื่อการเจริญสติในระดับจิตตานุปัสสนาภาวนา ใน
การพิจารณาจิตนั้น คำว่าจิตหรือจิตตะ ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง ธรรมชาติที่
นึกคิด หรือธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ ได้แก่ รู้อรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์
จิตที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญสติปัฏฐานแบ่งเป็น 16 ประเภท ตามสภาวะของจิต โดยมี
วิธีปฏิบัติ คือ เมื่อจิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่าจิตมีราคะ เมื่อจิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่าจิต
ปราศจากราคะ เมื่อจิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่าจิตมีโทสะ เมื่อจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิต
ปราศจากโทสะ เมื่อจิตมีโมหะ ก็รู้ชัดว่าจิตมีโมหะ เมื่อจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิต
ปราศจากโมหะ เมื่อจิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่าจิตหดหู่ เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่าจิตฟุ้งซ่าน เมื่อจิตเป็น
มหัคคตะ ก็ให้รู้ชัดว่าจิตเป็นมหัคคตะ เมื่อจิตเป็นอมหัคคตะ ก็ให้รู้ชัดว่าจิตเป็นอมหัคคตะ
เมื่อจิตเป็นสอฺตุตตระ (จิตใหญ่ จิตในฉาน) ก็ให้รู้ชัดว่าจิตเป็นสอฺตุตตระ เมื่อจิตเป็นอนฺตุตตระ
ก็ให้รู้ชัดว่าจิตเป็นอนฺตุตตระ เมื่อจิตเป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่าจิตเป็นสมาธิ เมื่อจิตไม่เป็นสมาธิ ก็
รู้ชัดว่าจิตไม่เป็นสมาธิ เมื่อจิตหลุดพ้น ก็รู้ชัดว่าจิตหลุดพ้น เมื่อจิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่าจิต
ไม่หลุดพ้นจิตมีธรรมชาติประภัสสร

การฝึกทำฤๅษีตัดตนหากประยุกต์ให้เข้ากับแนวทางการเจริญสติตามแนวทางการเจริญสติในสติปัฏฐานสูตร มัชฌิมนิกายภาษาบาลี โดยแบ่งฐานที่ทำให้สติตั้งมั่นเป็นกาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งทั้ง 4 ฐาน มีความสัมพันธ์กันคือ เป็นวัตถุให้จิตพิจารณา จนกระทั่งจิตและวัตถุแห่งจิตเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้พิจารณาปรากฏการณ์ได้ครอบคลุม จนเกิดความเข้าใจ และอาศัยทั้งหลักสมณะและวิปัสสนา โดยใช้วิธีการเจริญอานาปานสติควบคู่กับการฝึกพิจารณาตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ กายเวทนา จิต และธรรม รวมทั้งการเป็นไปต่างๆ ของโลก ผ่านกระบวนการแห่งหลักไตรสิกขา คือ ศีล (สติ) สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการฝึกเจริญสติในพระไตรปิฎกเถรวาท ด้วยองค์ความรู้ทั้งทางฝ่ายมหายานและเถรวาท เช่น ธรรมะแห่งสติ คือการใช้เสียงระฆังเป็นสื่อในการฝึกสติ หรือที่เรียกว่า “ระฆังแห่งสติ” กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติได้ยินเสียงระฆังดังขึ้น ทุกคนจะหยุดการกระทำต่างๆ หยุดพูดหยุดการเคลื่อนไหว ผ่อนคลายร่างกาย แล้วกลับมาตระหนักรู้ถึงลมหายใจเข้าออกของตนเอง ให้รู้ว่าขณะนี้กายกับใจอยู่ด้วยกัน และรู้ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ด้วยการตระหนักรู้ ถึงลมหายใจเข้าออกอย่างมีสติเพียงสามครั้งเท่านั้น จะช่วยให้สามารถปลดปล่อยความเครียดที่สะสมอยู่ในร่างกายและใจ ฟุ้งฟูความสงบและสันติของใจจะเป็นอิสระ และจะช่วยเกื้อกูลให้การทำงานหรือทำกิจกรรมอื่นๆ ต่อไปด้วยความเบิกบานมากยิ่งขึ้น

การประยุกต์ใช้ทำฤๅษีตัดตนเพื่อการเจริญสติในระดับธัมมานุปัสสนาภาวนาในการพิจารณาธรรมะนั้น คำว่าธรรม หมายถึง สภาวะธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับกาย เวทนา และจิต ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้มุ่งเน้นไปที่การพิจารณาสภาวะธรรม (ธัมมารมณ) คือ อากาโรที่เกิดขึ้นภายในจิตและภายนอกจิต โดยให้ตระหนักรู้ว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในขณะนั้นเท่านั้น ไม่เปิดโอกาสให้ความรู้สึกที่เป็นตัวตน เรา เขา เกิดขึ้นในขณะเข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งแบ่งเป็น 5 หมวด ประกอบด้วย นิวรณ์ปัพพะ หมวดนิวรณ์ 5 ว่าด้วยการเจริญสติพิจารณานิวรณ์ที่เกิดขึ้นภายในจิต ขันธปัพพะ หมวดขันธ 5 ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานอายตนปัพพะ หมวดอายตนะ 12 ว่าด้วยการเจริญสติโดยกำหนดเอาธรรม โภชนังคปัพพะ หมวดโภชนังค 7 ว่าด้วยการเจริญสติโดยตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม สัจจปัพพะ ว่าด้วยการเจริญสติโดยตั้งสติกำหนดรู้พิจารณาธรรม คือ อริยสัจ 4

การฝึกทำฤๅษีตัดตนหากประยุกต์ให้เข้ากับแนวทางการเจริญสติตามรูปแบบการปฏิบัติในการฝึกจิตภาวนา จะช่วยพัฒนาการเจริญสติให้เข้าใจสู่ระดับจิตตานุปัสสนาภาวนาได้มากขึ้น เพราะความจริงแล้วจิตนี้ไม่มีอะไรมันเป็นประภัสสร ตัวจิตแท้ๆ ไม่มีอะไรเป็นธรรมชาติ ที่สงบหรือไม่สงบก็เพราะมีอารมณ์มาหลอกลวง ความดีใจหรือเสียใจนั้นเป็น

อารมณ์ มีใช้จิต จิตหลงอารมณ์โดยไม่รู้ตัวก็เป็นสุขหรือทุกข์ไปตามอารมณ์ เพราะยังไม่ได้ฝึก ยังไม่ฉลาด จึงทำให้เข้าใจว่าจิตเป็นทุกข์หรือสุข ความจริงแล้วจิตมีความสงบนิ่ง เหมือนกับใบไม้ที่ไม่มีลมมาพัด เพราะมีลมมาพัดจึงทำให้กวัดแกว่ง ถ้าจิตไม่หลง ไม่กวัดแกว่ง และรู้เท่าทันอารมณ์ จิตนั้นก็อยู่เฉยเป็นปกติ

ฉะนั้นแล้วไม่ว่าจะเป็นแบบเถรวาทหรือมหายานต่างมุ่งเน้นความสงบแห่งจิตใจ แนวทางแห่งมหาสติปัฏฐาน 4 นับเป็นส่วนประกอบเดียวกันซึ่งแยกกันไม่ออก กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นเรื่องเดียวกันไม่อาจแยกกันได้ เพียงแต่ส่วนใดขึ้นมาใช้ปฏิบัติในขณะสภาวะธรรมนั้นๆ จะถูกสตินำไปตั้งบนฐาน ไม่ว่าจะด้วยวิธีการฝึกสติปัฏฐานในรูปแบบ หรือวิธีการนำสติปัฏฐานไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยการนำฐานกายเป็นฐานแล้วนำจิตไปเพ่งสติที่ฐานกาย หรือเพ่งสติฐานเวทนานำ หรือเพ่งความคิดตามรู้ความคิดที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ และความคิดรู้เป็นฐานธรรมนำสติไปเพ่งรู้ฐานธรรม (สรณัญญา โชติธรรณ์, 2561: 27)

แนวทางสติปัฏฐาน 4 จึงมุ่งเน้นไปที่ตั้งของสติฐานในการกำหนดรู้ หรือในการระลึกตัวของสติ 4 อย่าง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การมีสติกำหนดรู้ในรูปนามหรือในฐานทั้ง 4 การฝึกเจริญสติปัฏฐานจึงเป็นการใช้สติหรือนำจิตไปกำหนดรู้ กาย เวทนา จิตและสภาวะธรรม หรือกำหนดรู้ในทุกอิริยาบถที่กำลังกระทำในปัจจุบัน และตามรู้ทันอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันขณะ ซึ่งสอดคล้องในการประยุกต์ใช้เป็นกุศโลบายในการฝึกทำฤๅษีตัดตน ให้เกิดความสมดุลชีวิตทั้งภายในและภายนอก

ดังนั้น การฝึกทำฤๅษีตัดตนเป็นกุศโลบายหนึ่งในการเจริญสติ เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ผ่อนคลายและลดความเครียดได้ ซึ่งการฝึกการเจริญสติทำให้เกิดการกระตุ้นการทำงานระบบประสาทอัตโนมัติพาราซิมพาเทติก และยับยั้งการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติซิมพาเทติก ทำให้ลดการหลั่งสารคอร์ติซอลแอลโดสเทอโรน ที่ส่งผลให้ความเครียด อัตราการเต้นของหัวใจ และการหายใจช้าลง และผลจากศึกษาเกี่ยวกับการเจริญสติในวัยรุ่นยังพบว่า การเจริญสติมีผลต่อการทำงานด้านจิตใจและพฤติกรรม ทำให้สามารถควบคุมอารมณ์ตนเอง การตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนความสนใจได้ดีขึ้น อีกทั้งการเจริญสติช่วยให้บุคคลมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ สดชื่น กระปรี้กระเปร่า ตลอดจนช่วยรักษาโรคทางกายได้ โดยการเจริญสติจะช่วยลดการหลั่งสารอะดรีนาลินที่เป็นพิษต่อร่างกาย ซึ่งส่งผลให้เกิดความผิดปกติต่อระบบทางกาย ได้แก่ ระบบการหายใจ ระบบย่อยอาหาร และระบบขับถ่าย เป็นต้น

อภิปรายผล

หลักในการเจริญสติตามแนวทางของมหายาน เน้นการฝึกเจริญอานาปานสติควบคู่ไปกับการฝึกเจริญสติปัฏฐาน ๔ ตามกระบวนการของไตรสิกขา คือ ฝึกให้มีสติ ระลึกรู้ อยู่กับปัจจุบันขณะอย่างต่อเนื่อง จนเกิดสมาธิ (สมถะ) และเกิดปัญญา (วิปัสสนา) ทำให้มองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง รูปแบบและวิธีการเจริญสตินั้นมีทั้งการฝึกปฏิบัติในอิริยาบถหลัก และการฝึกปฏิบัติกับกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน โดยมีกุศโลบายที่หลากหลายเพื่อช่วยให้การฝึกปฏิบัติเป็นไปอย่างผ่อนคลายและเบิกบาน ทำให้กลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะได้ง่ายขึ้น และทำให้พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย วาจา และจิตใจ ทั้งยังเป็นประโยชน์แก่สังคมอีกด้วย (พระพรหมญาณ มหาวีโร (บุญพิพา), 2554: 56) ซึ่งจะทำให้ขจัดภัยและอุปสรรคในการเจริญสติในการปฏิบัติสมถกรรมฐานที่เข้ามาขัดขวางไม่ให้จิตเกิดสมาธิถึงฌาน และมีให้สติสัมปชัญญะ ไม่เกิดความหลงผิดในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

วิธีการเจริญสติสมาธิแบบทิเบต เป็นวิธีการปฏิบัติแนวทางหนึ่ง ที่นอกจากต้องการจิตใจที่บริสุทธิ์แล้วยังต้องการอำนาจจิตด้วย รูปแบบการฝึกจึงมุ่งเพ่งความคิดให้แน่วแน่ลงไปในสิ่งเดียว โดยมุ่งเน้นให้ผู้ปฏิบัติมีสติสัมปชัญญะในอิริยาบถใหญ่และย่อยแทนที่จะให้มีสติสัมปชัญญะ คือ ความรู้สึกตัวตามธรรมชาติในทุกครั้งที่มีการเคลื่อนไหวร่างกาย ไม่ว่าจะร่างกายจะเคลื่อนไหวอย่างไร ก็ให้มีสติเข้าไปรู้ เข้าไปเห็นความคิด (วริยา ชินวรโรณ และคณะ, 2543: 33) ซึ่งขั้นตอนการฝึกสมาธิแบบนี้ จะมีลำดับในการปฏิบัติ คือ การพักผ่อน กำหนดลมหายใจ ฝึกความสงบ ภาวนา การเพ่งกลืน

ดังนั้น บุคคลที่จิตเป็นสมาธิลึกจากการใช้ทำฤชิตัดตนร่วมการเจริญสติในรูปแบบทางพระพุทธศาสนา จะพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน ทำให้สมองมีความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างและการทำงาน มีความยืดหยุ่น ทำให้สมองสร้างเซลล์สมองใหม่มากขึ้น การทำงานดีขึ้น คลื่นสมองสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะของคนที่มีความสุข สุขภาพจิตดี

องค์ความรู้จากงานวิจัย

ผู้วิจัย ค้นพบว่า การเจริญสติมีมากมายหลากหลาย ซึ่งไม่นับแต่ว่าเป็นของศาสตร์สาขาใด เพราะการกำหนดให้เกิดสติเหล่านี้ จะเกิดขึ้นจากการทำความเข้าใจถึงรูปแบบการดำเนินชีวิต การรำลึกถึงคุณความดีที่มีค่าต่อตนเองและสังคม เพราะไม่ว่ามนุษย์จะใช้ทักษะวิชาการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน “โดยมีกุศโลบายที่หลากหลาย เพื่อช่วยให้การฝึกปฏิบัติเป็นไปอย่างผ่อนคลายและเบิกบาน”

ทว่า ท่าฤๅษีตัดตนยังจะสามารถช่วยกระตุ้นกล้ามเนื้อของผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยต่างๆ และการทำร่วมกับการเจริญสติ ยังส่งผลดีให้สภาพจิตใจได้รับการปรับปรุงพัฒนา ดังผลการวิจัยทางสมองของผู้ที่ได้รับการฝึกฝนที่จริงจัง

สรุป

หลักการและแนวคิดของท่าฤๅษีตัดตน จากการศึกษาหลักการและแนวคิดของท่าฤๅษีตัดตนพบว่า หลักสำคัญของการรักษาสุขภาพคือการดูแลตนเองหรือตนเป็นที่พึ่งแห่งตน เริ่มจากการฝึกลมหายใจ กำหนดสภาวะจิต และกำหนดท่าทางในการบริหารร่างกายอย่างถูกต้อง ซึ่งการฝึกลมหายใจโดยการฝึกท่าฤๅษีตัดตนนั้น เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาให้เกิดสภาวะองค์รวมตามแนวพระพุทธศาสนาได้

ความหมายและการเกิดของท่าฤๅษีตัดตน คำว่า ฤๅษี มาจากรากศัพท์ ฤช แปลว่า ไหล หรือ ส่องสว่าง ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542 ได้ให้ความหมายถึงนักบวชพวกหนึ่ง มีมาก่อนพุทธกาล สละบ้านเรือนออกไปบำเพ็ญพรตแสวงหาความสงบ

ประวัติความเป็นมาของฤๅษีตัดตนในประเทศไทย ความเป็นมาของฤๅษีตัดตน มีปรากฏหลักฐานครั้งแรกในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ใน พ.ศ. 2331 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้รวบรวมตำรายาและปั้นท่าฤๅษีตัดตนไว้เป็นทาน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้หล่อรูปฤๅษีตัดตนท่าต่างๆ รวม 80 ท่า โดยมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขและรักษาอาการเจ็บป่วย

การฝึกปฏิบัติท่าฤๅษีตัดตน (1) หายใจเข้า (2) หายใจออก การเจริญสติในทางพระพุทธศาสนา มี 4 ประการ คือ (1) สติที่เป็นไปในกายหรือการพิจารณากาย เรียกว่า กายานุปัสสนา (2) สติที่เป็นไปในเวทนา เรียกว่า เวทนานุปัสสนา (3) สติที่เป็นไปในจิต เรียกว่า จิตตานุปัสสนา (4) สติที่เป็นไปในธรรมทั้งหลายเรียกว่าธมมานุปัสสนา

อานิสงส์ของการเจริญสติ ได้แก่ (1) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ (2) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ (3) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ (4) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

การฝึกเจริญสติปัญญาจึงเป็นการใช้สติหรือนำจิตไปกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม หรือกำหนดรู้ในทุกอิริยาบถที่กำลังกระทำในปัจจุบัน และตามรู้ทันอารมณ์

ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันขณะ ซึ่งสอดคล้องในการประยุกต์ใช้เป็นกุศโลบายในการฝึกทำ ฤๅษีตัดตน ให้เกิดความสมดุลชีวิตทั้งภายในและภายนอก ดังนั้นการบริหารร่างกายทำฤๅษี ตัดตนกับหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นการให้ความสำคัญกำหนดลมหายใจเข้า- ออก เมื่อกายสงบจิตก็สงบสงบตามความผสมสอดคล้องใช้ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด ของร่างกาย มีสุขภาวะที่ดีขึ้นในการดำเนินชีวิต

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. (2556). **ฤๅษีตัดตน**. กรุงเทพมหานคร: โพลสต์พับลิชชิง.

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย. (2556). **ฤๅษีตัดตน ขยับกาย สบายชีวิต ด้วยกายบริหารแบบไทย ฤๅษีตัดตนพื้นฐาน 15 ท่า**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท โพลสต์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระทรัพย์ชู มหาวีโร (บุญพิฬา). (2554). “การศึกษาวิธีการเจริญสติในชีวิตประจำวันตามแนวทางของ ดิข นัท ฮันท์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์จำกัด.

พระวงศ์แก้ว วราโณ (เกษร). (2555). “การศึกษาเปรียบเทียบการปฏิบัติกรรมฐานของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทโท) กับพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนโน)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. สติ. (2528). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: จักรานุกูลการพิมพ์.

วริยา ชินวรรณ และคณะ. (2543). **สมาธิในพระไตรปิฎก : วิชาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สร้อยญา โชติรัตน์. (2561). “การวิเคราะห์เรื่องมหาสติปัญญา 4 จากงานวรรณกรรมเรื่อง ศิลปะการปฏิบัติสมาธิ เขียนโดย มาติเยอ ริกการ์”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่**. ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน

